

Драган М. Милошевић

**СПОМЕНАР
ВЕЧНИМ СРПСКИМ
ПРИЈАТЕЉИМА**

КАРИБ ФОНДАЦИЈА

Драган М. Милошевић
Споменар вечним српским пријатељима

Драган М. Милошевић

**СПОМЕНАР
ВЕЧНИМ СРПСКИМ
ПРИЈАТЕЉИМА**

КАРИБ ФОНДАЦИЈА

БЕОГРАД, 2018

Белешка у времену

Загледана у велике српске задужбинаре породица Карић је још давне 1979. године основала Социјални савет у Пећи који је временом прерастао у Карић фондацију са визијом трајања у далекој будућности. Данас је фондација модерна институција која гради мостове са народима света, а истовремено чува традицију Срба.

Преко четрдесет година водимо се идејом да сачувамо своје корене и добра материјалне и духовне културе нашег народа. Дубоко верујемо да је очување писма, језика, историје и културне баштине најсигурнија и најбоља врста промоције једног народа. Док живи матерњи језик, док живи историја, уметност и традиција, жива је и брига о националном идентитеу нашег народа. Свака књига коју издаје Карић фондација је брижљив одабир аутора и дела како из српске културе тако и цењених уметника и ствараоца из региона, Европе и Света. Ако смо одговорни према народу и држави као појединци и не препуштамо заборава сва духовна добра једног друштва, једне нације, тада смо на сигурној и чврстој степеници на путу за вечност. Дакле нека ова књига буде сведочанство и белешка у времену која је данас пред вама, а сутра и убудуће пред вашим потомцима.

Карић фондација

Предговор и рецензија за књигу „Споменар вечним српским пријатељима” аутора Драгана М. Милошевића

„Пријатељ је пошребнији од вајре и воде”

Еразмо Ротердамски

„Код људи који нам поштану блиски ми све појединошти првој додира с њима обично заборављамо; изгледа нам као да смо их вазда знали и као да су одувек с нама били”

Иво Андрић

Пред читаоцима и пред широм јавношћу је књига „Споменар вечним српским пријатељима” Драгана Милошевића. Ова књига-монографија исцрпан је и јединствен приказ биографија и дела 80. личности-„странаца” који су по ауторовом избору, на различите начине својим личним ангажовањем, најчешће уз немерљиву посвећеност, пожртвовање или изражену храброст за дивљење, уградили себе у националну историју Срба, чиме су добили заслужено место у „Споменару” трајања велике историјске галерије српског народа и државе.

„Споменар” аутора Драгана Милошевића писан је изразито питким стилем, тако да ширу читалачку публику лако може подсетити и уверити да је запис изузетно ефикасан облик сећања који нас може избавити од заборава као неопростивог националног греха. Његова очигледно племенита намена је да се утисне жиг и дух колективног памћења и захвалности према странцима који су својим чињењем и импозантним достигнућима ушли у нашу националну историју, али су неоправдано и неопростиво потиснути, заборављени или „ретуширани”. Споменар аутора Драгана Милошевића аутентично је и практично „живо” сведочење које се читаоцу нуди као историјски и национални дар, али и као морални дуг. Зато се може речи да „Споменар” води свој корен од две речи: спомен (подсећање) и дар (поклон). „Споменар вечним српским пријатељима” аутора Драгана Милошевића је национална, етичка и историјска правда, која уз коришћење богато сабране и обрађене биографско-историјске грађе, даје велики допринос јасном профилисању портрета оних који се заиста могу и требају називати вечним српским пријатељима. Аутор своју књигу није желео да назове „Споменица”, јер се у књизи налазе и живи актери који својим деловањем и дан данас сведоче о својим пријатељским везама са Србијом. Аутор није желео своју књигу да назове ни „Лексиконом”, иако су све селектиране, заслужне личности, класификоване и обрађене лексиконском методологијом. Са пуно разлога он се определио за назив „Споменар” као интимну форму за избор личности о којима приповеда.

Јунаци ове приповести аутора бранили су дух, част, слободу и правду српске нације и Србије кроз векове. Њихова храброст, морална

честитост и доследност задивљујући су, и потпуно су се по ауторовом казивању поклапали са карактеристикама српског народа и Србије у тој бурној прошлости и околностима кроз које су заједно пролазили, тако да их аутор основано представља као „своје на своме” када су они у Србији, а као најреперезентативније и најбоље амбасадоре Срба и Србије када су они у својим матичним земљама или у мисијама широм света.

Ова значајна књига нас уједно води и кроз 10- вековно „ходочашће” српске националне историје, од Средњег века све до данашњих дана, али на један аутентичан начин, кроз приказ животних путева, кроз богатства дела и разноликост судбина оних „странаца” који су Србе и Србију разумели и подржали кад нам је било најтеже. Драган Милошевић је исцрпно истраживао, трагао и за мање познатим и потпуно непознатим, а заслужним личностима, које су својим утицајем ,храброшћу и хуманошћу браниле слободу, част и истину о Србији у временима сурових рагова, криза и великог страдања Срба, посебно током 19. и 20. века, као и када је у питању одбрана достојанства и интегритета Србије у 21. веку.

Аутор је у своју споменарску хронику укључио личности из 26 нација и култура Европе, САД, Азије и Аустралије, међу којима доминирају Руси, Немци, Чеси, Французи, Грци, Јевреји, Британци... На овај начин аутор је послао јасну поруку о историјским везама „великих” и биолошки „малих” народа и култура са Србијом и српским народом, посебно у оним бурним и бременитим временима. Аутор као „странце” а вечне пријатеље Србије, описује и одређени број моћних владара и државника, затим значајне војсковође, ратнике, научнике, уметнике, лекаре, писце и хуманитарце, који су Србији и српском народу пружили све оно чиме се заслужено улази у храм националног памћења. Све њих аутор аргументовано и са пуно личног сасећања сврстава под један барјак вечних, а о којима се у Србији најалост врло мало или површно зна, а они то заслужују, што је и наша национална обавеза. Управо ту часну обавезу, као и своју личну дужност и осећај захвалности и правде, показује аутор ове монографије Драган Милошевић на више него достојан начин. Због тога ова књига-монографија има национални карактер, високо је патриотског карактера са едукативним и истраживачко-публицистичким значајем високог ранга. После објављивања претходне две ауторове књиге монографског садржаја, „Народни будилник” и „Хероине Србије-вековник,” овом трећом по реду у трилогији посвећеној борби против заборава, „Споменаром вечним српским пријатељима”, заокружује се један смео и частан ауторов посао давања личног доприноса јачању националног духа и подстицању позитивних вредности код нових генерација у српском народу. Управо због тога је „Споменар вечним српским пријатељима” ауторов најновији упечатљив и аргументован одговор на глобалистичко доба покушаја поништавања историје и културе „малих” народа, попут српског народа, и одговор против покушаја преовлађивања опште амнезије о „великим-малим” херојима „странцима”, који су били на бранику српског народа током претходних десет векова.

Томислав Кресовић, публициста

Увод

Писањем ове књиге желео сам да заокружим моје трилогијско повећење проблему заборава, феномену ког сам у претходне две књиге („Народни будилник” и „Хероине Србије-Вековник”), квалификовао као наш највећи национални грех. Овог пута пажњу сам усмерио на давање личног доприноса толико неопходном умањену заборава према осведоченим српским пријатељима, странцима који су у различитим историјским периодима и различитим поводима долазили у нашу земљу, неки од њих боравили привремено, многи одлучили да у њој остану до краја живота, а који су својим делима оставили неизбрисив траг у историји наше нације и државе.

Лош поодавно су стари Римљани знали да кажу „Пријатељ је најбоља имовина” („Amicus optima vitae possessio”), а што се небројено пута потврђивало све до данашњих дана, како у пракси међунационалних и међудржавних односа, тако и у свакодневном животу обичних људи, па је, стим у вези, успостављање, одржавање и поштовање пријатељстава, логична одлика али и потреба рационалних, цивилизованих нација, држава, појединаца. Србија је у својој богатој, вишевековној историји пролазила и кроз тешке периоде изузетних искушења, када је српском народу знао да буде у питању и биолошки опстанак, ратовало се за слободу народа и опстанак државе и против најмоћнијих држава и империја (Византија, Бугарска, Отоманско и Аустроугарско царство, Хитлерова Немачка и фашистичка Италија, НАТО алијанса), али је и у временима таквих искушења, Србија стицала пријатеље чак и међу припадницима нација са којима је била у ратном сукобу. Током читавог 19. века, и у првој половини 20. века, када је Србија основано сматрана за државу-Пијемонт у борби за слободу не само словенских народа, у борбама за обнову и независност Кнежевине Србије и Краљевине Србије, као и за ослобођење историјских српских територија, српском народу су тада у помоћ пристизали добровољци- припадници многих европских нација, па чак и добровољци из прекоокеанских држава. Многи од њих ризиковали су, а и полагали сопствене животе за слободу и будућност прогресивне Србије, испољавајући при том херојства за дивљење и племенитост немерљивих размера. А у постратним годинама, када је српски народ лечио последице ратних страхова и разарања, Србија је широм отварала врата хиљадама Немаца, Чеха, Словака, Јевреја, Руса, Пољака, Цинцара..., који су поштовали хероизам, слободољубивост и правдољубивост нашег народа, и који су Србију сматрали „обећаном земљом” која може обезбедити извесну будућност за живот њих и њихових породица. Велики број тих дивних људи долазили су као стручњаци најразличитијих профила, лекари, официри, инжењери, привредници и предузетници, уметници, занатлије, али је било и оних који су у Србију долазили као проста радна снага, трбухом за крухом, у жељи да се запосле у српском рударству, индустрији, пољопривреди, или да буду послуга код богатих српских домаћина. И готово сви они су у Ср-

бији налазили топли дом и сигурно уточиште, стручњаци одличне услове и стимуланс за напредовање у својој професији, радници запослење које им обезбеђује породичну egzистенцију, а сви заједно добијали су велику инспирацију и вољу да дају максималан допринос обнови, изградњи и напретку друштва које их је примало отворена срца и са гостопримством какво многи од њих до тада никада нису доживели. Јер, Београд и Србија никада нису патили од затворености и ксенофобије, Срби никада нису тражили од странаца да мењају своју веру или националну припадност, да служе у нашој војсци. Напротив, Срби су традиционално били отворени и толерантни према странцима и својим гостима, дозвољавали су им да отварају своја удружења, културно-уметничка друштва, своје кафане, за новоприсељене организована су специјална прихватилишта и избеглички смештај, а онима који су покретали предузетничке послове нису увођени посебни порези...А на тако коректан, људски однос, за већину њих њихове друге домовине, они су узвраћали на изузетан, више него професионалан начин, онако како то чине искрени пријатељи.

Ово је дакле књига посвећена сећању и захвалности према дугачком списку људи страног порекла-српским добротворима, који су се највећим делом фактички и сродили са нашом нацијом и средином, јер, после Другог светског рата, у времену идеолошке заслепљености и једноумља, а чије се последице најжалост осећају у Србији и до данашњих дана, цепенце су многе, најсветлије странице из наших књига и историјских уџбеника, чиме су нестајали трагови не само о легендарним српским великанима и њиховим делима, већ и о нашим осведоченим пријатељима. Као аутор имао сам велике, али и слатке муке, ризикујући да из тог дугачког списка славних српских пријатеља издвојим њих 80, јер на овако малом простору немогуће је селекцирати чак и те, само највредније, а не направити грешку. Међу тих 80 вечних српских пријатеља налазе се и они чије је пријатељство исказано у најновијем времену, у годинама када је сепаратизмом, тероризмом и крвавим ратом разбијана Југославија, и када се противно међународном праву, силом међународних моћника, покушава разбијати и Србија, а наш народ оклеветати и приказати на начин какав никад није био у својој историји. А какав је српски народ био, и каква је Србија била, најбоље знају они о којима ова књига казује.

Велику захвалност за писање и ове књиге дугујем дугогодишњем пријатељу и рецензенту, господину Томиславу Кресовићу, који ми је значајно помагао драгоценим саветима и кроз честе консултације. „Карић фондација” као Издавач, учинила ми је велику част што је још током писања ове књиге изразила заинтересованост да буде и овог пута издавач; њој дугујем посебну захвалност што је свој део посла одрадила на традиционално професионалном нивоу. Подршка коју сам континуирано добијао током писања књиге од мојих драгих фб. пријатеља Жане Живаљевић, Радомира Ђокића, Дејана Богде Богдановића, Весне Васиљевић, Драгана Ерића, Александра Цицковића, Мире Грујић-Перић, Зорице Пелеш, Мирославе Јешић..., пуно ми је значила, од срца им захваљујем.

Драјан М. Милошевић

Албанци

*Есад
Паша*

**Албанац
који је љубав
према Србима
платио главом**

Отомански генерал и један од водећих албанских политичара почетком 20. века, Есад Паша Топтани, био је уз Србе у најтежим годинама наше историје, волео је Србију и веровао Србима, чинио је све да Срби и Албанци живе у трајном миру и у добросуседским односима. И Срби су њега поштовали. Уважавали су га као храброг и мудрог човека, свог искреног пријатеља, а преживели српски ратници, који су се опорављали на Крфу, знали су често да му и песмом изразе захвалност за спас живота многих од њих. Током целог Првог светског рата Есад Паша је био на страни Срба и савезника из Антанте. Помагао је Српској војсци при њеном судбоносном повлачењу ка Крфу, обезбеђујући јој сигурне пролазе, смештај, храну и друге потребштине, и оружаном се супротстављајући албанским бандама које су кидисале на Србе.

Рођен је 1863. године у богатој земљопоседничкој породици Топтани. Као једна од најпознатијих албанских породица, Топтани су 1455. године, после распада великог Српског царства Душана Силног, преузели управљање над делом територије који данас припада средњој Албанији. Као многи у његовој породици и Есад Паша је почео каријеру као млади официр Отоманске војске у Истанбулу. Читавог живота он ће бити посвећен пословима на релацији војска-полиција-политика. С тим у вези, у првим годинама 20. века обављаће дужност команданта жандармерије Јањинског вилајета а као успешан политичар, у најбољим годинама, биће изабран за посланика у скупштини Османског царства. Почетак Првог балканског рата затекао је Есад Пашу на позицији заповедника помоћног турског гарнизона у Скадру и потчињеног главном генералу турских снага Хасану Ризи. Од првог дана поменутог рата Есад Паша је имао симпатије за Балкански савез (Србија, Црна Гора, Грчка, Бугарска), па је и настојао да са Савезом успостави контакт и сарадњу. На то су га упућивале и блиставе победе Српске војске код Куманова, Прилепа и Битоља, као и на подручју Космета и Рашке области. Био је свестан одлучности Српске и Црногорске војске које су новембра 1912. године покренуле снажна борбена дејства

са циљем трајног протеривања турских освајача са Балкана. Црногорска војска започела је опсаду Скадра а Приморски корпус Српске војске, већ до 29.11.1912, заузео је велики део копнене Албаније и већи део Јадранске обале формиравши ослобођени Драчки округ са четири среза (Драчки, Елбасански, Тирански и Љешки). Црна Гора је желела Скадар, седам вековну престоницу српске државе Дукље, Србија је хтела на море, позивајући се на средњовековно Душаново царство и стање пре Османских освајања, док су јужни делови данашње Албаније требали бити у поседу Грчке.

Велики успеси, посебно Српске војске, веома су забринули велике силе Европе. Оне су врло брзо схватиле да савезници могу доћи у посед целокупне територије данашње Албаније па су већ 28.11.1912. године у Валони иницирали идеју о формирању албанског протектората под окриљем великих сила. Другим речима, настојали су да по сваку цену онемогуће опстанак Србије на Јадранском мору. Ту идеју су на првој конференцији великих сила одржаној у Лондону 17.12.1912, трансформисали у одлуку о образовању аутономне Албаније чијој би влади, у случају пораза Турске, генерал Хасан Риза, предао кључеве града Скадра. Такви поступци великих сила требали су да обесмисле даље војне операције савезника, али се савезници на то нису хтели обазирати. Опсада Скадра трајала је 6 месеци и у том периоду војници Есад Паше ликвидирали су генерала Хасана Ризу са жељом да се кључеви од Скадра предају савезницима, и да се оствари договор са њима о усвајању мирног, задовољавајућег решења за читаву албанску територију. Есад Пашини циљеви су били да он буде владар на делу територије насељене муслиманима, да Црној Гори припадне Скадар, Србији северни делови а Грцима јужни делови данашње Албаније. Али велике силе (сем Царске Русије) нису желеле такав расплет догађаја. Да би то онемогућиле запретиле су и силом, демонстрирајући аустроугарским, енглеским, француским и немачким бродовима на албанским обалама. Дана 12.04.1913, велике силе су чак извршиле и блокаду црногорске и албанске обале. На овакву демонстрацију силе Српска и Црногорска војска одговориле су 14.04.1913 снажним бомбардовањем Скадра, а Есад Паша је 23.04.2013. године потписао Споразум о предаји Скадра Српској и Црногорској војсци. Предајући кључеве црногорском престолонаследнику Данилу и славном генералу Јанку Вукотићу, Есад Паша је поздрављен са свим почастима, пуштен је из града са својих 25,000. бораца који су затим са грчким бродовима пребачени ка југу како би се у Тирани прогласио за владара Албаније.

Но, као што нису хтеле да дозволе српско-црногорско-грчко овлађивање освојеним простором, велике силе нису желеле да прихвате ни Есад Пашу. Крајње ургентно наложиле су да се напусти Скадар, да престане већ формирана српска власт у Драчком округу и да Српска и Грчка војска потпуно напусте заузету територију. Тим поводом у Лондону је 30.05.1913, одржана Конференција великих сила на којој је, под утицајем Аустрије и Италије, потврђено стварање независне албанске државе. И поред тога савезници нису хтели одустати од својих циљева. Два дана после Лондон-

ске конференције, 01.06.2013, српски и грчки премијери, Пашић и Ванизелос, склопили су Споразум о подели територије данашње Албаније по коме северни део треба да припада Србији а јужни Грчкој. Невероватно је са колико воље и упорности су се велике силе бориле против остварења циљева Србије, Црне Горе и Грчке, напосто, као да се радило о њиховим државним територијама. Настављајући пресију на православну Србију, Црну Гору и Грчку, велике силе су 29.07.1913. године објавиле међународно признавање Кнежевине Албаније што је значило нужност потпуног повлачења савезничких снага из Албаније. Иначе, све време боравка Српске војске на том простору Есад Паша је сарађивао са Србима, а и у случају формирања било каквог облика албанске државе, желео је да она буде под српским, никако под међународним или италијанским утицајем. Када су на Конференцији у Лондону Космет и Вардарска Србија припојени Србији, велики број Шиптара који су се борили против Срба на тим просторима пребегао је у Албанију, међу њима и злогласни Иса Бољетинац, Хасан Приштина...и сви ће они из Албаније настављати да подстрекавају побуне у Србији, и бити у фронту борбе против Есад Паше и његових сабораца. Биле су то тешке борбе за Есад Пашу, али ће он, уз помоћ Србије, великом храброшћу и способношћу, надвладати те шиптарске банде које су подржавале и помагале Аустрија и Италија, и успети да у септембру 1913. године преузме власт у Средњој Албанији и прогласи се гувернером Албаније са седиштем у Драчу.

Управљање под сталним притиском великих сила, за Есад Пашу било је изузетно тешко, али уз сталну помоћ Србије, није посустајао. У таквим условима прихватио је компромис са великим силама, 01.02.1914, да призна власт кнезу Вилхелму од Вида а да он буде министар унутрашњих послова и одбране Албаније. Но и тај компромис није могао бити дугог века. Велике силе су га врло брзо, тенденциозно оптужиле да је правио заверу против њиховог опуномоћеника кнеза Вилхелма, и осудиле су га на смрт. Спасила га је ипак Италија, у коју ће отићи као изгнаник. Из Италије је Есад Паша био у сталној вези са Србијом и Црном Гором. Чим је Србија прва нападнута у Првом светском рату успео је да допутује у Ниш и да потпише Уговор о савезу са српским премијером Николом Пашићем (17.09.1914.). У том периоду дошло је и до велике побуне муслимана у Албанији под чијим притиском ће кнез Вилхелм напустити земљу. То је искористио Есад Паша, који са неколико хиљада својих сличномишљеника и поштивалаца преузима власт у Албанији. И баш кад је намеравао да стабилизује стање у земљи и усмерава политику ка Србији, Турска је у септембру месецу 1914. године ушла у рат на страни Централних сила што већину муслимана у Албанији окреће против Србије, сила Антанте, али и против Есад Паше. Противници Есад Паше захтевали су да Србија врати територије које је заузела у Балканским ратовима и у снажном налету кренуће на Есад Пашу знајући да је он велики пријатељ са Србима и да је на страни Србије. Побуна муслимана против Есад Паше била је великих размера, па је он једино уз помоћ Срба могао да спасе живу главу.

На позив за помоћ, Србија је, упркос великим проблемима које је имала у том периоду после великих ратних сукоба са Аустроугарима, због значаја догађања у Албанији, мобилисала 20,000. војника и упутила их у помоћ Есад Паши опкољеном у Драчу. Против ове интервенције Српске војске, и овога пута, су биле Француска и Италија, иако савезнице са Србијом у тек започетом Великом рату. Упркос томе, јуна 2015. године, 20,000. прекаљених српских војника заузима још једном Елбасан и Тирану, градове у средишту побуне, и ослобађа Есад Пашу у Драчу. У исто време и Црногорска војска улази у Скадар са севера. Уследили су жестоки протести „савезника“ из Антанте. Никола Пашић је интервенцију назвао привременим решењем, док се не консолидује власт Есад Паше, али је разумљиво циљ био да се Албанија трајно веже за Србију. У том смислу, 28. 06. 1915, Есад Паша је у Тирану са српским министром Љубомиром Јовановићем потписао Споразум о стварању реалне Уније између Србије и Албаније. По том Споразуму планиране су заједничке институције војске, царине, народне банке и дипломатије. Есад Паша је по њему требао бити кнез Албаније а Пашић је овај Тирански споразум сматрао најбољим политичким решењем албанског питања.

Очекивало се да мировни споразум после краја Великог рата потврди овај Уговор. Када се, у договору са савезницима, Српска војска одлучила на повлачење ка Крфу, Есад Пашини противници, србомрзители, на све могуће начине чинили су да се то онемогући. Жандармерија Есад Паше оружаном им се супротстављала, обезбеђујући Србима храну, смештај и безбедније путеве при повлачењу. Есад Паша је издао наредбу да се помаже Српској војсци и да се нико не усуди да удари на Србе а обезбедио је и да се српски динар прихвати као платежно средство на територији Албаније. Тамо где није било Есад Паше и његових сабораца, Србима је било ужасно тешко, што због сурових климатско-географских услова, што због опасности од учесталих напада муслиманских банди. Од 220,000 српских војника спасло се 150,000 а од 200,000 избеглица једва је 60,000 преживело. Српски губици били би знатно тежи да није било помоћи пријатеља Есад Паше.

Већ 1916. године Есад Паша је објавио рат Аустроугарској и Централним силама. Одмазда Аустроугара према њему била је жестока. Аустроугари су окупирали Албанију па је он био принуђен да напусти земљу и преко Италије стигне у Бриндизи. Преко тамошњих Срба и Грка врло брзо, августа 1916, Есад Паша ће стићи у Солун и са својих 1000 жандара биће му обезбеђен статус премијера прогнане савезничке владе. Са те позиције, и са својим људима учествоваће у борбама на Солунском фронту. Наравно, у Солуну је он захтевао гаранције Француске и Енглеске да ће бити на власти у Албанији кад се Велики рат заврши. Али „савезници“ ни тада нису били на његовој страни па је он све наде полагао у Србију. На Мировној конференцији у Паризу Италија је захтевала да добије мандат над Албанијом и подржала је захтеве Косовског комитета да се Космет и западни део Вардарске Србије припоје Албанији. На другој страни Есад Паша је,

уз podršku Србије, подneo Меморандум којим је настојао да убеди савезнике да је он једина легитимна власт у Албанији. Чак је у међувремену одржана и скупштина његових присталица која га је прогласила краљем Албаније. Из Париза је поручио присталицама да ускоро долази у земљу и да ће Албанија бити уз Србију а не уз Италију. Нажалост, док се спремао за повратак, убијен је у Паризу 13.06.1920. године. Убио га је Авни Рустеми, албански политички активиста и посланик, због његове сарадње са Србима и Србијом а што су многи у Албанији сматрали издајом.

Сахрањен је на Српском војничком гробљу, у Тијеу крај Париза, где у мору крстова стоји и један полумесец. Есад Паша је фактички целог живота био пријатељ са Србима, сматрајући да такав однос треба да буде између свих Срба и Албанаца. Највише због тога га и данас велики број Албанаца сматра великим издајником а српски народ великим пријатељем. Његова кућа, формално заштићена као споменик културе и музеј у Тирани, данас је обрасла коровом и потпуно је запуштена. Он је несумњиво био и остао највернији српски савезник и пријатељ међу Албанцима.

Српско војничко гробље у Тијеу крај Париза

Американци

**Вудро
Вилсон**

**Амерички
председник,
позвао Американце
да се диве Србима
и моле за њих**

По реду 28. амерички председник, Вудро Вилсон, остаће златним словима у историји Срба јер је не само поштовао и уважавао наш народ, већ је дао и значајан допринос за остварење српских националних и државних интереса. Као ни један амерички председник до дана данашњег, он се није либио да једном малом народу као што је српски, захвали у име своје велике државе, на доприносу Срба у борби за одбрану светских цивилизационих тековина, и да пред светском јавношћу указује на величину и значај непоколебљиве борбе Срба за своју слободу и слободу своје једнокрвне браће. Такав, више него пријатељски и делотворни однос према Србима и Србији, чинио је Вилсон у времену када је по многима био најпопуларнији државник света, а што је разумљиво импоновало и давало подстрек сваком Србину, како оном у матици тако и оном у расејању.

Вилсон је и у историји САД био изузетно значајна државничка и политичка личност, угледни академик и професор универзитета, добитник Нобелове награде за мир и један од водећих интелектуалаца свога доба. Овај велики човек рођен је 28. 12. 1856. године у Стаунтону, у Вирџинији, у породици шкотско-ирског порекла. Отац му је био угледни свештеник и професор на Презвитеријанској богословији тако да је млади Вилсон од малена васпитаван у хришћанском духу, уз молитве, књиге и традиционалне породичне вредности. Дипломирао је право на престижном Принстон Универзитету и једно време радио је као адвокат. Ипак, историја и политика су му све више будиле интересовање. Због тога је уписао и студије политичких наука на Универзитету Џон Хопкинс где ће и дипломирати 1886. године, а и докторирати. Његов дипломски рад, под називом „Конгресна влада”, који се односио на функционисање извршне власти, био је веома важан стручни допринос па је и штампан као посебна књига и изазваће велику пажњу како америчке тако и светске стручне јавности. Период након дипломирања и израде доктората био је период његове пуне афирмације као правника, историчара и политичара који у гро план

свог стручног и професионалног делања поставља неопходност израде новог Устава САД и изградњу модерне и функционалне америчке државе. Захваљујући великом знању, рационалном размишљању и креативно-реформским способностима, Вилсон ће врло брзо прећи пут од предавача на колеџу, преко редовног професора права и политичке економије на Принстон Универзитету, до позиције председника Универзитета (1902. година). Његов углед посебно је порастао након реформи које је спровео на Универзитету. Обезбедио је високу аутономију Универзитету, повећао је број квалитетних професора на њему, подигао професорске плате, поштрио је критеријуме за избор предавача и оцењивање студената, чиме је подигао и квалитет наставе и знање дипломаца.

Професорски и научни рад на Универзитету уврстио га је у сам интелектуални врх САД. Стигао му је тада и позив Демократске странке, да се као угледна и умна личност укључи у политички живот. И у тој делатности Вилсон ће показати свој велики таленат и умеће. Већ 1910. године постаће гувернер Њу Џерсија а 1912. године биће номинован за председничког кандидата Демократске странке. Победом над кандидатом Републиканске странке, Вудро Вилсон 1913. године, постаје 28. по реду амерички председник. У историји САД он ће остати забележен и као први председник САД са југа, после великог грађанског рата. Функцију председника САД обављао је од 04.03.1913. године до 03.03.1921, дакле у време екстремно поремећених међународних односа и све време током Првог светског рата. Велики рат је био његово највеће државничко искушење. Прогресивне и велике реформе америчког друштва које је започео, пре свега у области државне управе, привреде, банкарског и пореског система, морале су бити успорене и остати на неки начин у другом плану, јер је разбуктали ратни пожар озбиљно запретио и његовој држави.

Вилсон је био свестан подељености америчког друштва по питању рата, јер они који су били пореклом Немци и Ирци тражили су да се САД укључи на страни Централних сила, велики број Американаца, на другој страни, био је одлучан да се уђе у савез сила Антанте, а добар број њих био је и за неутралност САД. Због свега тога Вилсонова влада је на почетку Великог рата прогласила неутралност САД, али такав став се није могао дуго одржати. У бројним авио-морнаричким провокацијама и акцијама Немаца на Атлантику и Јапанаца на Пацифику озбиљно ће бити угрожена безбедност САД а када је дошло до потапања једног америчког брода са великим бројем жртава и позива Немачке Мексику да уђе у рат против САД уз обећање да ће му бити враћене изгубљене територије у последњем америчко-мексичком рату, огорченост Американаца према Немцима је кулминирала. Вилсон је у таквој ситуацији одлучно реаговао објављујући рат Централним силама 01.04.1917. године. Упркос великој подршци народа, ратној мобилизацији су се супротстављали социјалисти, американци немачког порекла и бројне пацифистичке групе. Али Вилсон није попустио јер је имао све аргументе за повлачење таквог потеза. Иако су америчке војне снаге упућене на западни фронт тек 1918. године, улазак САД у рат

на страну сила Антанте имао је велики одјек у свету и био је значајан подстрек за наношење одлучних и коначних удара на Централне силе.

За Србију, која је прва нападнута у Великом рату, и која је највише и најдуже крварила у њему, Вудро Вилсон је био државник моћне земље, поборник мира и правде, чији су неки од потеза били и директна, значајна подршка у реализацији наших националних и државних интереса. Када је почасни конзул Краљевине Србије у САД, Михајло Пупин, наш славни научник, иноватор, професор универзитета и колосални српски родољуб у САД, имао намеру да покрене акцију мобилизације америчких Срба за одлазак на Солунски фронт и сакупљање помоћи у храни, лековима, одећи и новцу за српску војску, обратио се Вилсону за одобрење такве акције на територији САД. Вилсон је не само дао дозволу већ је својим државничким и личним ауторитетом позвао Американце да се укључе у ту акцију, да и они дају допринос за помоћ херојској српској војсци у њеној слободарској и праведничкој борби. Захваљујући тој и тако организованој акцији чак 17.000 америчких Срба укључило се у борбе на Солунском фронту а бродови са сакупљеном помоћи кренули су за Солун. Иначе Вилсона и Пупина везивало је дугогодишње пријатељство и међусобно поштовање. Пупин је тада био један од најугледнијих научника и професора света, члан Америчке академије наука, члан Српске краљевске академије, почасни доктор у 18 престижних светских универзитета, један од оснивача (1914) и председник Српске народне обнове. На другој страни, Вилсон је био врхунски интелектуалац, рационални лидер једне велике силе, врхунски политичар, правник и историчар. Обојица су били поборници истине, правде и мира међу народима и државама, што их је највише и приближило. Пупин је користио сваку прилику да Вилсона упозна са историјом и проблемима свог народа, да му предочи вишевековну тежњу и борбу српског народа за слободом и уједињењем. А Вилсон је ситуација на Балкану веома интересовала, посебно јер је ту било поприште многих ратова.

Снагом свог разума и најчаснијих намера, Вудро Вилсон ће дан пред 28.07.1918. године (тачно 4 године од напада Аустроугарске на Србију), упутити аутентични и незаборавни проглас-наредбу америчком народу и свим најважнијим институцијама САД да одају почаст и признање храбром српском народу у његовој надчовечанској борби за слободу и да се моле за животе и просперитет српске нације и државе. Био је то амерички дан у славу Србије, дан када су се на Белој кући и на свим државним и јавним зградама САД вијориле српске заставе, велики дан поноса за све Србе, и у матици и у расејању, јединствен догађај забележен као незаборавни чин америчког председника према Србима и Србији. Иначе, у досадашњој историји САД, само две стране државне заставе су имале част да се завијоре на Белој Кући, једна од њих је дакле била застава Краљевине Србије. У том историјском прогласу-наредби америчког председника, је писало:

„Народу Сједињених Држава,

У недељу 28. јула навршава се четврта годишњица од дана када је одважни српски народ, пре него да се изложи лукавом и недостојном прогону припремљеног непријатеља, објавом рата Аустроугарске био позван да брани своју земљу и своја огњишта од непријатеља решеног да га уништи. Племенити је тај народ одговорио. Тако чврсто и храбро одупрли су се војним снагама земље десет пута веће по броју становништва и војној моћи, и тек када су три пута протерали Аустријанце и након што су Немачка и Бугарска притекле у помоћ Аустрији, били су приморани да се повуку преко Албаније. Иако је њихова земља била опустошена и њихови домови разорени, дух српског народа није био сломљен. Мада надјачани надмоћнијим силама, њихова љубав према слободи остала је неумањена. Брутална сила није утицала на њихову снажну одлуку да жртвују све за слободу и независност. Примерено је да народ САД, привржан очигледној истини да је право народа свих држава, малих и великих, да живе сопственим животом и да бирају своје владе, присећајући се да су начела за које се Србија витешки борила и пропатила иста она начела за која се залажу САД, поводом ове годишњице изрази на адекватан начин саосећање са овим потлаченим народом који се тако херојски одупирао тежњама германске нације да доминира светом. У исто време, не бисмо смели заборавити ни истородне народе велике словенске расе- Пољаке, Чехе и Југословене, који сада под владавином туђинаца, чезну за независношћу и националним јединством. Ово се не може обележити на више прикладан начин до у нашим црквама.

И зато позивам народ САД, свих вера и вероисповести, да се окупе на својим месним богослужењима, у недељу 28. јула, у циљу исказивања саосећања са овим подјармљеним народом и њиховим истородницима у другим земљама. И да призовемо благослов свемогућег Бога за њих саме и за циљ којем су се посветили.”

Вудро Вилсон, председник Бела кућа, јул 1918

Овај велики државник и политичар часних намера који је право-времено успешно предвиђао развој међународних догађаја био је веома разочаран што је дошло до Октобарске револуције у Русији и до рушења Царске Русије са демократски изабраном владом. Као велики противник комунизма, социјализма и анархије Вилсон је још крајем 1917. године почео да подржава контрареволуцију у руском грађанском рату, па је у вези са тим у Владивосток и на север Русије слао експедицијске корпусе. По завршетку рата он ће бити и први председник САД који ће крочити на тло Европе како би дао допринос успешности рада Мировне конференције у Паризу (18.01.1919.-21.01.1920.). На тој Конференцији новоформирана држава Краљевина СХС је била у врло неповољној ситуацији. Дојучерашњег, искреног савезника Царске Русије и Цара Николаја II Романова није било, који би извесно били на нашој страни, а Француска и Енглеска

су тражиле велике територијалне уступке: да се Италији да Далмација, Румунима Банат, а Бугарској део Вардарске Србије све до Скопља јер је то произишло из Лондонског споразума од 1915. године. У тако тешкој ситуацији, предузимљиви и утицајни Михајло Пупин се обратио на једину могућу адресу, још једном свом пријатељу Вудро Вилсону. Послао му је писмо са детаљним образложењима због чега поменути крајеви треба да припадну нашој земљи. Нису прошла ни три дана од пријема писма а велики пријатељ Срба, Вудро Вилсон је одлучно реаговао- саопштио је да САД не признају Лондонски уговор. Истовремено је извршио притисак на владе Француске, Енглеске и Италије са напоменом да се Срби и Србија не смеју оштетити. Мировној конференцији је у двомесечном периоду, на позив владе Краљевине СХС присуствовао и Михајло Пупин. Заједничка акција Пупина и Вилсона (знао је да је Србин Пупин рођен у банатском Идвору), уродила је плодом: Румуни су добили само део око Темишвара а остали део Баната (подручја око Кикинде, Вршца, Беле Цркве) припао је нашој земљи, Далмација такође, као и Барања и Блед. На тај начин спасене су хиљаде Срба из Баната и Угарске од припајања Румунији и Мађарској, као што је и обезбеђен опстанак Србима из Аустроугарске у новоформираној, заједничкој држави.

И када су друга питања расправљана на Мировној конференцији Вилсон је улагао сав свој ауторитет и знање да се усвоје праведна решења, да се обезбеде услови за мир и просперитет нацијама и државама Европе и света. Инсистирао је и на стварању Лиге народа- институције која би превентивно деловала и обезбеђивала мир у свету. Посебно је био високо цењен у државама савеза Антанте где су га многи сматрали спаситељем. А његово залагање за формирање слободних националних држава донело му је огромну популарност у новоствореним националним државама Европе. У тим државама био је херој-миљеник па ће многи називи улица и тргова понети његово име док је рецимо Братислава, велики град у новоформираној чехословачкој држави, променила име у Вилсонов град. Нажалост, велики и незаборавни пријатељ Срба и Србије, амерички председник Вудро Вилсон, доживео је 02. 10. 1919. године тешки мождани удар који га је учинио трајно одузетим. Преминуо је у Вашингтону 03. 03. 1924. године.

Инаугурација председника Вилсона

Американци

Семјуел
Алберт
Кук

Американац,
положио живот
за добро Србије

Небројено пута до сада изречена је она позната мисао, толико блиска истини, да нема веће жртве него када човек подари свој живот за своје пријатеље. Американац др Семјуел Алберт Кук, учинио је управо такав, више него частан чин из љубави према Србији, да би помогао српским војницима, рањеницима и оболелима, у њиховом надчовечанском отпору аустроугарском и немачком агресору у првим, драматичним месецима Првог светског рата.

Овај високо морални, образовани и храбри амерички лекар, који је рођен 1878. године, био је веома погођен сазнањем да Аустроугари и Немци спроводе немилосрдну агресију над малом Србијом и да чине геноцидне злочине над Србима непојмљиве за цивилизован свет. Апелима за помоћ, у одбрани од агресора угроженом српском народу, које је упућивала српска заједница у САД и Канади на челу са славним научником и великим српским родољубом Михајлом Пупином, др Кук није могао да одоли. Као лекар добровољац кренуо је заједно са млађим колегом др Кукингом ка Европи крајем 1914. године, иако су се САД прикључиле силама Антанте и ушле у рат тек 1917. године. Приликом краћег боравка у Паризу, др Кук је упознао Американку Мејбл Грујић, супругу помоћника министра иностраних послова Краљевине Србије Славка Грујића, која му је презентирала најновије, запањујуће податке о извршеним злочинима у Подрињу и Шумадији као и о великој епидемији галопирајућег пегавог тифуса-највећег зла тог доба, који је харао међу српским војницима и цивилним становништвом. Код овог великог човека то је још више учврстило жељу да што пре стигне у Србију и колико год је у његовој моћи помогне спасу српског народа од злочиначког освајача и смртоносне болести. У Србију је др Кук стигао 01.01.1915. године и одмах се упутио тамо где је био најпотребнији- у Ваљевску болницу, највећу ратну болницу Великог рата. Ваљево је тада било по Арчибалду Рајсу „главни стан Српске војске”, у њему је било седиште Српске владе и Војне команде Краљевине Србије, такође и уточиште за десетине хиљада српских војника, рањеника, избегли-

ца од непријатељских злочинаца као и стационар и лечилиште за хиљаде заражених и болесних становника Србије. На позив Српске владе за помоћ оболелима и рањенима у овом граду, који је тада имао десет пута више становника (100.000) него пре почетка Великог рата (10.000), пристизали су лекари добровољци из Русије, Шкотске, Француске, САД, Холандије, Белгије, Енглеске, којима је основни задатак био како да се спасу рањени и оболели, и како да се заустави галопирајућа епидемија пегавог тифуса. У Ваљеву је тада било хоспитализовано и око 4000 аустроугарских заробљеника и оболелих за које је утврђено да су били основни извор заразе која се пренела на српске војнике и цивилно становништво Србије.

Др Семјуел Алберт Кук био је један од најангажованијих у лечењу и вакцинисању српских војника, рањеника и цивила. Чинио је то са великим ентузијазмом, енергијом, самопожртвовањем, даноноћно и потпуно свестан да је у тој хуманој активности помагања пријатељским српским војницима, и његов живот опасно угрожен. На то се није обзирао, био је једноставан, дружељубив, комуникативан и храбар човек. Срби су га одмах заволели а он је био фасциниран њиховим јунаштвом и блиставим победама на Церу и Колубари, њиховом непоколебљивом решеношћу да одбране своју земљу и супротставе се тада највећој војној сили света. Сваким новим даном стицао је све већи број пријатеља међу Србима а саосећајући са њиховом голготом, веома брзо је постао нераскидиво везан за тај мали-велики српски народ, о коме до јуче готово ништа није ни знао. Ваљевска болница постала је тако његов нови дом а сви у њој и око ње, његова нова породица. Зато је у његовим мислима тих дана била само једна мисао- како спасити што више живота пријатељима Србима, тој јединственој породици којој и сам све више припада. Но, из дана у дан растао је број рањених, оболелих и угрожених од тифуса а тај број превазилазио је расположиве вакцинационе капацитете. Код др Кука дилеме није било- треба прво заштити и спасити војнике од болести а који се толико храбро боре за слободу своје отаџбине.

И у таквој ситуацији, када се располагало са ограниченим количинама вакцина, др Кук је учинио више него часно и хумано дело које српски народ никад не би требао заборавити: одбио је да прими вакцину за своју самозаштиту и њу је уступио српским војницима које је толико заволео. Био је то гест великог човека, српског легендарног пријатеља, који је добровољно дошао да помогне Србима, спасао многе Србе својим лечењем и вакцинисањем, коначно жртвовао је и свој живот за добро и будућност Србије. Без вакцине др Кук није могао избећи опаку болест, јер је свакодневно био у контакту са оболелима. Своју болест није могао савладати, напустио је трајно своје пријатеље, српске војнике и српски народ, 10.02. 1915. године. Било му је тада тек 37. година. Сахрањен је уз скромне почасте на старом ваљевском градском гробљу на брду Видрак, поред управника Ваљевске болнице др Селимира Ђорђевића, и других погинулих и умрлих српских војника. Амерички Црвени крст подигао му је споменик са натписом : „Нема веће жртве од оне када човек да и свој живот за своје пријатеље.”

Американци

*Хенри
Мекајвер*

**Индијанац
који је ратовао
као четник**

Један од најпознатијих и најангажованијих официра у историји светских ратова, Хенри Мекајвер (Henry Ronald Douglas Mac Iver), Американац шкотског порекла, који је професионално војевао под 18 различитих застава, дао је немерљив допринос у борби Срба за трајно ослобођење од Турака, а својим херојством и војним умећем достигао је највеће официрско звање управо у Српској војсци, поставши генерал Српске војске у Српско-турским ратовима 1876-78 године.

Овај легендарни ратник, кога је Њујорчанин Ричард Хардинг Дејвис 1906. године уврстио у шест највећих светских војних професионалаца, рођен је на Божић 1841. године, на броду који је пловио у близини обала Вирџиније, САД, а одрастао је у породици познатој по традиционалној војној опредељености. Његов отац Роналд, досељеник у САД из Шкотске, био је млађи син поглавара клана Мекајвер, а ујак му је био чувени генерал Доналд Грахам који је одлучујуће утицао да Хенри крене војничким стазама. У својој десетој години породица га је вратила у Единбург, да се у Шкотској школује за официра, а већ у 16-тој години Хенри је имао ратничко крштење на фронту у Индији. Тада је као заставник учествовао у побуну Сепоја, 1857 године, и доживео своје прве победе и рањавања. Његова даља војничка каријера водила га је преко свих пет континената на којима су се одвијале ратне операције. Био је учесник у готово свим најважнијим ратним сукобима тога времена, а по својој аутентичности остварио је каријеру која ће се касније у ратним, војничким круговима и наводити као типична, „хенријевска“. Након Индије био је поручник код Гарибалдија у Италији, учествовао је у ратовима против Марока, и у Шпанији био капетан код претендента на шпанску круну Дона Карлоса. Од почетка унутрашњег, америчког рата, 1861 године, Хенри је мајор у војсци Конфедерације а затим и потпуковник под царем Максимилијаном у Мексику. Као пуковник био је саборац Наполеона III а као капетан коњице египатске Кедиве, 1867 године, почео је своје прве борбе против Турака. 1869 године Хенри је успешан командант у редовима Грка у њихо-

вом Критском устанку а своје врхунско војничко умеће и храброст демонстрираће и у Јужној Америци ратујући на Куби, у Бразилу, Аргентини...

Таква војничка личност, ратник у души и срцу, своје најблиставије тренутке и највеће задовољство доживљавао је, по свом личном и честом признању, када је ратовао са Србима и за Србију. Прве контакте са Србима остварио је упознајући се са легендарним српским вођама Херцеговачког устанка, када је Невесињском пушком из 1875 године започела незадржива борба српског народа за потпуно ослобађање од турског ропства. Хенри је врло брзо пронашао заједнички језик са херцеговачким јунацима, Луком Вукаловићем, Мићом Љубибратићем, Лазаром Сочицом и Богданом Зимоњићем, а у борбама овог чувеног устанка постао је саборац и пријатељ и са Петром Мркоњићем, тј. будућим српским краљем Петром I Карађорђевићем. Херцеговци су га са одушевљењем прихватили јер је импоновао храброшћу, знањем и способношћу, и убрзо су га називали „Индијанцем који ратује као четник”. А он је толико заволео Србе да је и сам све више постајао опседнут њиховом праведном борбом против Турака. После Херцеговачког устанка није престала Хенријева жеља за сарадњом и пријатељством са Србима. Он самоиницијативно одлази за Лондон из кога упознаје Европу са слободарским и праведничким тежњама српског народа и почиње организовано да окупља добровољце за помоћ Србима који су се спремали за наставак ослободилачких борби. Већ 1876 године, на позив тадашњег кнеза Србије Милана Обреновића, Хенри поново креће међу Србе, овога пута са стотинама добро обучених добровољаца, и у Србији формира, из дана у дан све бројнију, елитну коњичку бригаду која је добила назив „Витезови црвеног крста”. Још увек у младим годинама, као 35-то годишњак, али и ратник са позамашним искуством и врхунским официрским знањем, постаће веома популаран како у командном кадру Српске војске тако и међу војницима и у народу. Као вођа елитне коњичке бригаде, састављене углавном од српских и руских добровољаца, из дана у дан исказивао је немерљиву храброст, сјајну командну способност и изразито витешко понашање. Бринуо се о сваком војнику, уживавао је неограничено поверење својих коњаника који су га безпоговорно следили у извршењу наредби, и био сјајан мотиватор да се иде из победе у победу са што мањим губицима. Био је изузетно строг и праведан командант, захтевао је беспрекорну дисциплину и у редове своје елитне бригаде бирао је најспособније и најхрабрије. Његове критеријуме нису могли задовољити сви који су желели да буду уз таквог команданта, па је Хенри био принуђен и да десетине њих разреши припадања елитној јединици. А колико је била изражена жеља многих бораца да буду уз њега казује и податак да је и рођени брат тадашње српске кнегиње Наталије Обреновић, румунски принц Нико, био добровољац у Хенријевој бригади.

На почетку Српско-турског рата, 1876 године, Хенри је саставио и обучио коњичку бригаду од 1500 добровољаца, а како су се борбе одвијале, њено бројно стање се упркос и погинулима, на крвавом Моравском фронту, углавном одржавало на броју од 2000 сјајних бораца. Хенри је

био веома образован човек не само у војничком погледу. Полиглот, списатељ, новинар и ратни извештач, користио је сваки слободан моменат између ратних окршаја да као дописник британских медија упознаје свет са циљевима и борбеним успесима храброг српског народа. Посебно је писао о злочинима Турака који су чињени према српској деци, омладини, старцима и женама. Добро је знао шта значи да цивилизована Европа дозна о страховима које је преживљавао поробљени српски народ. У Српској војсци Хенри ће стећи и свој највећи официрски чин- постао је генерал, Врховни командант Српске коњице. За исказане заслуге у одбрани и заштити Срба и Србије, српски војни министар Блазнавац доделио му је врхунско официрско одликовање- Таковски крст. 10. 10. 1876. године, као Врховном команданту Српске коњице, након освештења Српске заставе од стране Српског архиепископа, припала му је част да свечано сложи Српску заставу, и пред кнезом Миланом Обреновићем, преда је у руке кнегињи Наталији. И тада је, као и увек, био оличење беспрекорно педантног и дисциплинованог господина официра, генерала у српској униформи, на којој је сијао Таковски крст. Пришао му је његов надређени, такође незаборавни српски пријатељ, командант операција у том рату, Рус, генерал Черњајев, и са својих груди скинуо је руску Златну медаљу за храброст и одликовао га тим високим руским одликовањем. Били су то више него дирљиви, историјски дани, када су у борби за слободу српског народа, два генерала, један руски и један амерички, били најближи саборци и постали вечни пријатељи.

Хенри је остао у трајном пријатељству и вези са кнезом Миланом, као и са бројним српским и руским саборцима. Кнегињу Наталију посебно је заволео и био спреман да за њу све учини. Србију је напустио 1878 године али ће му она остати у сећању и љубави до краја живота. Тврдио је увек и на сваком месту да му је војевање у Србији било најуспешније и најдраже. Имао је одличну плату, учествовао је у много борби, достигао је највиши професионални чин, народ и саборци су га обожавали а он се са српском ослободилачком борбом потуно стопио и саосећао. Ни у једну од 18 држава под чијим је заставама ратовао, по престанку борби, није се враћао. Изузетак и у томе била му је само Србија. У њу се враћао и када није ратовала, о њој је писао и говорио широм света, кад год је био у приликама. Србија је, како је знао да каже, једноставно била партија и љубав његовог живота. Нажалост, овог способног, поносног и гордог човека заборавиле су све државе којима је многа добра учинио. Он ни од једне државе, за које је ратовао, никада ништа није тражио. Ни од једне од њих није добио никакву помоћ под старе дане, поготово не било какву пензију. Био је и остао велики господин, аутентична, легендарна личност. Нажалост, и његова веза са Србијом биће прекинута Мајским превратом и падом династије Обреновић. Хенри Мекајвер, незаборавни српски пријатељ, ратник над ратницима, последње године живота провео је са најближима, бавећи се породичним бизнисом. Умро је 1907 године. Подаци говоре да се ни у последњим данима живота није одвајао од српске коњичке сабље.

Американци

**Данијел
Никол
Пејџ**

**Американка,
дала спортско
срце за Србију**

Америчка кошаркашица Данијел Никол Пејџ постала је прва страна играчица која је добила српско држављанство, обукла и са поносом носила дрес репрезентације Србије, и дала немерљив допринос историјским успесима нашег кошаркашког спорта. Ова млада девојка не само да је данас незаменљиви члан нашег феноменалног националног тима, у којем импонује својим квалитетом, борбеношћу и победничким духом, она је израсла у аутентични и један од најискренијих промотера српског народа и државе, личност која је својим спортским умећем, понашањем и сваком својом изговореном речи, освојила срца милиона Срба широм света.

Данијел Пејџ, или Данијела Пејџић, како су је од миља прозвали српски навијачи, рођена је 14.11.1986. године у Колорадо Спрингсу, САД. Од малена је исказивала велику наклоност ка спорту, хтела је стално да трчи, скаче, да се такмичи и наравно- да побеђује. Луткице, и друге дечје играчке, за њу нису постојале, она је прихватала само лопту. До 15-те године Данијел је тренирала фудбал а пред полазак у средњу школу почела је и са тренинзима у кошарци. Није прошло много времена да схвати да кошарка постаје њена права опсесија. Са великим уживањем и страшћу пратила је свако НБА такмичење у САД, дивила се врхунским играчима Мајкл Џордану, Карлу Мелоуну, Џону Стоктону...али су јој запали за око и сјајни српски кошаркаши који су тада наступали у најјачој кошаркашкој лиги света, Владе Дивац, Пеђа Стојаковић, Марко Јарић. Маштала је да једног дана и она буде велики кошаркаш, да наступа не само у САД, већ да кроз спорт упознаје и младе људе у Европи, Азији, Африци. Озбиљну кошаркашку каријеру почела је да гради на колеџу у Небраски. Тренирала је два пута дневно у клубу а између тренинга, са невероватним ентузијазмом, и додатно- за своју душу. Ни честе повреде на почетку спортске каријере нису је спречавале на путу израстања у врхунску кошаркашицу. Када је морала да оде на операцију колена многи су помислили да ће јој то бити крај каријере, јер се радило о најтежој спортској повреди. Али, и из

такве ситуације је изашла још снажнија и са чврстим уверењем да не сме посустати, јер само још интензивнијим тренинзима може ојачати оперисано колено и грабити ка остварењу зацртаног спортског циља.

На колецу у Небраски у њеном тиму је било и неколико одличних српских кошаркашица које су јој често причале колико им недостаје њихова земља, затим какав је младалачки живот у Београду, колико Србија воли кошарку и како Срби навијају за своје клубове и репрезентацију. Прву прилику да заигра у Европи, односно да започне интернационалну каријеру, Данијел је прихватила и постала члан бугарског тима Дунав. Са тим тимом први пут је била у Србији када су играли утакмицу са „Црвеном звездом”. Београд јој се одмах свидео јер се, макар на кратко, могла уверити у истинитост дела приче о том граду који је добила од својих саиграчица Српкиња у Небраски. После Бугарске Данијел је играла за клуб Јерусалим у Израелу, Залегершег у Мађарској и за неколико француских клубова. На утакмици између Баскет Ландса, за који је играла у Француској, и Лиона, први пут је видела и упознала се са Марином Маљковић, младим српским кошаркашким тренером. Марина ју је одушевила како је са клупе водила игру противничког Лиона. О њој и њеним претходним тренерским успесима Данијел је била преко медија добро упозната, а ово је била прилика да се и на терену увери у њене велике тренерске способности. И Марина је, са своје стране, на тој утакмици запазила квалитете и могућности америчке кошаркашице. Није прошло много времена од те утакмице када је уследио мозив Марине Маљковић за разговор са Данијел Пејц. Овога пута Марина јој се обраћала у функцији селектора кошаркашке репрезентације Србије са жељом да Данијел буде део српског тима који она жели оформити и припремати са великим такмичарским амбицијама. Марина јој је објаснила да Србија нема квалитетно решење на позицији коју игра Данијел, и да сматра да са њом српска репрезентација може ићи ка остварењу врхунских резултата. „Желим да преко Европског првенства (ЕП) у Будимпешти, Србија обезбеди одлазак на Олимпијске игре (ОИ) у Бразил”, био је зацртани циљ Марине Маљковић. Данијел ју је пажљиво слушала. Пред њом је стајала особа израженог победничког духа, стручњак који жели највеће кошаркашке домете, која верује у њене способности и процењује да она може бити значајан део будућег шампионског тима Србије. А кроз мисли су јој почеле пролазити слике победничког менталитета Владе Дивца и Пеђе Стојаковића као и речи љубави о Србији српских кошаркашица у Небраски. Постајала је свесна да јој Марина и Србија нуде шансу да оствари оно што је највећи сан сваког спортисте- да буде учесник на ОИ. И сама спортиста од главе до пете, са победничким менталитетом на свакој утакмици, Данијел Пејц, је понуду са великим одушевљењем прихватила одговарајући Марини да ће јој бити част да буде део њеног тима и да игра за репрезентацију Србије.

Када је јавност у Србији дознала да Марина доводи странца у српски тим, та вест није баш примљена са задовољством, иако је Марина већ тада уживала велике симпатије поклоника спорта. Посебно су резерви-

саност, па и сумњу изразиле неке од потенцијалних, будућих чланица репрезентације Србије. Њихове нејчешће речи биле су да нашем тиму нису потребни неки просечни играчи па још да су и странци. Но, решеност и упорност Марине, да формира референтан репрезентативни тим, и тако покрене препород женског кошаркашког спорта у Србији, добили су пуну подршку руководства Кошаркашког савеза Србије (КСС) чиме су се широм отварања врата да Американка Данијел Пејц обуче дрес српске репрезентације. КСС је реаговао брзо, и Данијел је одмах затражила добијање српског држављанства како би могла играти за Србију на предстојећим квалификационим турнирима за ЕП у Будимпешти. 03.03.2015. године, одмах по добијању држављанства, у просторијама КСС, Данијел Пејц је промовисана у нову репрезентативку Србије. Била је пресрећна, изразила је велику захвалност Марини Маљковић, КСС и српском народу што су је примили у своје редове и омогућили да буде део тима који се спрема за велика спортска дела. Обећала је да ће српски дрес бити за њу светиња, да ће оставити своје спортско срце на терену и да никада својим залагањем и пожртвовањем неће изневерити поверење које јој је Србија указала.

Када се у САД чуло да је Данијел Пејц добила српско држављанство јавност је била шокирана. Њени познаници били су такође зачуђени јер су знали да она тамо нема никога, нити познаје било кога у Србији. Праву и искрену подршку имала је једино у својој породици. Отац Фред и мајка Лин, чим им је Данијел саопштила да жели да буде српски држављанин, дали су јој пуну подршку, па су се и веома радовали када се та њена жеља и остварила. На другој страни, Данијел је знала да ће у првим данима њених наступа за Србију бити свакаких коментара у медијима и јавности, али је као непоправљиви оптимиста, чврсто веровала у себе, у Марину и у све оно што је до тада чула од људи којима верује о Србима и Србији. И није се преварила. Било је потребно нешто мање од четири месеца њеног борава у Србији, испуњеног свакодневним тренинзима и утакмицама, дружењима са Марином и саиграчицама из тима који се формирао, да се увери како је донела праву одлуку, да је на правом спортском али и животном путу. На другој страни, интензивне припреме које је српска репрезентација имала у том периоду, потврдиле су да се Данијел одлично уклопила у српски тим и постала њен важан део, члан једне дивне спортске породице, која сваким својим наступом и победом доноси толико радости српском народу. Коначно, јуна месеца 2015. године дошло је време одржавања тог веома значајног ЕП у Будимпешти јер је то такмичење уједно био и квалификациони турнир за одлазак на ОИ у Рио де Жанеиру. Само првак Европе обезбеђивао је директан пласман за Рио, док су друго, треће и четврто место пружали могућност да се на додатном квалификационом турниру обезбеди учешће у Рију. Свака од 20 репрезентација учесница на ЕП имала је основни циљ да обезбеди бар место за тај додатни квалификациони турнир а прави спортски сан био је освајање првог места и златне медаље чиме се стицало право дирек-

ног одласка на ОИ у Рију. Са таквим циљем у Будимпешту је кренула и одлично припремљена репрезентација Србије. Из утакмице у утакмицу Српкиње су плениле квалитетом и фантастичном борбеношћу, победе су се ређале као на траци а делиријум одушевљења је настао у Србији када се наша репрезентација пласирала у само финале ЕП повећавајући тако и своје шансе за одлазак у Рију. Али амбиције Марининог тима нису се завршиле на обезбеђењу сребрне медаље. У пакленој навијачкој атмосфери финала, Српкиње су пријатно изненадиле светску спортску јавност и после сјајне игре поразиле су Француску са 76:68.

Тако је Србија освојила своју прву златну медаљу на европским првенствима за кошаркашице и добила своју прву екипну репрезентацију која се директно пласирала за учешће на ОИ. У остваривању тог историјског српског спортског успеха Данијел Пејц је била једна од главних полуга. Уз сестре Дабовић, Соњу Петровић и Јелену Миловановић, била је стандардни члан победничке, прве петорке тима, наш најбољи одбранбени играч, са највећим бројем скокова и сакупљених лопти, непогрешиви поентер онда кад је било најпотребније. Али оно по чему ће сигурно бити највише упамћена то је њен непресушни победнички дух, борбеност која нема границе, посвећеност тиму од првог до задњег минута, а то су особине које саиграчи и навијачи највише цене. Таквим приступом игри Данијел је освојила срца српских навијача, чак и оних који су у почетку били резервисани према њој, а када је огрнута српском тробојком на победничком постољу са великим осмехом певала српску химну, постала је и миљеница целе српске нације. Колико ју је српски народ заволео најбоље се могло видети на величанственом дочеку европских шампионки у Београду, када су јој, на платоу испред Скупштине града Београда, клицале хиљаде одушевљених и захвалних навијача. Оно што је доживела током ЕП у Будимпешти и на дочеку у Београду, Данијел никада неће заборавити. Касније је изјављивала да се у тим данима заиста почела осећати као права Српкиња. Њени родитељи су из САД поручивали да је њихова ћерка сада најсрећнија на свету јер Србија јој је омогућила да оствари своје спортске сне а у срцу које је подарила Србима, осећала је да су је Срби заволели као своју најрођенију.

На ОИ у Рију, 2016. године, Данијел је опет била међу нашим најбољим играчицама. Борац без страха и мане, бриљантним партијама дала је немерљив допринос новим, сјајним српским победама и освајању још једне медаље- оне најдраже, олимпијске. Опет у мечу са Францускињама, Српкиње су славиле резултатом 70:63 а пресрећна Данијел блистала је од среће када је на победничком постољу, са својим саиграчицама, примала бронзану медаљу. Колико је заволела српски народ и Србију Данијел је показала и у Рију. Њена породица, отац, мајка и њених 10-15 рођака, били су међу најбучнијим навијачима српске репрезентације на свим утакмицама. Огрнути сви у српске тробојке, са трубама и чегртаљкама нису престајали са повицима Србија, Србија, а што је скретало велику пажњу и изазивало симпатије не само српских навијача. Био је то прави олимпијски раритет-

да Американци тако страствено навијају за Србију. Навијали су, како је то касније медијима и знатижељницима објашњавала мајка Лин, не само због њихове ћерке, већ и из захвалности и да би се одужили једном дивном народу и држави за гостопримство и пажњу која је указана у Србији према њиховом детету.

А када су интониране химне САД и Србије, пред почетак утакмице између ове две државе, Данијел је са осмехом певала само химну Србије. Тако је поступила јер је осећала да тако треба да буде. Када су је бројни амерички новинари напосто јурили за интервју и постављали најчешће питање „откуд она баш у Србији”, одговарала је уз онај њен прелепи широки осмех: „Играм са великим задовољством за Србе јер је то један невероватан народ који је увек спреман да вам да и кожу с леђа ако вам је то потребно. Они су најбољи домаћини, дружељубиви као нико на свету”. А њени родитељи, поносни на успехе своје ћерке, за светске медије тих олимпијских дана изговарали су и следеће речи: „Кад видимо колико је Данијел срећна што је део таквог српског тима, колико је заволела Србију, српску културу, химну, не бисмо имали ништа против да се и уда за Србина. Напротив, благосиљали бисмо то са одушевљењем. Тренутно, она је без дечка и за њу постоје само кошарка и Србија”. Они су отворено говорили да о Србији у САД постоје бројне предрасуде а да искуство њихове ћерке, и из свега што су они у међувремену сазнали о Србији и доживели дружећи се са Србима на ОИ, потврђује нешто сасвим супротно: „Срби су народ оклеветан без основе, а гостопримљив и дружељубив као ретко који други. О Србима, наша ћерка и породица у целини, имамо само речи у суперлативима, и то говорима свугде где смо у прилици да то учинимо”.

Данијел Пејџ

Американци

Џон
Фројтинџам

Спасилац
хиљада српске
сирочади

Упредвечерје Првог светског рата Србија је била у колосалним проблемима. Тек изашла из победничких, Балканских ратова, са великим људским и материјалним губицима, са десетинама хиљада рањених и болесних, са државом коју је требало обнављати и јачати. И у тако тешком стању, Србија ће постати прва земља нападнута у Великом рату, а Београд први европски град који ће жестоко бомбардовати Аустроугарска артиљерија и речна флота. И као што то увек у ратовима бива, деца постају највеће жртве, многа смртно страдају, велики број их остане са трајним психофизичким оштећењима и траумама, а настане и велики број ратне сирочади, напуштене деце без једног или оба родитеља.

Један од најзаслужнијих људи за спас, збрињавање и касније школовање хиљада српске дечице током, и после Великог рата, био је легендарни Американац Џон Фротингам, велики заљубљеник у Србе и Србију. Овај више него племенити човек, веома способни и богати индустријалац, крајем октобра 1914. године присуствовао је једној од бројних добротворно-хуманитарних манифестација које је у то време, широм САД, организовало Удружење „Српска жена у Америци”. На ту манифестацију Фротингам је дошао јер су му неки његови пријатељи Чеси претходно причали о Србима као о невероватно храбром и правдољубивом народу, о Србији која је израсла у Пијемонт Словенства у дугогодишњој борби за слободу. И Фротингам се није покајао; био је одушевљен наступом Даринке Грујић Радовић, велике српске хероине, председнице тог Удружења. После одржаног скупа Фротингам је позвао Даринку да што пре дође у његов кабинет како би се он лично укључио у давању помоћи за Србе и Србију. Даринка је већ сутра дан, на састанак код Фротингама повела са собом и славног српског научника Михајла Пупина, који је најбоље знао шта је у тим ратним данима најпотребније Србији. После тог тројног, срдачног сусрета и разговора, почеће дугогодишња сарадња Фротингама и Даринке Грујић Радовић која ће донети немерљиву корист Србима и Србији, посебно српској дечици и омладини.

Фротингам, угледни амерички индустријалац, заволеће толико Србе и српску младеж да ће им се посветити до краја свог живота и тако постати један од највећих српских пријатеља и добротинитеља у целој српској историји. Већ почетком новембра 1914. године за Солун ће кренути прва лађа Фротингамове помоћи снабдевена целом болницом, лековима, санитарским материјалом, одећом и обућом. За лађом ће убрзо кренути и Даринка како би на лицу места средила и убрзала све могуће бирократско-царинске препреке за што бржу допрему Фротингамове помоћи директно на фронт. После Солуна Даринка је отишла за Београд где је замолила шефа америчке мисије да пође са њом у обилазак угрожених и нападнутих српских територија, како би и њега уверила у масовне злочине над Србима, а о којима је већ светску јавност обавештавао чувени Швајцарац Арчибалд Рајс. Били су шокирани оним што су видели на терену. Даринка се хитно вратила у САД како би Фротингаму и Пупину поднела исцрпан извештај о ужасном стању на терену са предлогом неопходних, хитних мера помоћи Србији. Између осталог, у извештају је наведено да је међу сагледаним страхотама најтужнија судбина хиљада српске деце, страдалника, која су најчешће и без родитеља и без пребивалишта. Предложила је и ургентно формирање и опремање домова за ратну сирочад, што је Фротингам са посебним задовољством прихватио и истакао да ће све своје слободно време убудуће посветити раду на решавању тих најважнијих, дечјих проблема. Фротингам је тада започео велику кампању међу својим америчким пријатељима и пословним партнерима за неопходну помоћ угроженој Србији а у том циљу Фротингам је половином 1915. године, на великом јавном скупу, који је организовао у Њујорку, формирао и „Дом ратне сирочади Цона Фротингама”. За управницу Дома Фротингам је поставио Даринку у коју је имао неограничено поверење, а она му је узвраћала невероватним еланом, способношћу и креативношћу да решава и најсложеније проблеме. Фротингам је био пресрећан кад му је тих дана од стране краља Петра I Карађорђевића уручено лично одликовање за хуманитарни и добротинитељски рад у корист Србије. То је био велики импулс за његов даљи рад.

Већ 26. 08. 1915. Даринка ће у Ђевђелији формирати Сабирни центар Цона Фротингама у који ће она лично, са својим сарадницима, уз невероватно испољену храброст и способност, доводити из Србије у сигурну луку спаса стотине незбринуте, напуштене српске сирочади. Када су се Бугари и Аустроугари опасно приближили Ђевђелији, Даринка је Сабирни центар релоцирала у Грчку. Фротингам је обезбедио да сва српска дечица буду обучена у америчке извиђачке униформе, да имају српске шајкаче на главама, а у рукама су носили српске тробојке-симбол поробљене државе. Врло брзо ни у Солуну није било безбедно за децу од могућих ратних операција, па је на предлог тадашњег српског амбасадора у Грчкој, великог српског родољуба Јована Дучића, Сабирни центар прешао у Пиреј. Славни песник је тада, са грчким домаћинима, организовао незаборавни дочек српске деце. Грци су их изванредно примили, сместили у своје дивне виле, организована је била и школска настава, а

Даринка, коју су деца толико заволела да су је звали „Мамом Грујић“, настављала је да доводи из Србије све више незбринуте сирочади. Фротингам је стално обавештаван и консултован о предузетим корацима а новчана и друга помоћ коју је слао није престајала, и била је од немерљиве вредности. Када је у САД организован „Савезнички базар“ на коме су излагане рукотворине свих земаља савезница у Великом рату против Немачке, Фротингам је финансирао долазак седморо српске дечице које је Даринка обукла у српске народне ношње. Појава ненајављене, а тако обучене српске деце, изазвала је ерупцију одушевљења у САД а Фротингаму су ишле сузе радоснице када се поздрављао са њима. Из Пиреја ће, због даље безбедности, Сабирни центар бити премештен у француску Ницу, и то у највећој тајности, због опасности од дејства немачких подморница на дугом путу до француске обале. Дочек и смештај код Француза био је такође веома срдчан. Деца су била смештена у испражњен, луксузни хотел „Алхамбру“, школска настава је убрзо успостављена, а посебна радост за децу били су доласци у посету српских рањеника који су се лечили и опорављали у том делу Француске. Српски борци су се са сузама у очима сусретали са дечицом, сате и сате причали су и дружили се са њима, били пресрећни што могу да буду са дечицом својих сабораца.

Када су САД и званично ушле у Велики рат, амерички председник Вудро Вилсон, добро обавештен о Фротингамовим активностима, послао је Фротингама у посету Европи. Џонова прва станица на том путу била је Ница и незабораван сусрет са српском децом у Сабирном центру који носи његово име. Деца су га величанствено дочекала а он је био фасциниран оним што је видео. Одлучио је да не иде даље по Европи већ да се посвети дружењу са децом. Уживао је у сваком тренутку са њима а деца су га неизмерно заволела. Јануара 1918. године председник САД Вилсон, иначе велики пријатељ са Михајлом Пупином, поставиће Фротингама за шефа мисије САД у Битољу а што ће бити додатни импулс за даље повећање помоћи из САД за Србе и српску децу. У Битољу је Џону, због значаја послова

Сима Лозанић, Јелена Лозанић и Џон Фрошингам

које је обављао, лично регент Александар Карађорђевић ставио на располагање тумача и помагача, касније познатог новинара Обрада Симића. Од коликог је значаја за Србију био рад Цона Фротингама говори и задатак који је лично регент Александар наложио Обраду Симићу: „Таквог пријатеља Србије мораш чувати боље него и самог себе”. А Цон је све више волео Србе, помагао је где год је било потребно. Поред старања о српској дечици, све више је организовао и финансирао прихват рањеника. За САД је слао редовне извештаје о значају српске борбе и неопходности даље помоћи, у Солуну је чак изградио и тениски терен за разоноду српских војника на Солунском фронту, са српском војском проводио је на фронту дане и ноћи, са њима боравио и делио судбину по ратним рововима док су падале непријатељске гранате...Знао је често да на идентификационим формуларима уместо свог имена и презимена испише: отац стотина српске деце. Срби су му узвраћали са најискренијим осећањима и захвалношћу; не зна се ко га је више поштовао и волео, да ли његова дечица, српски државни и војни врх, српски војници или рањеници. Са Српском војском Фротингем ће учествовати и у пробоју Солунског фронта. За исказану храброст у тим незаборавним српским победама, начелник Генералштаба српске војске, војвода Живојин Мишић, лично га је одликовао Карађорђевом звездом. Како је који град ослобађала Српска војска, Фротингам је из САД поручивао оно што је било најпотребније том граду. Рецимо, за Ниш је допремио све неопходне машине и опрему како би почела да ради Занатска школа потпуно опљачкана од стране Бугара.

Чим је ослобођен Београд, Даринка Грујић Радовић је са Домом и дечицом из Нице стигла и сместила се у посебно адаптирано шаторско насеље у београдском Кошутњаку. Деца су била пресрећна повратком у домовину а демобилизација војске је учинила да одређени број родитеља потражи и пронађе своју децу у Кошутњаку. Пошто се многа деца протоком времена и нису могла сетити родитеља, било је потребно да родитељи буду неколико дана у кампу, да се дечица привикну на њих, јер тешко су се одвајала од Мама Грујић коју су толико заволела. Ерупција одушевљења је настала у кампу када је у Кошутњак стигао Цон Фротингам. Деца сирочад се нису одвајала од свог добротвора, а он је остајао да се игра са њима данима, да им прича, да их чак облачи, купа, да им добавља све што су највише желела. Почетком 1919. године Влада Србије је одлучила да се Дом са преостале 185 деце пресели из Кошутњака у посебно адаптиран дворач Марцибањи-Карањоши у Сремској Каменици. Њима ће бити прикључена и сва старија деца која су се школовала у Француској а која такође нису имала никог од родбине. Управница Дома и даље је била Мама Грујић а финансијер Цон Фротингам. Крајем 1919. године, када је Цон завршио своју мисију у Србији, деца су му приредила величанствен испраћај. Испраћен је из Дома са безброј суза у дечијим очима, уз присуство и захвалност многих угледних српских личности, као и престолонаследника Александра Карађорђевића који му је свечано, пред децом, уручио Орден белог орла са мачевима.

По повратку у САД Фротингам је одржавао сталну везу са Даринком и Домом, финансирао је и даље све активности Дома, чак појединачно и саме питомце. 1920. године Фротингам је у САД упознао младу, лепу и веома образовану Српкињу Јелену Лозанић, ћерку славног српског научника, академика и првог ректора Београдског универзитета Симе Лозанића. Јелена је била у једној од својих дужих посета САД, по државном задатку, ради сакупљања подршке и помоћи за Србе и Србију. Љубав између Јелене, једне од најактивнијих чланова Кола српских сестара, болничарке-добровољца у Балканским ратовима и Џона, колосалног српског пријатеља и добротинитеља, брзо је планула. Венчали су се 1921. године у Руској цркви у Њујорку и ускоро добили ћерку Ану. Јелена и Џон нису престајали да брину о деци смештеној у Дому у Сремској Каменици. Одлучили су да Дому дају назив „Дом српско-америчког пријатељства” у коме су смештена, васпитавају се и школују српска деца која су у рату остала без родитеља. У том циљу финансирали су и преко Даринке организовали рад школе за кројачице, везиље и ткаље као и школу за живинарство, повртарство и цвећарство. Како би били ближи Европи и Србији, Џон, Јелена и мала Ана, крајем 1929. године, прећиће да живе у Француску а исте године Џон ће откупити Дворац у Сремској Каменици са суседним пословним зградама и припадајућим парком површине 18 јутара, трансформишући то велико имање у „Задужбину Џона В. Фротингама”. Када је 1933. године завршено школовање последње групе сирочади, престала је и потреба за рад овог значајног сиротишта српске деце.

За Јелену Фротингам 1935. година биће веома тужна. Прво је умро њен отац, славни Сима Лозанић, а 20. 11. 1935, престаће да куца срце и њеног супруга Џона, једног од највећих пријатеља и добротинитеља које су Срби и Србија икада имали. Нажалост, овај велики човек потпуно је заборављен у нашем народу. У Србији још увек нема ни споменика ни улице посвећене „оцу стотина српске дечице”. О Маји Грујић последњи податак датира из далеке 1954. године, Србија се ни њој није одужила. Двострука срамота.

На срећу, о мношћиву сирочади у Првом светском рату имао је ко да брине

Аустралијанци

**Олив
Келсо
Кинџ**

**Најхрабрија
Аустралијанка,
хероина-офицер
у Српској војсци**

Када је наш народ нестајао, када су стотине хиљада Срба гинуле, умирале, биле мучене и прогањане, у болу, ранама и глади, млада Аустралијанка Олив Кинг, добровољац у Српској војсци на Солунском фронту, којој је Господ подарио три велика дара: храброст, љубав и милосрђе, спасила је многе беспомоћне српске животе постајући тако вечни пријатељ и дужник Срба, народа којег је неизмерно поштовала и волела. Као једну од незаборавних хероина Првог светског рата, њен аустралијски народ прогласио ју је за најхрабрију и најугледнију Аустралијанку тога времена, а она је била пресрећна што је тај ореол стекла помажући херојску, ослободилачку борбу Српске војске, коју је веома детаљно упознала и коју је сматрала највећим и најзаслужнијим победником у Великом рату.

Олив је рођена 30. 06. 1885. године у Сиднеју, у образованој и богатој породици. Отац Џорџ је био веома угледна јавна личност Аустралије, веома успешни привредник и добротвор. Са само 15. година Олив је остала без мајке па је сву бригу о њој и њеној старијој сестри преузео отац који им је постао узор и највећи ослонац у животу. Олив је била необично живахна, темпераментна, весела и дружељубива особа. Спорт и путовања били су јој опсесија, познавање других језика и људи, такође. Веома је одударала од конзервативне аустралијске средине заинтересованошћу и страшћу за планинарењем, возњом аутомобилима, за спортским тркама и утакмицама. Средњу школу завршила је у Сиднеју а њен авантуристички дух и очева подршка одвешће је на студије у Швајцарску и немачки Дрезден где је и стекла академско звање. Као студенткиња, захваљујући очевој финансијској подршци, пропутовала је Европом, Северном и Јужном Америком. Почетак Првог светског рата затекао ју је у Лондону, где је била у посети својој сестри. Чим је чула да легендарна Шкотланђанка Елси Инглис сакуља екипу и помоћ за подршку нападнутим земљама од стране Немачке и Аустроугарске, није чекала ни часа да буде међу првим добровољцима. Пријавила се са знањем више језика, способношћу за уп-

рављање моторним возилима а као доказ чврстој жељи да крене на фронт купила је и приложила сопствени аутомобил за потребе болничког транспорта. И поред свега тога она је морала завршити и додатни курс обуке за ауто-механичара.

Ратно крштење имала је већ почетком 1915. године у француској регији Шампањ, код града Трој, у оквиру Болнице шкотских жена где је припадала јединици „Girton and Njunhan Unit”. Та јединица је врло брзо пребачена тамо где је била најакутнија ратна ситуација, на Балкански фронт у Бевђелију. Ту је први пут дошла у контакт са Србима, суочавајући се одмах са свим проблемима и страхотама којима је била изложена Српска војска и српски народ. Била је запањена свакодневним призорима и хиљадама рањеника и оболелих цивила. Дананоћно је радила на пословима обезбеђења, лечења и евакуације рањеника пред надирућим бугарским непријатељем исказујући херојство и пожртвовање за дивљење. Новембра месеца 1915. године само Бог зна како је сачувала главу од побеснелих Бугара али није посустајала све док и последњи српски рањеник није отпремљен ка Солуну. Била је међу онима који су последњим возом напустили Бевђелију пре уласка окупаторске војске у тај град.

У Солуну је остала преко две и по године радећи на почетку и даље у саставу чувене Болнице шкотских жена. Неустрашива Аустралијанка, беспрекорни возач и болничарка из славне Транспортне јединице дала је немерљив допринос у спашавању и лечењу српских рањеника током и након историјске битке на Кајмакчалану. И у најтежим, најкритичнијим ситуацијама пленила је својом непоколебљивошћу, енергијом и оптимизмом. У паузама између тешких ратних искушења импоновала је својом аутентичношћу, кратко ошишаном косом, избегавањем да носи дугачке сукње, жељом да слуша грамофон и окупља уз песму саборце, уливајући им оптимизам пред наредне борбе. Била је одушевљена када јој се средином 1916. године указала прилика да уђе у састав Српске војске. Добила је важно задужење да буде возач и опслужитељ српских амбулантних кола под редним бројем три, да буде у Штабу под командом пуковника др Романа Сондермајера, начелника Српског санитета на Солунском фронту. Возећи једно од само три специјална возила којим је располагао Штаб српског санитета, Олив се од првог дана показала ненадмашна не само као возач, већ и вешти механичар, који никада не поставља питање у вези добијеног задатка, где га, када и у којим условима треба обавити. Српски команданти, рањеници и војници су је обожавали а она је врло брзо овладала српским језиком па им је била још ближа, још милија. Чинећи свакодневно задивљујуће подвиге на релацији прва линија фронта-оперативни и болнички центри, она је напредовала и у војничком знању и искуству да би доспела и до чина наредника Српске војске. Крајем 1916. године оболела је од маларије. Пажњу коју су јој Срби посветили никада није могла заборавити. Обилазили су је и храбрили сви који су могли, а најчешћи и најупорнији посетилац је био капетан Милан Јовичић, српски официр за везу са британском војском. Учестале, свакодневне Миланове посете младој, и од Срба омиљеној Аустралијанки, прерасле су у вели-

ку међусобну љубав. Остало је забележено да је скоро цео Солун знао и подржавао њихову љубав, посебно српски војници и рањеници. Њихова аутентична идила трајала је све до октобра 1917. године када је Милан прекомандован за Лондон. Пред одлазак на нову дужност Милан је својој драгој Аустралијанки поклатио за успомену своју вредну сребрну табакеру. Али, наступајућа, велика раздаљина између двоје заљубљених, временом је учинила своје. На велику жалост младе Аустралијанке, Србин се у Лондону заљубио у другу девојку, из краљевске породице, са којом ће се и оженити 1918. године, остављајући тако Олив трајно сломљеног срца. Олив никада није прежалила Милана, он ће јој остати вечно у мислима а његову фотографију држала је увек у својој соби све до краја свог живота.

Након успешног опоравка од тешке болести Олив је наставила са неустрашивим спасавањима српских ратника. Своје велико пожртвовање, енергију и храброст исказала је и приликом великог августовског пожара 1917. године у Солуну, који су нехотице изазвали француски војници. За показано херојство у тим драматичним моментима Олив је одликована високим српским Орденом Обилића за храброст. Иначе, упркос великој заокупљености обавезама на фронту и болници, Олив је настојала да редовно пише свом омиљеном оцу о догађањима на фронту и својим импресијама. То је чинила и из Француске а посебно са Солунског фронта и боравка у редовима Српске војске. Иако је преживљавала бројне опасности и стресове, не ретко једва успевајући да сачува и живу главу, у писмима упућеним оцу редовно је изражавала огромно задовољство што обавља тако хуману и часну дужност и што се налази у друштву Срба, хероја и дивних људи које је толико заволела. О њеном ратном путовању и великој љубави према Србима посебно говори књига „Једна жена у рату”, коју је објавила позната аустралијска историчарка Хазел Кинг, старија сестра легендарне Олив, а на бази сакупљене, оригиналне преписке коју је Олив имала са својим оцем. Том књигом Хазел Кинг је на најбољи могући начин исказала и дивљење према својој млађој, храброј и неустрашивој сестри Олив Кинг.

Када се Велики рат завршио, наредник Олив Кинг, није желела да се одмах врати у Аустралију. Била је свесна да ће Србију чекати велики, тешки послови обнове и изградње свега што је порушено и то у ситуацији тешког осиромашења и беспарице. Колико је имала воље и енергије да буде храбри возач српских рањеника, са исто толико жара се посветила изналажењу могућности да у Србију стигне толико потребна помоћ из иностранства, из њене Аустралије посебно. О томе је детаљно писала оцу. А њен великодушни, хумани и богати отац Џорџ одмах је реаговао. Већ крајем 1918. године, уз његову финансијску подршку, Олив ће почети са отварањем више мобилних кантина у Србији у којима су се обезбеђивали храна, лекови и одећа за најугроженије становнике. Чинило се то у Београду, Крагујевцу, Нишу, Краљеву... У том циљу Џорџ Кинг ће у Сиднеју основати Фонд за успостављање аустралијско-српских кантина у Србији, тако да је уз његову финансијску помоћ, почела да се доставља и помоћ других аустралијских добротвора. Канине Олив и Џона Кинг свакоднев-

но су функционисале док год је било потребно- до марта 1920. године, после чега је неуморна Олив сав преостали новац предала Универзитету у Београду, Дечјој болници у Сремској Каменици и за потребе неколико хуманитарних организација у Сарајеву. Сматра се да је активношћу породице Кинг из Аустралије тада у Србију стигло помоћи у вредности данашњих 600.000 евра, а што је пре 100 година била огромна новчана свота. За велику љубав и хуманитарни рад према Србима коју је Олив исказала у том времену, Краљ Александар Карађорђевић јој је 1920. године уручио лично Краљевски орден Светог Саве. И њен отац одликован је истим орденом а српски досељеници у Аустралији именовали су Џорџа Кинга за почасног конзула Србије у Сиднеју.

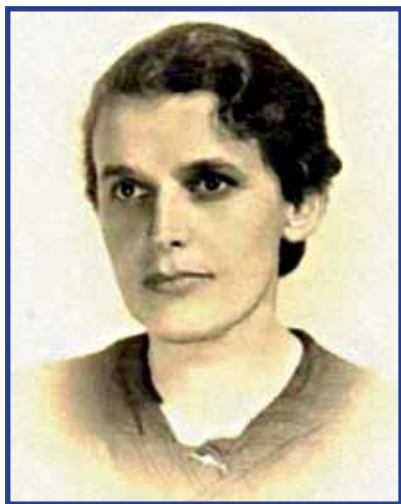
После шест тешких година ратних искушења, подвига и хуманитарног рада непроцењиве вредности, Олив се крајем 1920. године вратила у свој Сиднеј. Само још једном је боравила у Србији коју је толико волела. 1922. године, са оцем Џорџом и маћехом, наредник Српске војске Олив Кинг, присуствовала је венчању свог славног команданта, Витешког краља Александра Карађорђевића. Из Сиднеја се преселила у Мелбурн 1956. године. Преминула је 01. 11. 1958. године. О овој незаборавној хероини Великог рата брижљиво се чува комплетна документација у Аустралијском војном музеју у Камбери. Српском народу и Србији треба да импонују речи које је Олив, најугледнија и најхрабрија Аустралијанка тога времена, исписала 1918. године, обраћајући се свом оцу и народу Аустралије. Ево тих речи:

„Све указује на то да ће рат ускоро престати и онда ћемо морати да помогнемо целој Србији. Ми не можемо да одбијемо помоћ том витешком народу који је својим недавним подвизима највише допринео поразу Немачке. Сви који су дали прилоге за Фонд помоћи Србији треба да знају да су потребе и сада велике и свака помоћ нашем блиставом, племенитом, малом савезнику заслужују најтоплију великодушну подршку свакога ко цени храброст. Током читаве историје света није било такве земље која је показала ненадмашан пример храбрости, издржљивости и надасве непобедивости духа као што је Србија. Част ми је била да служим Србима у најтежим данима патњи и страдања, а надам се да ћу и даље моћи да им помажем, сада када је на помолу светлија будућност за све народе и то највише захваљујући њиховој сјајној одважности и витешкој борби против надмоћних сила”.

Дипломатске званице на венчању Вишешког краља Александра Карађорђевића

Аустријанци

*Диана
Будисављевић*

Српски
Шиндлер

Требало је да прође 70 година па да грађани Србије почну детаљније сазнавати о овој колосалној Аустријанки, која је током Другог светског рата, херојством, невероватном истрајношћу и мудрошћу, успела да из усташких логора спаси од сигурне смрти преко 12000, углавном српске дечице. Диана Будисављевић, девојачко Обексер, рођена је 15. 01. 1891. године у Инсбруку, удала се за угледног Србина, проф.др Јулија Будисављевића, шефа хируршке клинике Медицинског факултета у Загребу.

Када је формирана усташка НДХ, Јулије је био један од ретких Срба у Загребу поштеђен од убијања, прогањања и пљачкања. Његова супруга Диана, велики човек и праведник, врло брзо је постала свесна злочиначких намера усташких власти према Србима, Јеврејима и Ромима, и самоиницијативно је разрадила невероватно храбар план помоћи и спасавања наше деце која су већ у првим данима НДХ масовно довођена из босанских и хрватских села, са Кордуна, Баније и из Подкозарја, у усташке концентрационе логоре. Била је потпуно свесна ризика у који се упушта али и чврсто уверена да чини више него хумано дело за које је спремна и живот да положи. Користила је пре свега своје аустријско порекло, које јој је омогућавало да преговара у циљу добијања дозвола за улазак у концентрационе логоре, а после почетних неуспеха у проналажењу сарадника (људи су били разумљиво, страшно уплашени од усташа), успела је да добије лојалност неколико врло храбрих особа за акције помоћи и спасавања деце. После озбиљних припрема, Диана је са оперативним акцијама кренула у другој половини октобра 1941 године. Без прекида, све до ослобођења Загреба 1945. године, Диана је обилазила логоре у Хрватској, преговарала са највећим усташким челницима и кољачима-руководиоцима логора, убеђивала их да ће децу коју изведе водити у хрватске породице, и да ће бити узгајани у хрватском и усташком духу. Негде је успевала, негде није, небројено пута помислила је да неће извући живу главу, нагледала се страшних призора али није престајала у

својим најчаснијим намерама. Ни прележани тифус и бројне инфективне болести које је добила од заражене деце у логорима, као ни доживљена три нервна слома, нису је могли спречити у реализацији, по многима највеће акције спашавања заробљених из концентрационих логора у Другом светском рату.

Диана је за 4 године непрекидних активности из логора смрти успела да извуче чак преко 15000 деце, нажалост њих око 3000 није могло преживети. Колика је грандиозност овог херојског, племенитог и Дианиног дела љубави, најбоље говори податак да је широм света прослављени херој, Немац Шиндлер, у својим акцијама спасавања успео да спасе око 1000 Јевреја од нациста у истом рату. Дакле, наша хероина Диана спасила је 11 пута више људи од хероја Шиндлера и то оних најмлађих, па још директно из логора најозлоглашенијих зликоваца. Диана није била само храбра и истрајна, била је и врло мудра. Изведену децу и јесте склањала у хрватске домове и католичке објекте (да је то чинила у српске куће, највероватније би опет били враћени у логоре) али је крајње педантно, без знања усташа, водила двоструку картотеку о сваком детету како би се она могла после рата вратити својим родитељима. Имала је стрпљења да води и свакодневни дневник свих догађања, посета, утисака из логора, виђених мучења, страдања, умирања, разговора с ким и где их је водила...

Кад је рат завршен, ОЗНА и комунистичка власт Хрватске у Загребу су јој одузели целокупну картотеку са снимцима и подацима о спашеној деци иако није била завршена идентификација и репатријација. Дијана је упозорила да је то злочин и захтевала је да јој се дозволи да посао заврши до краја. Нажалост, то властима није одговарало, и у овом случају је злочине требало прикривати а Диани не само да није дозвољен даљи рад него јој је строго забрањено да било где и било коме говори о својим акцијама спашавања. Последице су биле страшне-један број деце никада није враћен својим родитељима и они, код којих су збринути, чувају тајну њиховог порекла. Разочарана тим скандалозним поступцима вратила се у Инсбрук и тамо усамљена, озлојеђена и разочарана, а стално у жалости за децом, умрла 20. 08. 1978. године. „Дневник Диане Будисављевић”, писан на немачком језику, издат је у само 700 примерака, а преведен, објављен је 2003. године у Загребу. Од тада, и јавност у Србији, полако дознаје какво је херојско и узвишено дело, у ужасном времену и условима, учинила ова колосална хероина. 18. 10. 2013. године, Дијани је постхумно додељено прво, новоуспостављено одликовање СПЦ-Орден Царице Милице а 22.10. одликована је од стране државе Србије постхумно и златном медаљом Милош Обилић. Међу 12000 спашене деце био је и садашњи сенатор Републике Србске, примаријус др Милутин Вучковац, који је Дианин подвиг окарактерисао заслужним добијања Нобелове награде.

Аустријанци

*Петер
Хандке*

**Писац
који је највише
задужио Србе
и Србију**

У годинама када су се најмоћније државе света удружиле у тенденциозно, хорско клеветање и оптуживање Срба и Србије за изазивање рата и злочиначко деловање на просторима бивше Југославије, као гром из ведрога неба огласио се Петер Хандке, несумњиво највећи драмски писац данашњице и по многима највећи живи светски књижевник, који је громогласно упозорио свет, и своју стотинама милиона одану читалачку публику, да се не може сва кривица за погубни рат сваљивати само на једну страну. Био је то вапај за истином и правдом светски признатог ерудите након свега што је видео и доживео приликом свог боравка у Босни, када се 1996. године храбро и зарад општих интереса, одлучио да обиђе ратом захваћено подручје. Своје импресије, без околишења и пристрасности, детаљно је изнео у чувеном есеју „Правда за Србију”, кроз који је, посебно интелектуалној јавности Запада, саопштио да је у питању типичан грађански рат у којем нема невиних, да је истина о узроцима и страхотама рата који се води много сложенија, коначно, да се Срби неосновано оптужују за главне и једине кривце и злочинце.

Утицајна светска интелектуална јавност била је шокирана таквим, јавним, и на аргументима заснованим чињеницама, које је снажно артикулисао омиљени књижевник света и личност чије се свака новоизговорена реч и исписана страница, са нестрпљењем прижељкују и дочекују. Хандкеове тврдње и апели за преиспитивање ставова пристрасног Запада биле су најснажнији могући гурнути прст у око интелектуалној и политичкој елити Запада а толико потребан мелем на рану готово усамљеног, сатанизујућег српског народа и Србије. На Хандкеове аргументе и позиве на разум и детаљно, непристрасно сагледавање стања на просторима бивше Југославије, Запад је реаговао онако како то уобичајено чине светски центри моћи: исхитрено, неразумно, без и мало гриже савести и жеље за преиспитивањем сопствених оцена, а снагом моћи, перфидне пропаганде и методом притисака и елиминације сваког оног ко другачије мисли или се супротставља ставовима „демократског, цивилизованог” Запада. Дру-

гим речима, Хандкеово настојање за утврђивање истине и правде, а што треба да је у интересу свих који живе на ратом захваћеном подручју, изазвало је гнев Запада, који је реаговао промптно, и путем свих расположивих државних и медијских средстава. Хандкеу су почела да се затварају сва врата светске интелектуалне позорнице а за највећи број држава „демократског“ света он је убрзо постао персонa нон грата. Започео је оркестрирани прогон овог великог човека, хуманисте и непоколебљивог борца за истину и правду. А у том антицивизацијском деловању, западном државном и медијском естаблишменту придруживали су се и наши домаћи, српски „интелектуалци“, познати по својој „цивилизованости и еврофанатизму“ све до последњег долара или евра које добијају са Запада а са јасним задатком да се жестоко супротстављају чак и на сваку изговорену реч о нацији, поготово о оној њиховој, српској. Систематско прогањање и клеветање Хандкеа од стране Запада и његових сателита, наставља се и до данашњих дана, јер велики писац, кога одликују не само генијална умна и књижевна способност, већ и све највредније људске врлине, не престаје да пише и говори о неправди према Србима, и наставља да се бори за доказивање истине о догађањима везаним за распад Југославије.

Посебно сраман и континуиран напад на Хандкеа годинама врше веома утицајни немачки штампани медији, „Франкфуртер алемајнен“ и „Шпигл“. Овај последњи, након појаве књиге „Правда за Србију“, називао га је чак и лудаком. И када је почело бомбардовање Србије и Црне Горе 1999. године, Хандке се није либио да већ почетком априла дође у Србију и лично се увери у нови злочин који НАТО и Запад чине према српском народу и свима који живе са нама. Књижевник, чију вредност писаних дела и мисаоност сваке изговорене речи нико у свету не може оспорити, и који је добитник готово свих највреднијих светских књижевних награда и признања (изузетак је Нобелова, која није добијена искључиво због политичких разлога), у знак протеста због бомбардовања Србије и Црне Горе, вратио је чувену Бихнерову награду и изчланио се тада из Католичке цркве. Истовремено је од немачког министра Рудолфа Шарпинга захтевао да му се врате све његове књиге. Хандке је добитник и престижне награде „Хајнрих Хајне“, коју додељује град Диселдорф и чија је вредност око 50.000 евра. Када је Диселдорф донео такву одлуку, жестоко су се побунили и протестовали скоро сви најважнији немачки политичари. У Хандкеову одбрану иступило је Друштво писаца које је одбацило мешање политичара у културну сферу. Без обзира што су га у одбрану узеле његове колеге-писци, Петер Хандке, принципијелна и високо морална личност која увек говори оно што мисли и осећа, одбио је да прими ту награду, па то вредно признање није ником ни додељено те, 2006. године. Запад је посебно на нож дочекао и Хандкеову посету Палама 1996. године, његову посету Слободану Милошевићу у Хагу 2004. године, затим његово покретање апела, са канадским писцем Робертом Диксоном, за одбрану Слободана Милошевића (међу првим потписницима били су и Нобеловци Харолд Пинтер и Дарио Фо), као и његову беседу на сахрани Слободана Милошевића 18. 03. 2006. године.

Иначе, овај колосални аустријски књижевник, немачко-словеначког порекла, рођен је 06. 12. 1942. године у Грифену, Аустрија а најраније детињство провео је у свом родном месту и у Источном Берлину. Мајка му је Словенка Марија Хандке а презиме носи по свом очуху Адолфу Бруну Хандкеу. Млади Хандке послат је 1954. године у Католичку школу за децке у Танзенбергу где почиње да се развија и прва његова склоност ка писању. Ту је и издата његова прва публикација „Fackel” (бакља), објављена у Школским новинама те католичке школе. 1959. године Хандке уписује средњу школу у Клагенфурту а 1961. године студије права у Грацу. За време студија његово писање постаје све учесталије, када објављује и велики број текстова у факултетском магазину „Manuskripte” и радећи у оквиру књижевне групе „Форум градски парк”. Већ 1965. године објавио је и свој први роман „Стршљен” после којег напушта студије права и посвећује се потпуно књижевном раду и писању. Било је већ тада очигледно да се ради о невероватном списатељском таленту, младом књижевнику пред којим је блистава каријера. И неће проћи много времена да Хандке израсте у водећег светског књижевника, највећег драмског писца, вансеријског приповедача и писца филмских сценарија, несумњиво и највећег живог књижевника на немачком језику. На његову књижевност највећи утицај су имали Гете и Ками а најчешћа инспирација су му људи и природа. Са невероватно широким опусом и врхунским квалитетом литерарних дела, бројних писаних текстова, јавних наступа и датих интервјуа, Петер Хандке се данас сматра за један од највреднијих и најчвршћих стубова европске културе. Још 1966. године први његов позоришни комад „Псовање публике” изазвао је праву револуцију у схватању позоришта и представљаће прекретницу у раду театра којом се млади Хандке аргументовано супротставио позоришној авангарди 20. века. Новим начином и садржином извођења позоришне представе Хандке је фактички променио карактеристике позоришта које су биле доминантне до 60. тих година прошлог века, презентирајући почетак нове ере у раду театра, која траје и до данашњих дана. Од те године његови позоришни комади доживљаваће невероватну популарност како публике тако и критичара, и изводиће се широм Европе у контунуитету који траје већ деценијама.

Колика је вредност Хандкеових дела казује и податак да су угледне аустријске институције, Књижевни архив и Народна библиотека, за износ од 500.000 евра, откупили рукописе и материјале његовог стваралаштва у последње две деценије. Почетком 2008. године, Хандке, који све своје текстове пише искључиво руком и у свескама их предаје издавачу, Књижевном Институту у Марбаху ставио је на располагање 66 свезака својих дневника које је водио у периоду 1966-1990. године. Колика је сума новца била потребна за откуп тих дневника није познато, може се само претпостављати. Не само изузетно талентовани, него и изузетно вредни романописац, приповедача, песник, драматург преводилац и сценариста, који воли да каже да је за њега писање као болест, али веома плодна и величанствена болест, до сада је објавио око 50 књига и превода са енглеског, француског, старогрчког и словеначког језика. Најпознатије његово

дело је „Голманов страх од једанаестерца” које је и прерадио у сценарио за истоимени филм Вима Вендерса, а када се у Немачкој појавио његов роман „Моравска ноћ” (аутобиографско дело којим се Хандке везао за нашу земљу), јавност је била фасцинирана, док су га критичари прогласили за ремек дело. Тај роман је продаван у до тада незабележеном тиражу, и у Француској је одмах проглашен за роман године, књижаре Европе биле су преплављене њиме и знатижељним читаоцима, у веома кратком времену постао је европски бестселер. Али, сурова западна пропаганда није мировала. Објављена је фотографија Хандке са Томиславом Николићем, тада шефом странке коју је Запад квалификовао као ултранационалистичком. Након тога, већина књижара, посебно у Немачкој, стопирале су даљу продају тако квалитетног и популарног романа.

У Србији је преведено 25 књига писца чији рукописи коштају милионе евра и који се третирају у целој Европи као највредније културно благо. Међу тим делима су и романи „Моравска ноћ”, „Дон Хуан”, „Јуче на путу”, драма „Подземни блуз”, одабране песме „Унутрашњи свет спољашњег света унутрашњег света”... И у Србији је Хандке побрао скоро све најзначајније књижевне награде и признања. Добитник је Дисове награде, награде „Момо Капор”, „Рачанске повеље”, награде „Милован Видановић”...Он је и носилац посебног знамења Академије наука и уметности Републике Српске а 01. 11. 2012. године изабран је за иностраног члана САНУ. Веома често славни књижевник истиче своје велико поштовање према српској књижевности и нашој поезији. Андрића сматра за једног од највећих књижевника света чија га дела „На Дрини ћуприја” и „Травничка хроника” напосто одушевљавају.

Боравећи често у Србији и детаљно упознат са историјском улогом коју је вековима имао српски народ у одбрани и развоју европске цивилизације, Хандке је веома заволео наш народ, нашу традицију, културу и гостопримљивост. Његови есеји о Србији представљају најснажније и најаргументованије супротстављање неоснованој, полуистинитој и лажној слици коју годинама пропагира Запад о нашем народу и држави. Када такве, врхунске текстове пише и артикулише у вишегодишњем континуитету личност највишег светског ранга као што је Петер Хандке, онда то има највећу могућу тежину. Свака његова исписана страница и изговорена реч злата је вредна по нас. Напосто, за све оно што је учинио, и чини за одбрану части и угледа нашег народа, тешко је наћи одговарајућу реч, учинити неко дело или доделити одговарајућу награду и признање, којима би му се могла изразити захвалност и бар приближно вратити дуг којим нас је задужио. На тему распада Југославије Хандке је написао пет изузетно значајних књига: „Опроштај сањара од девете земље”, „Зимско путовање на реке Дунав, Саву, Мораву и Дрину” или „Правда за Србију”, „Летњи додаток за зимско путовање”, „Кроз сузе питајући” и „Око великог трибунала”. Како су Срби и Србија годинама трпели сатанизацију, бомбардовања и понижавања, тако је и Хандке, који нас је бранио, доживљавао огромне притиске, клевете, прогон и елиминације, али ни за

педаљ није узмицао, плашио се или престајао са даљом борбом за истину и правду. Због свега тога у Србији и Републици Српској људи га обожавају, на улици препознавају и заустављају, захваљују. И они који нису читали његове књиге знају да је Хандке писац светског ранга али пре свега човек, хуманиста и добротинитељ, истинољубац и праведник, велики пријатељ Срба и Србије, пријатељ за сва времена. Јер, само тако уман, храбар и честан човек могао је без околишења широм света да изјављује и образлаже „да Србија није на буцаку Европе, него много више у Центру од Немачке, Шпаније или Белгије. Србија је управо центар Европе. Само још у Србији и Републици Српској Европа и даље живи, у њима још опстаје традиција и духовна чистота, она која има трајање још од времена Платона, Сократа, Софоклеа, Хомера. Такве чистоте нема у Француској или Енглеској. Има али она не живи, не дише”, гласно је изјављивао Хандке.

Хандке је 25. 05. 2013. године у Чачку примио посебну плакету на 50. Дисовом пролећу, за свеукупни књижевни опус и ширење истине о српској култури и традицији. Тим поводом превео је на немачки чувену песму „Можда спава”, великог Чачанина, и њему омиљеног српског песника Владислава Петковића Диса. Рукопис тог превода Хандке је поклатио Градској библиотеци Чачка уз свој потпис на ћирилици. Исте године председник Србије Томислав Николић уручио му је Златни орден за заслуге а 21.05.2015. године свечано му је, у дивном амбијенту Скупштине града Београда додељена и Повеља почасног грађанина престоног града Србије. Тада је Хандке изговорио незаборавне речи:” Београд је трагичан град. Три пута бомбардован у једном веку. Али је и град света. Светао је и споља и изнутра. Једном сам рекао да ми је место уз трагичан народ. Сада кажем моје је место у трагичном и светлом граду. Пре двадесетак година многи важни светски медији су писали да је Београд мрачно место на Балкану. Београд то није био. Мрачна места су била нека друга”. 11.06.2017. године, писац за кога многи кажу да читалац читањем његових дела може имати осећај шта је човек, на скупу „Београдски контрапункт” изјавио је да је злочин против човечности то што је потребан огроман новац да би се испричала своја верзија приче, новац који Србија нема. Закључујући да су Американци купили историју рата између Срба, Хрвата и Босанаца, на помен да је Србија мала земља, реговао је речима:”Србија је велика земља, можда досадна, али велика”.

Петер Хандке је умна и морална громада, личност која буди веру и наду, оплемењује и чини свет благословеним. Пред Арчибалдом Рајсом новијег датума капа доле, дубоки наклон, захвалност до неба и вечни незаборав

Белоруси

**Иван
Алексијевић
Чарота**

**Белорус
по рођењу,
Белосрбин
по чињењу**

За подизање свеукупних односа између српског и белоруског народа, два словенска народа, на ниво братских односа, несумњиво је да немерљиве заслуге припадају академику Ивану Алексијевићу Чароти, плодносном белоруском научнику, једном од највећих слависта новијег датума и врхунском познаваоцу историје православља. Академик Чарота, рођен 16. 02. 1952. године у селу Лишчки, Брестска област Белорусије, већ 25 година је први човек на Катедри словенске књижевности Белоруског државног Универзитета у Минску и са преко 500 објављених научних и књижевно-критичарских радова, постао је једна од најугледнијих личности Међународне словенске академије наука, уметности и образовања.

Чарота је дугогодишњи и велики пријатељ Срба и Србије. Бавећи се преко 45. година југославистиком и славистиком, он је, како сам зна да каже, постао србиста не из стручних или материјалних интереса већ из велике љубави према Србима и Србији. Деценијама проучавајући српску историју, њену традицију, културу, језик и књижевност, постао је толико близак и везан за Србе да је, примајући високо признање- традиционалну Награду Карић фондације 2014. године, за јачање културних и духовних веза између два брата словенска народа, у тренуцима искрене захвалности, поручио Србима: „Видели сте да сам ја Белорус и да тежим да ме признате као Белосрбина...” Омиљени професор Универзитета у Минску, најзаслужнија је личност што су највреднија дела прослављених српских књижевника, уметника и духовника, годинама већ, и у великом обиму, на располагању читалачке публике Белорусије. Као врстан полиглота и преводилац, он је са српског превео на белоруски језик више од 60 књига Иве Андрића, Бранка Миљковића, Бранислава Нушића, Бранка Ћопића, Добрице Ћосића...а 1989. године био је коаутор у изради Избора за антологију српске поезије која је објављена у Минску и у којој су најбоље и најпопуларније песме Матије Бећковића, Десанке Максимовић, Љубомира Симића, Мике Антића, Милорада Павића... Када је српска књижевност у

питању, Чарота је са преко 1200 преведених текстова и дела на белоруски и руски језик, сигурно најпродуктивнији страни преводилац и рекордер у промовисању наших књижевних дела у иностранству. Због своје континуиране и срдачне везе са Србијом и српском јавношћу, он је у нашој земљи одавно омиљена личност. Близак са многим српским колегама-научницима и професорима универзитета, као и са познатим српским културолозима, Чарота је посебно искрен и присан однос градио и са водећим српским духовницима. У области историје православља, Чарота важи за великог поштоваоца свега онога што су урадили српски духовници на пољу развоја православља и учвршћењу веза између православних народа. С тим у вези он је на белоруски језик превео чак девет књига светог владике Николаја Велимировића, кога Чарота и дан данас сматра за једног од највећих уметника писане речи у српској књижевности. Српског патријарха Павла сматрао је одувек живим свецем, више пута је имао срдачне сусрете и разговоре са Његовом Светости, а превео је на белоруски језик две његове књиге као и Лакићевићеву књигу „Штап Патријарха Павла”. Уз ова два света српска духовника, велику пажњу и искрено поштовање увек је изражавао и према мислима и делу великог Јустина Поповића. По његовом личном мишљењу преводи дела српских духовника представљају његова највреднија дела.

Чарота је аутор и потпуне библиографије Белоруско-југословенских књижевних дела а аутор је и избора, писац предговора и бележења првог српског преведеног издања „Антологије белоруске поезије” која је објављена 1993. године у Српској књижевној задрузи у Београду. Приближавајући белоруска и друга словенска књижевна дела братском српском народу, Чарота је 2000. године објавио превод на српски језик сопственог избора „Лирике источних Словена”. Међу његове најзначајније преводе убрајају се и радови „Југословенске бајке”, 1999. године, „Српске народне бајке”, 2007. године, као и Зборник „Народ српски: његови обреди и обичаји, светковине и светиње”, 2006, 2009, 2012. године. Чарота, члан Савеза писаца Белорусије, Србије и Републике Српске, објавио је и више вредних сопствених књижевних дела, којима је стекао углед врхунског књижевника, публицисте, историчара културе, религије и језика. Међу таквим радовима издвајају се посебно: „Стваралаштво М.Шолохова и књижевни процес Југославије”, 1886, „Белоруска совјетска књижевност у иностранству”, 1988, „Тражење исконске суштине”, 1995, „Српска православна црква”, 1997, „Косовска битка траје”, 2000, „Белоруски језик и црква”, „Теорија и пракса књижевног превода”, 2011. године... За потребе наставе на Белоруској славистици Универзитета у Минску, Чарота је приредио више приручника, скрипти и текстова везаних за књижевно стваралаштво српских писаца. Међу тим важним материјалима за обуку и припрему студената, посебно су значајни: „Српска књижевност”, „Антологија текстова, књ.1-5 (2000-2007. године) као и приручник „Историја српске књижевности”.

Чарота је несумњиво један од највећих промотера истине о Србима и Србији када је у питању међународна јавност. Чинио је то небројено

пута, посебно у оним најтежим тренуцима када је српски народ неосновано клеветан, оптуживан, осуђиван, понижаван и злочиначки нападан и убијан. Он је био један од највећих иницијатора и активиста за сакупљање помоћи Србији кад год је то било потребно као и сјајни организатор бројних манифестација обележавања значајних датума, догађаја и јубилеја везаних за историју српског народа. Када се НАТО камарила, са својим лажима и бомбама обрушавала на недужан српски народ Чарота је, на митинзима, округлим столовима, кроз бројне интервјуе белоруским и европским медијима, знао да каже: „Нека Господ свемогући отвори очи свим страним посматрачима, аналитичарима, новинарима, светским моћницима, нека запечати уста лажовима и клеветницима и народу српском подари све оно што је неопходно да изађе из ове кризне ситуације”. Чарота је био и један од оснивача и лидера „Комитета за подршку Србима и Црногорцима” који су основали белоруски интелектуалци за време рата у Босни и Херцеговини. Предводио је и Друштво пријатељства „Белорусија-Југославија” и Друштво пријатеља „Белорусија-Србија и Црна Гора”. Захваљујући његовој иницијативи и организационим способностима прослављани су у Белорусији Дани Светог Саве, 200 година Вука Карацића, 100. година Иве Андрића, 85. година Добрице Ћосића...

За свој плодносан научни, професорски, књижевни и хуманитарни рад академик Чарота добио је бројна белоруска и међународна признања и награде. Међу тим признањима су и: Награда Константин Острожски, Пољска 1999, Орден преподобног Сергија Радоњешког III степена, 2002, Национална награда Белорусије „За духовни препород”, 2003, Награда за најбоље преведену књигу у Белорусији 2008. („Српске народне бајке”), Међународна награда „Богородице Тројеручице”, Награда „Достојевски”... Велики пријатељ Срба и Србије добио је и бројна признања у Србији: Награду Савеза писаца Србије, 2000, „Златну значку” Просветне заједнице Србије, Медаљу за заслуге републике Србије, Орден Светог Саве III степена од СПЦ, Награду „Карић фондације 2014. године” за јачање културних и духовних веза између српског и белоруског народа...

Са доделе награде „Браћа Карић”, 2014. године

Бугари

Александар Стамболиски

**Бугарин
који се изјашњавао
да је Југословен**

Врсни политичар и један од претеча пацифициране Европе, народни посланик, министар и премијер Бугарске, Александар Стамболиски, био је бугарски државник који се највише у њеној историји залагао за што чвршће односе са Србима и Србијом, због чега је и животно страдао, настојећи да Бугарска уђе у државни савез са Краљевином СХС и да на челу те нове државе буде династија Карађорђевић. Стамболиски је био један од најистакнутијих и најпрогресивнијих бугарских политичара и државника. Као премијер, стекао је велику популарност у народу спроводећи корените промене у области аграрне, пореске и спољне политике, национализовао је више великих банака и чинио све да значајно измени политику династије Кобург, посебно у смислу неопходности успостављања пријатељства са Краљевином СХС. Његове политичке идеје и поступци сврставају га у ред највиших визионара тога доба јер је био личност која је корачала испред свог времена са најбољим намерама за свој народ, за мир и просперитет читавог балканског простора.

Стамболиски је рођен 01. 03. 1879. године у селу Славовици, област Пазарцига, где је завршио средњу земљорадничку школу и школу винарства. Студије филозофије и агрономије у Немачкој, прекинуо је јер га је опасна туберкулоза приморала да се врати у отаџбину. Страст ка политици се развила код Стамболиског од најмлађих дана. Врло брзо по повратку из Немачке он постаје један од најбољих ученика и следбеника Јанка Забунова, оснивача Бугарског земљорадничког савеза. Његов изражени политички таленат и беседничко умеће водили су га стазама вртоглавог политичког успона. Највише захваљујући његовој способности и убедљивости поменути земљораднички савез од удружења постаје озбиљна политичка партија која нешто касније, удружена са социјалистима, израста и у водећу политичку организацију на узаврелој политичкој сцени Бугарске (Бугарски земљораднички народни савез- БЗНС). Као лидер БЗНС Стамболиски је био изразито аутентична и препознатљива политичка личност посебно позната по енергичним и јасним посланич-

ким наступима у парламенту. Он је био први и једини бугарски политичар који се јавно супротставио споразуму бугарског монарха Фердинанда Кобуршког са Аустроугарском у време анексије Босне и Херцеговине, а који је величан у Бугарској јер је Бугарску уздигао на ниво независне краљевине. Стамболиски је тада, пророчки, далековидо упозорио Бугаре на велику опасност од тог „успешног” споразума рекавши за скупштинском говорницом: „Овако проглашена независност представља опасност за Бугарску. То је почетак политике која ће нас неминовно одвести у рат. Наслањање на Аустрију, које није у складу са правим осећањима земље, платићемо катастрофом”.

Аустроугарска објава рата Србији била је увод у оно што је Стамболиски предвиђао и на шта је упозоравао. Већ тада он је постао миљеник великог броја Бугара, посебно сељачког дела становништва кога је све више придобијао својом миротворачком политиком и тежњом ка независности сељака. Не ретко знао је да каже: „сељачку независност и слободу могу да бране једино сељаци.” А када су Аустроугари започели напад на Србију и крочили на српску земљу, овај незаборавни пријатељ Срба и Србије, као шеф бројне групе сељачких посланика у бугарском парламенту ускликнуо је: „Желим победу нашој браћи Србима”. На такав његов наступ бесно је реаговала посланичка већина одана краљу Фердинанду проглашавајући га „српским оруђем” и „агентом Антанте”. А храбри и далековиди српски пријатељ непоколебљиво је одговарао, да он није ни Бугарин ни Србин већ Југословен. Никада нико пре њега није тако у Бугарској јавно наступао. Био је то шок за политичку јавност, за краљевски двор, за државни врх. Поготово што се то догађало у данима када је бугарски краљ на све могуће начине настојао да уведе Бугарску у Први светски рат, да ратује на страни Немачке и Аустроугарске. Главни противник на том путу постао му је Стамболиски, шеф најјаче опозиционе странке у парламенту. Њихов сукоб кулминирао је 17. 09. 1915. године када је овај часни бугарски политичар, на аудијенцији у Двору, пред гостима упозорио краља речима: „Ако ви уведете Бугарску у рат на страни Централних сила, изгубићете престо а можда и главу.” Огорчен, краљ је ургентно реговао и- Стамболиски је одмах ухапшен, затворен, па онда и осуђен на смртну казну. Но, краљ је убрзо схватио да би извршење смртне казне за њега било контрапродуктивно, па је најстрожу казну преиначио у доживотно заточеништво, процењујући да му Стамболиски највише одговара као таоц.

Три године учешћа Бугара у Великом рату биле су погубне за тај народ и бугарску државу. Обистинило се све оно на шта је Стамболиски правовремено упозоравао. Док је он чамио у затвору Бугари су гинули ратујући на неправедној страни, трпели су огромна пострадања и велику материјалну штету, и оно што је посебно поражавајуће- свели су част и углед нације на најнижи могући ниво. Септембра 1918. године бугарска војска и држава доживеле су коначни слом. У тренуцима великог националног посрнућа и огорчења, популарност Стамболиског све

више је расла. Свестан тога, бугарски монарх ослобађа Стамболијског и лицемерно га доводи на Двор покушавајући лажном благонаклоношћу да га придобије за своје наредне потезе. Но, потпуно свестан ситуације у којој се Бугарска налази, Стамболиски саветује краљу да не предузима никакве даље ратне потезе већ да затражи примирје и потпише мир. Увређени монарх, коме је рационални политички лидер одржао двочасовну државничку лекцију, био је понижен до те мере да је својим послушницима рекао да неће дозволити да му један сељак говори шта треба да ради па је ургентно затражио од Немачке да му се пошаљу немачке дивизије како би продужио рат до последње капи бугарске крви. Такав потез краља изазвао је побуну бугарских војника која се претворила у прави војнички устанак на чије чело убрзо стаје и сам Стамболиски, и која ће у коначном присилити краља да абдицира и да напусти земљу, да на трон дође његов син, краљ Борис III. Јануара месеца 1919. године Стамболиски улази у коалициону владу Теодора Теодорова а већ на првим послератним парламентарним изборима, који су одржани 17. 08. 1919, његова странка, БЗНС, добија највише посланика (85) и формира владу без комуниста и социјалдемократа са њим као новим премијером. Ти политички догађаји омогућили су да Тодоров и Стамболиски буду на челу бугарске делегације која је учествовала на Мировној конференцији у Паризу, а која је очекивано, била крајње тешка за поражену Бугарску. Наметнуте мировне услове од стране сила победница у Великом рату Тодоров је одбио да потпише, али је то, потпуно свестан ситуације у којој се Бугарска налази, учинио премијер Стамболиски 27. 11. 1919. године. Тај чувени Нејски уговор Стамболиски је потписао свестан да другог избора за Бугарску није било, и да би последице одбијања тек биле катастрофалне. Био је такође свестан и свих препрека и осуда којима ће бити изложен од стране политичких противника, иако је он био најмање крив за стање у ком се Бугарска наша, јер се тим Уговором Бугарска морала одрећи дела Македоније у корист Краљевине СХС, јужне Добруце у корист Румуније и западне Тракије у корист Грчке. Сведоци потписивања кажу да је Стамболиски потписујући тај документ сломио пенкало, исказујући тако своје изразито нерасположење, али је на другој страни знао да је то једини пут да се дозову памети бугарски милитаристи који су, уз подршку старих политичких штеточина из традиционалних странака, желели нове ратне авантуре које би извесно потпуно сатрле нацију и државу.

Чим се вратио из Париза у Софију, његови противници су повели организовану хајку на њега. Подстакли су генерални штрајк државних чиновника чијом су организацијом руководили комунисти и социјалдемократе. Комунисти су, уз подршку Коминтерне из Москве, на све начине покушавали да изазову социјалну револуцију, у крајњем револуцију попут оне у Мађарској, а социјалдемократе су биле против Стамболиског јер их није желео у својој влади. Као врстан прагматичар и реалист, Стамболиски је врло успешно сломио тај генерални штрајк. Ургентно је усвојен специјални закон по коме су штрајкачи, махом демобилисани војници, могли бити позвани под оружје и подвргнути војној дисципли-

ни а све јавне установе-железнице, поште, телеграфе..., поверио је добровољцима из редова своје сељачке странке. Штрајк је убрзо постао мртво слово на папиру чиме је Стамболиски спасио Бугарску од судбине коју је доживела Мађарска.

На другим послератним парламентарним изборима одржаним 21. 05. 1920. године, његова странка је убедљиво победила, и стекла право да сама састави владу. Стамболиски је изабран још једном за премијера. Искушења са којима се суочавала нова влада била су и даље бременита бројним опасностима како на унутрашњем тако и на спољњем плану. Требало је и даље спашавати што се спасти може. На унутрашњем плану Стамболиски је инсистирао на бројним реформама, посебно у области пољопривреде и власништва над земљиштем и банкама. Настојао је да лимитира обим власништва и да се национализују велике банке. Посебну пажњу обраћао је на корените промене у спољној политици. Главни задатак му је био да избави земљу из тешке међународне изолације а на том трновитом путу за приоритет је поставио успостављање добрих односа са суседним државама. У том смислу, кључан сегмент те нове бугарске спољне политике, било је обнављање поремећених односа са српским народом и стварање чврсте везе са Краљевином СХС. Одмах по потписивању Нејског мировног уговора, Стамболиски је у циљу зближавања односа између бугарског и српског народа, упутио Николи Пашићу, премијеру Краљевине СХС, поруку да се заборави прошлост и да жели успостављање пријатељских, дипломатских односа са Краљевином СХС. Већ крајем 1920. године успостављени су дипломатски односи када је за посланика Краљевине СХС у Софији именован легендарни српски песник Милан Ракић, близак Двору, а за посланика Бугарске у Београду Коста Тодоров, близак Стамболиском. У међувремену је Краљевина СХС, као израз добре воље, а на молбу Стамболиског, ослободила 18.000 заробљених бугарских војника што је изазвало велики, позитиван одјек у бугарској јавности.

Но, жеље и политика Стамболијског за што чвршће везе са Србима биле су трн у око оним старим, окоштаним бугарским војним круговима, шовинистичким терористима из ВМРО, а који су држали под контролом читав погранични, Петрички округ, са десетак хиљада до зуба наоружаних злочинаца, као и значајном делу грађанске опозиције. Сви они су били против зближавања односа са Србима па су током 1921. и 1922. године вршени бројни диверзантски упади македонских сепаратиста и шовиниста са територије Бугарске на територију Краљевине СХС при чему су животе губили бројни наши граничари и недужни људи. Због тих честих пограничних инцидената владе краљевине СХС, Грчке и Румуније обраћале су се више пута Друштву народа захтевајући енергичне мере за сузбијање тероризма и трајно елиминисање македонских злочинаца. Колико је ситуација била крајње напета говори и изјава краља Александра Карађорђевића, при додели одликовања са лентом Светог Саве бугарском посланику Кости Тодорову, када је запретио: „Уколико ви нисте у стању да осигурате ред код вас, ја ћу отићи да га успоставим”. У борби против

тих снага мрака и крвожедности, Стамболиском није било ни мало лако. Напротив, стремећи бугарско-српском зближавању, он није желео ни за педаљ да устукне. Када је боравио у посети Београду, септембра 1922. године давао је изјаве да се његова земља одриче претензија на Македонију а да он лично „не само да неће ништа радити за Македонију, него неће о њој више ни да мисли“. Присталице ВМРО он је једноставно називао терористима. У том смислу велику пажњу Стамболиски је придавао својим разговорима и договорима са Пашићем и министром Генчићем а краљ Александар Карађорђевић је за њега био врхунски државни ауторитет кога је желео и на крову заједничке федерације која би се успоставила између Краљевине СХС и Краљевине Бугарске.

У разговору са краљем Александром, септембра 1922. године, Стамболиски је замолио да се погубна политика бугарског краља Фердинанда не поистовећује са бугарским народом. Том приликом он је у писменој форми предложио краљу Александру Пројекат по коме би убудуће требало градити односе између два суседа. Пројекат под називом „Устав Федеративне Југословенске Царевине“ заснивао се на стварању југословенске федеративне заједнице коју би чиниле Бугарска и Краљевина СХС, у облику персоналне уније на челу са династијом Карађорђевић, једином чисто словенском династијом која потиче из народа. Као органи тако пројектоване државе постојали би један централни парламент у Београду и локални парламенти у Софији, Загребу, Љугљани, Скопљу, Сплиту, Новом Саду и Цетињу. О овом Пројекту Стамболиски је по повратку из Београда упознао и бугарског краља Бориса када му је рекао да на Балкану нема места за два словенска владара. По наводима Стамболиског, краљ Борис се сложио са таквом идејом и био је спреман да у том случају абдицира. На другој страни, иако је краљ Александар у први мах сматрао да такав Пројекат није баш довољно реалан и да је то више израз добре воље аутора за ближавање односа између два народа, десетак година касније, говорећи о личности Стамболиског и политици коју је водио и заговарао, Краљ Александар је оценио Стамболиског као државника великих идеја које тада нико на Балкану није заступао. Том приликом истакао је и да је Стамболиски искрено желео да дође до уједињења Бугарске и Краљевине Србије и да династија Карађорђевић буде на челу те нове државе.

Крајем 1922. године односи између Краљевине СХС и Бугарске били су у фази интензивног развоја и међусобног поверења две владе. У периоду 1-7. марта, у Нишу се одржавала велика међудржавна конференција на тему трајног решења свих пограничних проблема и других важних државних питања између две суседне земље. Међу најважнијим закључцима изнешено је да се бугарска влада не може ослонити на своју војску у спречавању терористичких акција ВМРО снага у пограничном подручју па се допушта војсци Краљевине СХС да може гонити македонске сепаратисте и на бугарској територији. У том циљу предвиђена је могућност формирања заједничких патрола које би обезбеђивале сигурност и безбедност пограничног подручја. На другој страни, уз подршку Краљевине

СХС и прећутну сагласност Француске и Енглеске, дозволило би се Бугарској да поново уведе војну обавезу као предкорак за стварање будућег одбранбеног савеза између Бугарске и Краљевине СХС. Све што је договорено на Нишкој конференцији финализирано је 23. 03. 1923. године, потписивањем Нишког споразума о уређењу међудржавних питања на границама. Тај Споразум је био неспорно први споразум који је стварно имао за циљ да се успостави трајни мир између две суседне словенске државе. Стамболиски је на тај начин потврдио да је остао доследан оном покличу који је изговорио у бугарском парламенту када су Аустроугари упали на територију Србије. Осим тога, Нишким споразумом по први пут једна бугарска влада у својој националној политици није у први план ставила Македонију већ Тракију.

Али противници Стамболиског су потписивање Нишког споразума квалификовали као акт највише националне издаје. Пошто је било очигледно да бугарска власт овим споразумом жели коначно ликвидирати македонске сепаратисте, присталице ВМРО одмах су иступили са отвореним терористичким претњама према премијеру и целој влади. Започела је интензивна, безобзирна, организована кампања ширења полуистина и лажи о Стамболиском и сарадницима. Подстицано је антисрпско расположење ширењем гласина да Стамболиски дозвољава српској војсци да улази и вршља по бугарској територији, да он са том војском чак има намеру и да свргне краља, прогласи нови устав и успостави сопствени ауторитарни режим. Очекивало се да ће у таквим условима, Стамболиски бити поражен на изборима који су одржани 22. 04. 1923. године. Али, то се није догодило. Са својим БЗНС он је опет победио, чак са убедљивијом већином него на претходним.

Та његова најновија победа ставила је до знања свим његовим противницима да се он не може скинути са власти на изборима, дакле на легалан начин. Због тога су они приступили организовању нелегалних, паравојних и терористичких метода. Окосницу тако организоване побуне против Стамболијског и легалне владе чиниће претходно формирана војна организација Војни савез, чије су чланови били углавном бивши официри поражене бугарске војске у Великом рату, као и официри регуларне војске који су подлегли пропаганди лажи наметаној од стране противника Стамболиског. Уз Војни савез сврстаће се и традиционалне бугарске политичке партије, које је Стамболиски убедљиво побеђивао на изборима, наравно злогласни ВМРО и терористи свих боја, коначно и сам бугарски монарх. После краћих припрема, 09. 06. 1923. године извршен је државни пуч. Снагама преврата придружиле су се и јединице Софијског гарнизона као и кадети Војне школе. Власт БЗНС је у Софији свргнута тако што су похапшени сви чланови земљорадничке владе. Стање у унутрашњости било је ипак другачије јер су се сељаци спонтано организовали и подigli побуне у више округа. Али, на брзину скупљени и неискусни сељачки одреди нису могли пружити озбиљнији отпор искуснијим борцима, војницима и злогласним терористима, па је после неколико дана насилничка

власт успостављена у целој Бугарској. У тренуцима пуча Стамболиски се налазио у родном селу Славовици. Када је сазнао за преврат организовао је одред отпора али је и тај одред брзо разбијен а он ухапшен. Убијен је 14. јуна на свиреп начин у својој кући од стране помахниталих официра повезаних са ВМРО. Мучен је до изнемоглости. Прво му је одсечена десна рука- зато што је са њом потписао Нишки соразум, а онда је монструозно искасапљен. Ликвидирани су и скоро сви чланови његове владе, што је по свирепости незабележен догађај у Европи новијег датума. Убијен је и већи број земљорадника- домаћина широм Бугарске који су били следбеници и бранитељи политике и дела Стамболиског. На тај начин прокрчен је пут новој власти у Бугарској.

У средишњем делу данашње Бугарске, 125 км источно од Софије, налази се град по имену овог великог човека и визионара. У центру тог града, подигнут му је и споменик. На београдској општини Савски венац, у знак сећања на Александра Стамболиског, незаборавног пријатеља Срба и Србије, добротинитеља који је видео далеко а платио то својим животом, једна улица носи његово име.

Споменик Александру Стамболиском

Византијци

*Симониџа
Немањић*

Најмлађа
српска
краљица

Петогодишња византијска принцеза Симониџа, ћерка византијског цара Андроника II Палеолога, постала је на Васкрс 1299. године најмлађа српска краљица када је у Солуну, приликом закључивања мировног споразума између Србије и Византије, даривана за жену српском краљу Милутину, као гарант мира и пријатељства између две државе. Симониџа је рођена у Константинопољу (Цариград) 1294. године, и била је једина ћерка византијског цара, који је са својом супругом, царицом Ирином Монфератском, имао и два сина.

Удаја малолетне принцезе за славног српског краља, који је тада имао 44 године и већ одраслу децу из претходна три брака, на најбољи начин илуструје снагу тадашње српске државе и страхопоштовање које је чак и моћна Византија исказивала према краљу Милутину. Наиме, као изразито способан владар, Милутин је од почетка своје владавине веома ојачавао српску државу, како на унутрашњем плану, кроз унапређивање привреде, подизања саобраћајне инфраструктуре, изградњу насеља, зграда и цркава, кроз развој просвете и културе, тако и на спољњем плану, када је са одлично обученом, оснаженом и опремљеном војском постао најснажнија армада на Балкану. Из дана у дан краљ Милутин је проширивао и учвршћивао територију српске државе највише ка југу, на рачун Византије и Бугарске. Србија је тада била центар цивилизације, имала је надмоћ над Цариградом и Трновом. 1282. године краљ Милутин је освојио Скопље и завладао целом Вардарском долином претећи освајањем нових територија на подручју данашње Грчке и Јужне Бугарске. У немогућности да му се супротстави византијски цар Андроник II слао је чак пет емисарских тимова у Србију нудећи Милутину мир и преговоре о успостављању пријатељства. Пут до примирја био је врло тежак и веома дуг. Српске велможе, окуражене великом моћи Милутина и српске војске, као и Милутинова мајка, много вољена у српском народу краљица Јелена Анжујска, били су против мира са Византијом, тј, били су за даља српска освајања. На другој страни и византијски цар је имао опозицију свом предлогу мира који је упутио Србији, а која је

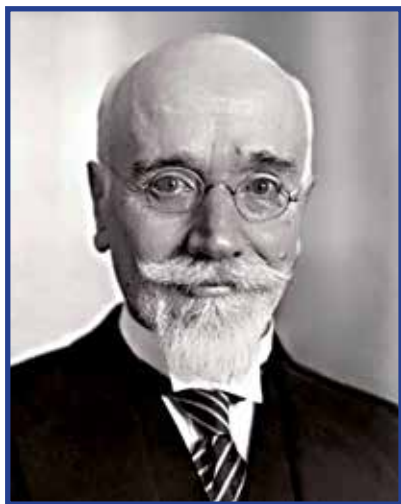
углавном долазила од врха свештенства. Наиме, цариградски патријарх и већина архијереја, сматрали су да би брак између Симониде и Милутина био у супротности са црквеним канонима јер је Милутин много старији од Симониде и већ је имао три брака за собом. Но, ипак је пресудила бојазан Цара од Милутина и могуће српске офанзиве, па су из Цариграда стално подстицани мировни преговори који ће бити успешно завршени на Васкрс 1299. године у Солуну. Домаћин свечаног скупа био је византијски цар, српски сватови су дочекани уз велико гостопримство, а мировни споразум су потписали краљ Милутин и цар Андроник. Србији су споразумом „препуштене” већ од Милутина освојене византијске територије све до линије Охрид-Прилеп-Штип, као мираз за удају принцезе. Био је то начин да се сачува углед византијске државе и њеног цара, а уствари је тиме потврђено да је Византија неповратно изгубила цео простор Вардарске долине и северне Албаније. Потписивањем споразума и удајом Симониде заустављене су даље аспирације Србије на рачун Византије.

Брак између краља Милутина и Симониде тако је постао први и једини брак између једног српског владара и ћерке неког од византијских царева, који су иначе увек били први међу владарима у целој хришћанској Васељени. Симонида је из Солуна доведена на српски краљевски двор где ће бити подизана и васпитавана до своје 12. године, периода прописаног Споразумом а и уобичајеног у тадашњем времену, када се сматрало да је у стању да обавља брачне дужности. О преко 20. годишњем брачном животу Милутина и Симониде има мало података. Тај брак свакако није могао бити најсрећнији, пре свега због огромне разлике у годинама. Из угла данашњег времена он би се могао третирати скандалозним и недопуштеним, али у том времену он је био могућ, јер је то било време бурних настајања и нестајања држава и војски, међу династичких и унутар династичких сукоба, па су и судбине одређених људи биле жртвено везане за те интензивне и честе процесе. Даривањем своје ћерке цар Андроник II је очекивао велику корист за Византију и своју династију. Али, можда и највећу корист от тога је очекивала Симонидина мајка, царица Ирина Монфератска. Она се није слагала са супругом па се врло брзо одвојила од њега и прешла је да живи у Солун како би била ближе ћерки и зету. Свог зета је народски речено „окивала златом”, на све начине покушавала је да му се додвори, слала му је највредније поклоне, хвалила га на сва звона. Желела је да преко моћног краља Милутина обезбеди византијски престо једном од својих синова јер се плашила да ће престо доћи у руке царевом сину из првог брака, који је имао право првенства. Била је свесна Милутинове све веће моћи па је прижељкивала да он постане владар и Византије. Тог њеног сталног додворавања Милутину плашио се и сам Цар, јер се бојао да ће Милутин прекршити примирје и ипак напасти Византију. Царица је по сваку цену желела да обезбеди синове престолом па је чак размишљала да би они могли бити преко краља Милутина и Симониде и на престолу Србије. Али у свему томе, упркос добром односу Милутина и Симониде, две ствари су јој биле непремостиве препреке. Прво, Милутин се обавезао Дежевским споразумом из 1282. године да ће наследство круне оставити

потомцима брата Драгутина а 1309. године добио је и новог, ванбрачног сина Стефана, будућег краља Стефана Деченског. И друго, када је Симонида одрасла показало се да је нероткиња, што је и саму Симониду веома погађало. 1317. године Симонидина мајка је умрла у Драми (Тракија). Симонида је организовала све што је било потребно за достојну сахрану у Цариграду. Предање каже да је скрхана болом за мајком и свесношћу да је нероткиња, хтела да трајно остане у Цариграду. Када је Милутин из Србије поручио да се она мора вратити, и ако то цар не учини, да ће заратити са Византијом, Симонида се замонашила, јер је сматрала да јој муж без деце није перспектива већ да јој је судбина манастир. Краљ Милутин је убрзо послао своје људе по њу у Цариград а када се она успротивила, њен полубрат Константин Палеолог стргао јој је монашку одећу, обукао ју је у световну, и вратио је Симониду у Србију.

Када се вратила имала је 22. године. Никада ни раније није изражавала мржњу према Милутину а сада га је веома одано и верно служила. Када се Милутин касније разболео није се одвајала од њега. Исказивала је велику бригу о њему, служила га тако да су се сви поносили са својом краљицом. Велики краљ Милутин је умро 29. 10. 1321. године после чега се Симонида вратила у Цариград. У 27 години, скрхана болом без мужа и деце, обући ће опет монашку одећу и остаће у манастиру Светог Андреје до краја живота, посвећујући сву своју љубав Богу. Чим је чула да је краљ Милутин проглашен за свеца, а то је било две и по године по његовој смрти (1324), Симонида је послала у Србију скупочено кандило и златоткани покров за његову гробницу.

Симонида је била и остала личност која на најдрастичнији начин симболизује тадашње време, односно симболизује жртвену улогу детета, његову лепоту и неприродно коришћену младост, али она је несумњиво и симбол одрицања, посвећивања и узвишености. Та њена аутентична и тешка судбина најмлађе српске краљице, била је инспирација делима многих српских уметника. Њеној лепоти су се дивили сви који су је видели, од владара и војсковођа до велможа и народних маса, па је и логично што је Симонида у нашем народу била и остала симболом лепоте, чедности и трагичности младе девојке у вртлозима међудржавних и међудинастичких догађања. О њој су у Србији исписане многе приче, испеване и изрецитоване дивне песме, израђене врхунске слике и фреске. Фреска српске краљице Симониде која се налази у манастиру Грачаница сматра се једном од највреднијих фресака српског средњовековног сликарства. Нажалост та фреска је делимично оштећена, пошто су на њој уништене Симонидине очи, али и са тим оштећењем то је дело од посебне националне вредности. Славни српски песник Милан Ракић посветио је 1907. године своју чувену песму краљици Симониди а Милутин Бојић о Симониди инспиративно пише у својој познатој психолошкој драми „Краљева јесен”. По Симониди носи назив и Астероид 1675 који је открио србски астролог Милорад Протић. Прелепа и најмлађа српска краљица, Симонида Немањић, умрла је као монахиња у Цариграду после 1345. године.

Грци

Елефѿериос Ванизелос

**Уз Србе увек,
против Срба
никад**

Један од највећих грчких политичара и државника, творац модерне Грчке, Елефтериос Ванизелос, остаће златним словима уписан и у историји српског народа, јер је био уз нас у оним судбоносним временима почетком 20. века, када су више него икада били угрожени опстанак и постојање српске нације и државе. Ванизелос је био један од иницијатора и креатора Балканског споразума, којим су Србија и Грчка постале савезнице, и потом победнице у оба ослободилачка Балканска рата (1912-1913. године), а када је Србија, још неопорављена од Балканских ратова, нападнута 1914. године од стране Централних сила, он је одбио понуду Централних сила за значајне територијалне уступке Грчкој под условом да Грчка прекрши Споразум о одбранбеном савезништву са Србијом. Ванизелос, тада премијер Грчке, одлучно је стао на страну Србије, изговоривши незаборавне речи највишег морала и поштовања према угроженој Србији: „Грчка је сувише мала земља да би учинила тако велику подлост.“ Тим чином, и политиком коју ће касније заступати, Ванизелос ће стати на чело оне Грчке која ће се сврстати уз Србију и савезнике Антанте, за разлику од тадашњег грчког краља Константина који је био за прихватање понуде Централних сила.

Да није било Ванизелоса и Грка који су му веровали и следили га, велико је питање шта би се догодило са Српском војском крајем 1915. године, односно да јој је било онемогућено да се дочепа оазе спаса и опоравка на Крфу. Без грчког сврставања на страну Србије и савезника, то би био практично неизводљив сценарио, тако да се основано може говорити да су главне полуге српског спаса на Крфу били руски цар Николај II Романов, који је запретио савезницима да испуне обећања о пребачају Српске војске на Крф, и Ванизелос, који је ставио на располагање грчку територију за искрцавање и опоравак Српске војске. Овај велики грчки државник и пријатељ Срба био је веома образована и мудра личност, чији је значај, у борби за ослобођење и територијалну целовитост Грчке, као и у стварању демократске, модерне Грчке, био од непроцењиве важности.

Рођен је 23. 08. 1864. године у Мурнији, код града Ханија, на западу Крита. После успешно окончаних студија права у Атини вратио се на родни Крит где врло брзо израста у народног вођу за ослобођење овог великог острва од Турака и припајање Крита грчкој матици. У Критској буни 1897. године Ваниселос је имао врло истакнуту улогу а то је била и прва већа победа Крита на путу ка слободи и стицању врло високог степена аутономије. Развијајући се све више у утицајну политичку личност, Ваниселос је стекао поверење принца Ђорђа који га ангажује као министра у влади задуженог за израду Критског устава. Али врло брзо долази до њиховог озбиљног размимоилажења чиме ће започети Ваниселосов сукоб са грчким краљевским двором који ће га пратити све до краја живота. Апсолутизам принца Ђорђа постајао је временом све израженији и неограниченији, што народ на Криту више није могао трпети. Букнула је велика народна побуна а на њеном челу био је Ваниселос. Побуна је завршена протеривањем принца Ђорђа са Крита а Ваниселос, све популарнији у ширим народним слојевима, своју политичку каријеру наставиће у Атини. Већ на првим националним изборима постао је посланик у Грчком парламенту, када и формира сопствену политичку странку- Либералну партију, а од 1910. године постао је први пут премијер Грчке. Као премијер, био је креатор и реализатор највећих политичких, војних и економских реформи у историји новије Грчке. У врло кратком времену комплетно је реформисао радничко и аграрно законодавство, реорганизовао је и значајно ојачао копнену армију и ратну морнарицу а на спољном плану успоставиће чврсте односе са државама које су попут Грчке биле у дугогодишњој угрожености од Турске. Био је свестан да без снажније и развијеније Грчке нема ни остварења вековног сна многих угњетених Грка- да буду ослобођени од Турака и да живе у својој, грчкој држави. А то је био и његов лични и политички циљ. Захваљујући заиста тим успешним реформама које је Ваниселос форсирао, Грчка ће бити много спремнија за учешће у реализацији планова Балканског савеза (1912. године) а чији је један од архитеката, уз српског премијера Милована Миловановића, био и он.

У Балканским ратовима Грчка ће бити на победничкој страни, када ће и остварити значајно ослобађање својих територија. У тим ратовима Србија и Грчка су били чврсти савезници а перманентна и искрена сарадња Ваниселосове владе са Српском краљевском владом била је беспрекорна. Такво савезништво и победнички исход ратова донеће слободу за највећи део територија због којих су обе ове државе и ушле у те ослободилачке ратове. Букурештанским миром 1913. године, Епир и Македонија на северу, егејска острва као и Крит, постаће саставни делови Грчке а што је неспорно била велика заслуга мудре политике коју је водио Ваниселос. Али, и у току тих тријумфа тињао је Ваниселосов сукоб са грчким краљевским двором, посебно са тадашњим принцом Константином, а који ће већ те исте године, после атентата на његовог оца, постати грчки краљ. До снажних сукоба између Ваниселоса и краља Константина доћи ће у тренуцима великих политичких и државних превирања у Европи, у време пред почетак Првог светског рата. Краљ Константин је у почетку заступао

став да Грчка треба да буде неутрална док је премијер Ванизелос сматрао да је место Грчке на страни савезника Антанте и процењивао је да ће то бити и победничка страна. А када је Србија 1914. године прва нападнута, сукоб између краља и премијера достигао је кулминацију. Знајући за Споразум о одбранбеном савезу који Грчка има са Србијом, Централне силе су упутиле отворену понуду Грчкој за велико територијално проширење уколико Грчка одступи од тог Споразума и окрене леђа Србији сврстајући се тако на страну Централних сила. Краљ Константин је био за прихватање те понуде али је Ванизелос то одлучно одбио. Тај њихов сукоб озбиљно ће поделити грчку државну администрацију али и увести Грчку у велики национални раскол. После серије жестоких расправа, Ванизелос је поднео оставку на место премијера 21. 02. 1915. године, али ће и на поновљеним, ванредним изборима, његова политика, која је већ тада називана ванизелизмом, опет победити, што је дало ново право Ванизелосу да формира владу. Иако је Ванизелос на промоцији нове владе рекао да ће Грчка у рату бити неутрална, чим је Бугарска напала Србију, одустао је од неутралности и одлучно је стао на страну Србије коју је увек сматрао најбољом грчком савезницом. Тако ће се и овог пута Ванизелос показати као искрени пријатељ Србије а своју Грчку одвешће на праву страну, ка Антанти а не ка Централним силама.

А када се Српска војска, у договору са савезницима, одлучила на повлачење ка југу, у правцу Грчке, Ванизелос је одиграо кључну улогу у давању дозволе да се традиционални грчки савезници, Срби, искрцају и опорављају на грчком острву Крфу и касније у Солунској регији. Био је то незабораван чин гостопримства и савезништва, који говори да нису савезници обезбедили за Србе Крф, већ је то пре свега заслуга великог српског пријатеља, премијера Грчке Ванизелоса. Огорчен таквим Ванизелосовим поступцима грчки краљ је распустио и скупштину и владу а што ће Ванизелос са присталицама прогласити неуставним и чином недопустивог апсолутизма. У таквој, веома неизвесној ситуацији, Ванизелос почетком 1916. године напушта Атину, и са својим саборцима и присталицама у Солуну организује Војни покрет „Привремена влада народне одбране”, и под њим проглашава нову државу која обухвата Северну Грчку и егејска острва. Та привремена влада нове државе остаће лојална Србији и савезницима у Великом рату све до коначне победе 1918. године. Део грчке војске који је подржавао Ванизелоса и ући ће у пограничним подручјима у борбе против Бугара, док ће онај део који је подржавао монарха остати неутралан.

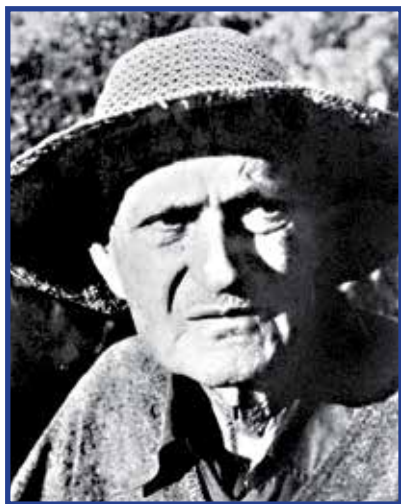
На Париској мировној конференцији Ванизелос је био учесник и потписник у име Грчке. И том приликом, захваљујући опет његовој рационалној дипломатији, Грчка је успела да припоји значајне области насељене својим становништвом. Ипак, по завршетку париских преговора, у француској престоници је на њега извршен атентат који је успео преживети. После краћег опоравка, овај велики грчки националист, демократа и праведник, дочекан је у Грчкој као велики национални херој и

много заслужни државник. Све до 1933. године он ће бити најзначајнија политичка личност Грчке (премијер 1928-1932). Током 1933. године опет је на њега извршен атентат када је дошло до великих унутрашњих немира и формирања војне управе. Након сумњивог референдума на престо је враћен краљ Ђорђе II а Ванизелос и његови најближи сарадници биће што кажњени што прогнани. Легендарни борац за ослобођење и територијалну целовитост Грчке, захваљујући чијој се вештој дипломатији територија Грчке два пута повећала, политичар и државник који је Грчку одвео на праву страну у Балканским и Великом рату, вишеструки победник на народним изборима у периоду 1910-1932. године, премијер Грчке и најуспешнији реформатор и утемељивач модерне грчке државе, последње дане живота био је принуђен да проведе ван своје Грчке, коју је толико волео и за коју је толико добра учинио. Преминуо је у Паризу 18. 03. 1936. године. Грчка заједница у Паризу приредила му је незаборавни испраћај. Сахрањен је у месту Акротири на свом Криту коме је донео слободу и припојио га тамо где му је и место- у састав грчке државе.

Ванизелос у Ници јануара 1921. године

Грци

*Јанис
Јанулис*

**Утемељивач
нераскидивог
српско-грчког
пријатељства**

Срби и Грци су два народа која повезује вишевековно пријатељство, пролазили смо кроз периоде суживота у заједничкој држави, кроз бројна савезништва у ослободилачким бунама и ратовима, речју, увек смо били једни уз друге, међусобно се помагали, и никада нисмо били супротстављени једни другима. Бројне су и личности на обе стране које су доприносиле учвршћењу тих односа и проширењу обима међусобне сарадње, али су чин и дело Јаниса Јанулиса, грчког сељака са Крфа, можда и понајвише допринели да се утемељи трајно, нераскидиво пријатељство два народа.

Неписмени, необразовани Јанулис, који пре доласка легендарних српских ратника на Крф почетком 1916 године, вероватно није ни знао ко су Срби и где се налази Србија, после само неколико дана упознавања са мукама и страхотама које је преживела српска војска, поклонио је своју земљу чувеној Дринској дивизији, како би се могли сахрањивати њени борци који су умирали у великом броју. Био је то чин највећег могућег поштовања једног странца, обичног грчког држављанина, према пострадалим српским јунацима, чин који заслужује велику захвалност сваког Србина, јер је учињен у најтежим тренуцима за Србе и Србију. То је био период када је преко 150.000 преживелих српских војника, после низа готово непремостивих препрека при повлачењу кроз албанске гудуре и мочваре, у најгорем, зимском времену, коначно успело да се докопа спаса и искрца у Крфским лукама Гувији и Месонгију. Крф, који је тада имао око 70.000 својих становника, примио је исцрпљене, промрзле, болесне, гладне, голе и босе Србе раширених руку, са братском добродошлицом. Српски војници одмах су пребацивани ради лечења на оближње острвце Лазарет, на којем су већ од 21. 01. 1916. године функционисале моравска, пиротска и чачанска војна болница, а они који су умирали сахрањивани су првих дана на самом Крфу. Али, пошто су дневно умирале и по три стотине страдалника, одмах се поставио и проблем места и брзине сахрањивања. На имање Јаниса Јанулиса, које се налази 20 км јужно од гра-

да Крфа, стигло је око 3000 бораца Дринске дивизије. Са својим комшијама сељанима, породица Јанулис уделила им је хране, воде и одеће колико су могли. А онда је племенити Јанис Јанулис решио да помогне и у ономе где су Срби били најосетљивији: да им реши проблем места сахрањивања умрлих сабораца. Јанис је своје приватно имање ставио на располагање Дринској дивизији за гробље, како би се сахране могле обављати. Иначе, земља на Крфу је одувек била права драгоценост, јер се ради о острву са дефицитом земљишта, поготово обрадивог, тако да и то сазнање још више даје на значају величину Јанисове одлуке.

Ту земљу-гробље, после сахрањивања српских ратника, Јанис је са породицом сматрао светом земљом, чувао ју је као очи у глави, не дозвољавајући да ико прелази преко ње. Од првих дана доласка Срба Јанис се толико зближио са српским војницима да је убрзо почео и да учи српски језик, јер га је одушевљавало њихово понашање и љубав коју су исказивали према својој отаџбини и својим породицама. Заволео је и песме које су они певали, посебно ону која је на Крфу и настала, песму „Тамо далеко”. Иначе, поред гробља на Јанулисовом имању, на Крфу су првих дана Срби сахрањивани на још 26 локација, а када више није било могуће копати дневно велики број гробова, умрли су пребацивани на оближње, пусто острво Видо, где су полагани у море. Укупно је спуштено у море („Плава гробница”) око 5400 лешева а током опоравка на Крфу укупно је умрло око 10,000 српских војника. Ту историјску, српску ратну драму, најбоље је овековечио један од крфских страдалника, велики српски песник Милутин Бојић кроз песму „Плава гробница”, а трајно остају забележене и речи митрополита Димитрија из 1918. године, да је острво Видо српски Јерусалим, најбољи доказ виталности српског народа, херојске борбе за слободу и стремљења ка будућности. Када су после Великог рата кости сахрањених српских ратника на Крфу ископаване и пренешене у изграђени Маузолеј на острву Видо, стари Јанис Јанулис није желео да његова њива више буде икада обрађивана. Ту, свету земљу, на којој је било српско гробље, оставио је у аманет својим синовима, Спиросу и Христосу, налагајући им да се и после њега према тој земљи тако односи, јер она треба за навек да буде трајни израз највећег поштовања његове породице према пострадалим српским војницима које је толико заволео и сматрао их својом браћом. Јанис је до краја живота веома често причао и својим унуцима о чудесним српским војницима, о њиховом херојству, моралу и части, водио их је да им детаљно на њиви показује где и како су сахрањивани, и при том, са великом сетом, певушио им је омиљене српске песме. Ону најомиљенију, „Тамо далеко”, стари Јанулис често је пред унуцима започињао али је никада није могао завршити до краја од суза које су редовно навирале.

Према казивању једног од његових унука, Христоса Јанулиса, један од Јанисових синова, такође по имену Христос, прекршио је једном аманет старог Јаниса, и на свету њиву извео је своје стадо стоке на испашу. Догодила се запањујућа ствар: сутрадан је цело стадо угнуло. Тако

је говорио унук Христос, када је у Нишу децембра месеца 2014. године, проглашен за почасног грађанина нишке општине Пантелеј, и када је присуствовао постављењу спомен плоче Јанису Јанулису у једној нишкој улици која и носи назив његовог деде. Христос је тада рекао да сви Јанисови потомци са великим уважавањем поштују све што им је у аманет оставио њихов деда, а да су њихове куће на Крфу и дан данас често посећене од Срба, потомака српских страдалника, који редовно долазе да се захваљују породици Јанулис. А такав однос Срба према својим прецима и према Грцима чуварима њихових светиња, само је потврда колико је стари Јанулис био у праву када је толико заволео своје Србе. Добročинство, пријатељство и љубав које је Јанис Јанулис исказао према славним српским ратницима била је и карактеристика општег односа становништва Крфа према Српској војсци. На Крфу су тада осим војске били и српска краљевска породица, затим ту је било и седиште Српске владе, од 19. 01. 1916. до 19. 11. 1918. године заседао је и Српски парламент. Захваљујући гостопримству и помоћи домаћина оформљене су и радиле српска основна школа и нижа гимназија, одржавале су се културне и спортске манифестације Срба, штампане су и излазиле српске новине у тиражу од 10,000 примерака, речју, Грци су чинили све да се Срби осећају као код своје куће. Склапана су тада и трајна породична пријатељства као и многи бракови. Јанис Газис, власник хотела у коме је била смештена Српска влада, удао је све три своје кћерке за Србе: најстарију Ђовану за коњичког официра Миливоја Чолака Антића, средњу Аугусту за будућег српског премијера Милана Стојадиновића а најмлађу Сафиро за професора Љубомира Казиминовића. Гостопримство Грка сигурно је добрим делом било и последица високо моралног и дисциплинованог понашања које су Срби исказивали, упркос бројним проблемима са којима су се суочавали. Напросто, Срби су својим понашањем фасцинирали домаће становништво, тако да ће у историји светских ратова остати записано да је то била војска беспрекорна у свему, редак пример највишег војничког морала и части, за чије време боравка „ни једна гранчица на маслинама Крфа није била поломљена”.

Дакле, у тим најтежим могућим временима учвршћивало се пријатељство између Срба и Грка. Одређени број Срба и остао је да живи на Крфу, као што ће и неке Гркиње после венчања отићи за мужевима у Србију. Када се крене од поменуте луке у Месонгију на Крфу ка Агиос Матеосу, где је имање Јаниса Јанулиса, остала је да стоји табла са натписом: Гробље Дринске дивизије. Споменик у облику крста на том имању подигли су „Дринци својим друговима”, а на њему стоје уклесани стихови поручника Владимира Станимировића:

*„На хумкама у шућини, неће српско цвеће нићи.
Поручише нашој деци, нећемо им никад стићи.
Поздравите оцаџбину, љубите српску тругу,
Спомен борбе за слободу нека ове хунке буду.”*

Осим овог споменика, Срби су легендарном пријатељу Јанису Јанулису подигли споменик, на главном тргу Агиос Матеоса, код сеоске цркве. За Србима су на Крфу, у грчком народу остале и омиљене речи на српском језику: тата, баба, глава, кућа, остале су и наше песме и многи обичаји, оформљена је и Српска кућа у којој се налазе бројне фотографије и документи из времена боравка Срба на Крфу, а на острву Видо подигнут је и Маузолеј погинулим српским ратницима. О тим данима, посебно о односу спских војника према домаћинима, говори и писмо једне Гркиње упућено српском официру на Солунском фронту 1918. године, а које се и данас чува у архиву Српске Академије наука и уметности:

„Откако сте Ви Срби отишли са Крфа, ја се још нисам развеселила. То веле све жене које живе на овом малом острву. За нас би било боље да нисте дошли на Крф, јер нам је сад горе. За последње три године толико сам се била навикла на та питома лица војника, на њихове доброћудне питоме очи. Чудна сте ви раса! Један руски пуковник ми рече да је то особина свих Словена. Ове последње три године док смо били овде, прожиле смо лепо и пријатно. Сваког дана трчала сам на прозор да видим каквог познатог српског официра, само да ми се јави и да се пријатно на мене осмехне. Било ми је доста за тај дан до спавања. Крф је онемео, не пева се више. Ваш народ стално пева и на то певање и тај жагор била сам се толико навикла. Можете да ме сматрате за великог непријатеља вашег народа, јер сам увек желела да се што доцније вратите у своју отаџбину. Дошли сте, показали шта је живот и отишли, а нас оставили несрећне. Шта нам вреди и лепота и све друге лепе особине, које су Срби код нас нашли, кад нико у томе не уме да ужива. Благо оним девојкама које су Срби одвели одавде и спасли на овом љубавном острву, пуном сунца и чемпреса, али без љубави.”

И тако је, ево, већ цео један век. Грци чувају успомене на незаборавне дане проведене са Србима и пазе на српске споменике и светиње у Грчкој. Нешто мало касније од боравка Срба на Крфу, у јесен 1918. године, од стране савезника, послата је чета од око 400 грчких војника, махом из Патроса са Пелопонеза, на гранично подручје Србије са Бугарском, са задатком да чувају границу у близини Пирота. Нажалост, веома исцрпљени од претходних ратних страдања, многи од њих ће у оштрим зимским условима и оболети од тада смртоносног грипа. Нису могли дуго издржати, доживели су праву трагедију, јер је болест покосила чак њих 358. Срби су их, уз неизмерну жалост, достојанствено сахранили на брду Матиљевица код Пирота. Локација на којој леже посмртни остаци 358 грчких војника позната је под именом Грчко војничко гробље а од 1924. године Пирот је то земљиште поклонио грчкој држави. Осам година касније пострадалим Грцима подигнут је и споменик на којем су уклесани стихови:

*„За борбу и добро за које сће њали, српска земља њосћала вам је маџи.
Србина и Грка браџими једна ловорова ѓрана-
ѓрана која се од ваше крви храни, и која ће вечно цваџи.*

Поред споменика палим грчким војницима налази се и споменик погинулих 7610 Пироћанаца. Вишевековно пријатељство Срба и Грка, које је тако снажно у ратном вихору учврстио Јанис Јанулис, неуништиво је, вечно. То је аманет славних српских и грчких ратника, и генерацијама које тек долазе.

Срби и Грци су два народа која љезује вишевековно пријатељство

Грци

Јелена Мрњавчевић Јефимија

Прва
српска
књижевница

Јелена Мрњавчевић, супруга деспота Угљеше Мрњавчевића, рођеног брата Вукашина Мрњавчевића, краља јужних крајева Србије, била је једна од најобразованијих и најспособнијих жена свога доба и легендарна личност чији књижевни радови спадају у прва остварења жена писаца на европском тлу. Пореклом Гркиња, кћер угледног властелина, ћесара Војихне, Јелена је рођена 1349. године, и од малена се васпитала, образовала и кретала у друштву учених црквених људи. Њен отац је био близак окружењу нашег великог цара Душана Немањића и учествовао је у Царевој пратњи приликом Душанове посете Светој Гори 1346. године. Тако је и млада, лепа и образована Јелена упознала Душановог рођака, Угљешу Мрњавчевића, и убрзо постала српска деспотица са седиштем у прекрасном граду Серес у данашњој Грчкој.

Иако су имали све предуслове за складан и срећан брак, Јеленин живот, већ у њеним раним двадесетим годинама, постаће препун трагедија, боље речено пратиће судбину пострадања некада велике, моћне и напредне средњовековне Србије. Врло брзо остаће без оца, одмах затим и без четворогодишњег сина јединца. Обоје их је у великој туги сахранила у Хиландару на Светој Гори. Нову трагедију доживеће 26. 09. 1371. године, када јој храбро гине супруг Угљеша у једној од судбоносних битака за Србе и Србију, у Маричкој бици. Са 22 године постаће удовица, усамљена, болима утучена, без икакве моћи да задржи даљи распад јужних делова некадашње Душанове царевине. У тим тешким данима заштиту и уточиште понудили су јој кнез Лазар и кнегиња Милица па Јелена прелази на двор Хребељановића у Крушевац. Нажалост, уследиће нова трагична догађања у којима ће Јелена постати очевидца Косметског пострадања, погибије светог кнеза Лазара и његових сабораца, као и првих година вазалне Србије.

Одмах по погибији њеног заштитника и миљеника, кнеза Лазара, скрхане болом, Јелена и кнегиња Милица ће се замонашити, и у манастиру Љубостиња, задужбини кнегинињој, Јелена добија монашко име Јефимија а Милица постаје Јевгенија. Иначе, након Косовског боја, у Љу-

бостињи се замонашило много српских удовица. Подаци говоре да је број дневних замонашења достигао и до 300. Но даље се морало живети, Србија колико је могуће очувати, и њих две, нераскидиво везане једна за другу, суочиће се са безброј нових, животних и државних искушења. Требало је изборити што бољи третман Србије под турским вазалством, успоставити нову релацију са Вуком Бранковићем који је после Косовског боја престао бити лојалан дому Лазаревића, улити готово погубљену веру и наду српском народу у спасење и опстанак, вратити сељаке њиховим њивама и домовима...У решавању свих тих сложених питања кнегиња Милица се саветовала са Јефимијом. У њену разборитост, мудрост и добронамерност, Милица ће имати неограничено поверење, па је у доношењу свих најважнијих државних одлука, Милица редовно слушала Јефимију. Подаци указују да су ове две монахиње и удовице обавиле историјску дипломатску мисију када су код султана Бајазита издејствовале за Србију две капиталне ствари: прво, отклониле су сумњу Султана у верност деспота Стефана Лазаревића пред чувену битку код Ангоре 1402. године, и друго, добиле су дозволу Султана да се мошти Свете Петке врате у Србију. Повратак мошти велике Светице, заштитнице земље, свих усева и плодова код Срба, потпуно ће вратити српског сељака на њиве и пољопривредној производњи, након што је после Косовског боја, разочаран, утучен великим губицима, дигао руке од рада на сопственој земљи. Описујући бриљантну дипломатску мудрост Јефимије, испољену у тој важној мисији код Султана, Константин Филозоф је у „Житију Стефана Лазаревића” написао: „Јефимија је показала мудрост Одисеја, храбрила је Милицу, и остварила оба циља, опрост за Стефана и донос мошти славне Светитељке.”

Јефимија је имала огроман утицај и на васпитање и образовање Лазарева и Миличине деце. Захваљујући томе, историја бележи да су Лазарева деца била међу најобразованијом владарском децом тога доба, а посебно су се истицали деспот Стефан и његова сестра Јелена, удата Балшић, који су имали и велику књижевну даровитост и умеће. Ова паметна и мудра особа била је прва жена у Србији за коју се зна да је писала. Остаће упамћена и као наша прва песникиња и списатељица. Њена три књижевна дела од колосалног су значаја не само за српску књижевност већ она представљају и првенац жена-писаца у Европи. Само су Античка Грчка и Византија имале песнике и списатељице. Француска ће нешто касније изнедрити Кристину де Пизан а средњовековна Русија песникињу, кнегињу Јевдокију, удовицу кнеза Димитрија Донског. Сва три Јефимијина књижевна рада су сачувана у материјалу и они су не само споменици најзначајнијих страница српске средњовековне књижевности већ и српске примењене уметности. Јефимија је била изванредна везиља и занатлијка, па начином и изразом како су дела урађена, она поред огромне књижевне и уметничке вредности спадају и у ред најзначајнијих остварења средњовековног златарства и веза. Њено прво дело-запис, „Туга за младенцем Угљешом”, настао између 1368 и 1371. године, представља први састав једне жене у старој српској књижевности, уписан је у двоструку дрвену иконицу коју је она наменила манастиру Хиландар.

У тексту којим се обраћа Исусу Христу и Богородици, она изражава сву мајчинску, несвладиву бол за губитком сина –детета. Други њен запис, настао 1398. и 1399. године, је „Запис на Хиландарској завеси” у којем Јефимија са великим укусом и осећањем говори о грешности, а читав текст извезен је златном и сребрном жицом и свиленим концем плаве, малинове, смеђе и црне боје. И ово дело намењено је Саборној цркви у Хиландару, а на њему извезени ликови Исуса Христа, Јована Златоустог и Василија Великог, представљају један од најлепших везова у старој српској уметности. Трећи запис, „Похвала кнезу Лазару”, сматра се делом чија садржина спада у ред најлепших текстова српске књижевности. То је једна од најлепших исписаних молитви, интимна, топла, срдачна, којом Јефимија изражава дивљење за све оно што је часни кнез Лазар за живота учинио, како за свој народ и државу, тако и за њу лично. Она се обраћа светом Кнезу и моли га да се заузме и од Бога измоли помоћ за своја два чеда, Стефана и Вука Лазаревића, непосредно пред њихов одлазак у битку код Ангоре 1402 године. У тој молитви она позива и све друге свете ратнике да помогну Лазаревим синовима, али и читавом српском народу у његовој борби за опстанак, слободу и извеснију будућност. И ово дело је врхунско уметничко достигнуће, извезено је позлаћеном жицом на црквеном атласу, са намером да буде покров за ковчег са моштима светог кнеза Лазара. Данас се оно налази у Музеју СПЦ.

Значај националног, државног, просветитељског, образовног, уметничког, књижевног и свеукупног рада ове велике жене од историјског је значаја за Србе и Србију. Последње године живота провела је у Манастиру Љубостиња. Нема прецизних података о тачном датуму њене смрти у 1405. години. Деспот Стефан Лазаревић је последњи спомиње у својим текстовима и истиче је као часну владарку, деспотицу, госпођу и мајку. Сахрањена је у цркви Успења Богородице која се налази у саставу манастира Љубостиња. У Трстенику се од 1971. године, у част ове велике личности одржавају годишње манифестације „Јефимијини дани”, у оквиру којих се додељује награда „Јефимијин вез”, за најбоље песничко остварење између две годишње манифестације.

Манастир Љубостиња

Грци

*Маринос
Рицудис*

**Жртвена
љубав према
српском народу**

Имао је само 31 годину, Грк Маринос Рицудис, перспективни млади потпоручник грчке морнарице из Пиреја, када је 1999. године одбио наређење претпостављених, да се се бојним бродом-разарачем, којим је командовао, прикључи флоти НАТО снага у Јадранском мору, ради учешћа у бомбардовању СР Југославије. Те, страшне године по српски народ и грађане Србије, пријатељска Грчка, иако чланица НАТО пакта, није учествовала у ваздушним нападима на нашу земљу (није слала своје авионе) али је под огромним притиском НАТО савезника, била принуђена да донесе одлуку о слању свог бојног брода- разарача „Термистокле“ у воде Јадрана. Одлука војног врха Грчке била је директан налог, односно обавеза и дужност за извршење команданту-капетану брода „Термистокле“, Мариносу Рицудису и његовој посади. Али, и млади капетан брода, као главнокомандујући, и посада брода, били су свесни да је бомбардовање наше земље скандалозан, нелегалан и нелегитиман чин (није постојала одлука Савета безбедности УН), и да би учешће грчког брода којим су управљали, било њихово директно саучествовање у злочину какав се од Другог светског рата не памти у цивилизованој Европи. Осим тога радило се о пројектованом нападу моћне војне алијансе на Србију, земљу за коју Грчку, и грчки народ, везује братска православна веза и вишевековно пријатељство..

Часни и млади капетан брода имао је све то у виду и није дуго размишљао; савест му није дозволила да испуни оно што је професионално био дужан да учини- четири дана пре утврђеног рока за испловљавање из Пирејске луке (18.04.1999.), саопштио је својим старешинама и команданту да одбија да изврши наређење из снажних и правих разлога, а то је православно братство које га веже за Србију. О својој одлуци обавестио је одмах архиепископа грчке цркве Христодулоса, оца Георгиоса Металиноса и тужиоца Војног суда. Његове претпостављене старешине покушавале су на све начине да га одговоре од те одлуке, али је храбри Рицудис био непоколебљив. На утврђени дан испловљавања, отишао је на

палубу брода којим је командовао, и саопштио још једном старешинама да је његова одлука коначна. Више од десет сати су опет покушавали да он промени одлуку али предомишљања није било. Рицудис је остао чврст у својој намери, јер је као узоран официр и командант био одлично обавештен у каквој злочиначкој акцији би са својом посадом учествовао. Никакви лажни аргументи, завођења и преваре, нису га могле натерати да промени одлуку, јер је истина за њега била само једна- према браћи Србима спроводи се злочин у коме он не жели учествовати, потпуно свестан свих последица које ће такав потез имати на његову официрску каријеру.

Отказивањем послушности да учествује у срамном бомбардовању православне браће Срба, Рицудис је запао у велике животне и егзистенцијале проблеме. Иако је његову храбру и часну одлуку подржала готово цела грчка јавност, уследили су дириговани, жестоки медијски напади на његову личност у којима је клеветан и оптуживан за непрофесионалност, неодговорност и издају. Истог дана био је ухапшен и прослеђен војном суду који је, као никада пре тога, био спреман за изрицање пресуде иако се радило о недељи и вечерњим сатима. Пошто у то време није било адвоката, војни суд га је спровео у војни затвор где је боравио три дана у потпуној неизвесности шта ће бити са њим. Након три дана проведена у затвору, у само једном дану (21. 04. 1999.) донешене су две ургентне одлуке, прва, којом се осуђује на две и по године затвора, и друга, о суспензији његове војничко-официрске каријере на три године. Непосредно пре изрицања коначне судске пресуде, часни хришћанин, Маринос Рицудис, је у Војном суду изрекао незаборавне речи: „Казните ме, не желим да убијам православу браћу. Божји закон је јачи од закона људи!” Одмах после тога Врховни војни комитет га је оптужио, а суд пресудио да буде протеран из грчке морнарице и да мора платити огромну новчану казну. Том пресудом завршена је његова четрнаестогодишња војно морнаричка каријера. Али то није био крај његовим силним малтретирањима и понижавањима. Чак још осам пута ће Маринос Рицудис бити осуђиван због свог часног поступка на различитим правосудним нивоима, иако су му све време тих суђења подршку пружали многи грчки морнари безрезервно стајући уз њега. У тим тешким данима највећу подршку Рицудис је имао од стране своје дивне породице и пријатеља, а што му је пуно значило и било најважније. Цела породица остала је константно уз њега, увек подржавајући његову одлуку, јер су сви они, као и Маринос, били чврсто уверени да је оно што је одлучио било часно, праведно, и у духу начела Исуса Христа. Правду је Рицудис покушао да достигне обраћањем и Европском суду за људска права у Стразбуру, али се и тај суд сагласио са првостепеном пресудом грчког суда. Био је веома ожалошћен што се једна незаконита судска одлука не може оспорити, а што га је све више уверавало да је систем неправде непробојан, и веома постојећи чак и у оном делу света који себе назива „демократским”, „слободним”, „праведним”. Али, дојучерашњи перспективни капетан бојног брода, ни једног тренутка није жажалио због свог часног чина и одбијања да учествује у неправедном рату против братског српског народа, већ је остао у трајном

уверењу да је то био само његов лични гест учињен у интересу не само српског, већ и грчког народа. Иначе, у својој поморској и официрској каријери, овај велики српски пријатељ, никада пре тог догађаја није одбио било какво наређење или извршење редовног или ванредног задатка, јер све до тада, она су била увек у складу са његовим личним уверењима и вредностима. Тај догађај, и тај дан, био је први и последњи. За разлику од, рецимо оног сасвим супротног, који се догодио три године раније, 28. 01. 1996. године, када је Рицудису и колегама са брода стигло такође ургентно наређење да се укључе у борбу против турских бродова у сукобу у Имији. Рицудис је тада без размишљања, и било каквог кајања, часно и храбро служио својој земљи и поносно се борио у првим борбеним редовима, спреман да да и живот за свој народ и земљу, и то у тренуцима највеће кризе у грчко-турским односима у новијој историји, у борбама у којима су Грци изгубили хеликоптер и три официра.

Истина о овом храбром и часном делу Грка Мариноса Рицудиса, затим о понижењима којима је био касније излаган, о тенденциозном суђењу, затварању, и другим последицама које је претрпео, годинама је била непозната широј јавности. Тек пре пар година, медији су у Србији почели, додуше веома штуро, да пишу о томе. Први који се тим поводом обратио Рицудису, били су Митрополит црногорско-приморски Амфилохије и отац Никола Гагевић, који су га пронашли у Пиреју и изразили му велику захвалност и дивљење за потезе које је храбро и људски учинио. А онда су кренули и други контакти из Србије са њим, и детаљније сазнавање српске јавности каквог пријатеља Србија има у Мариносу Рицудису. Српски државни органи и СПЦ су тим поводом настојали да овом часном човеку изразе и званичну захвалност, доделом адекватног признања и одликовања, али је скромни и поносни Грк одговарао да то није потребно, да признања и ордења заслужује само српски народ, који се јуначки супротстављао светској хегемонистичкој машинерији, силама неоколонијализма и неправде, и да је његова једина дужност била, као православца и човека који много воли и поштује српски народ, да му помогне, да га увери да српски народ није сам, да међу Грцима и у свету има велике пријатеље. Но, како су информације о том његовом делу временом постајале познатије све већем броју грађана Србије, а чиме је расла и жеља да Рицудис буде гост код пријатеља у Србији, он је прихватио позив СПЦ да дође у нашу земљу и да се обрати српском народу који га је преко ноћи заволео, прихватајући га искрено као свог вечног пријатеља.

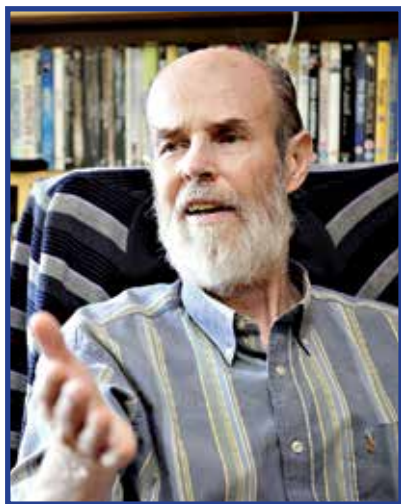
Дана 23. 01. 2018. године, 18. година после Рицудисовог одбијања извршења наредбе војног врха Грчке, уз искрене речи захвалности Патријарха српског Иринеја, и у веома свечаној атмосфери Патријаршије српске у Београду, храбром Грку Мариносу Рицудису, сада капетану приватних јахти, у присуству и његове супруге, уручено је највеће одликовање СПЦ- Орден Светог цара Константина, због Рицудисове жртвене љубави према братском српском народу када је одбио да учествује у НАТО бомбардовању Србије 1999. године. „Учинио је оно што чине велике душе

и велике личности и после свега имао је толико савести да каже да он није херој, већ српски народ. Ми немамо довољно речи да се захвалимо за таква геста и такво поступање и зато смо одлучили да одликујемо г Рицудиса највећим одликовањем наше цркве”, истакао је том приликом Патријарх српски Иринеј. Примајући високо одликовање Рицудис је рекао да је дубоко ганут и почаствован добијеним одликовањем и указаном чашћу, али да и у тим свечаним, за њега животни значајним тренуцима, сматра да није достојан указане части јер сва част припада само херојском српском народу. „Све жртве српског народа, његова традиција, предање, култура, били су најзначајније надахнуће за мене који осећам благородност пред свима вама, својој православној браћи, браћи Србима,” видно узбуђен, изјавио је Рицудис.

Маринос Рицудис, који је због љубави према Србима и правдољубивости, остао без своје професије, био осуђиван и затваран, припада великом грчком народу, традиционалном, вишевековном пријатељу српског народа, од времена Светог Саве до данас. Он сам учинио је јуначко дело својствено великим људима, које учвршћује то пријатељство, дело које га сврстава у незаборавне витезове части и правде, и вечне пријатеље Срба и Србије.

Маринос Рицудис

Енглези

*Тимоџи
Џон
Бајфорџ*

Наш
омиљени
Енглеџ

Атор најбољих српских и југословенских телевизијских серија за децу, енглески режисер, сценариста, драматург, писац, преводилац и глумац, Тимоти Џон Бајфорд, преко пола века живео је и плодносно радио у Србији и за Србију, постајући легендарна уметничка личност коју су генерације наше деце и њихови родитељи, напосто обожавали. По многима геније за дечју душу, и несумњиво „највећи београдски Енглеџ”, Бајфорд је рођен 25. 07. 1941. године на југу Енглеске, у малом градићу Солсберију. Од малена је био фасциниран позоришном и филмском глумом, уметничким представама и стваралаштвом. То га је и водило да упише академске студије за позориште, филм и телевизију. Те студије никада није завршио, и како је сам знао да каже, показало се то као веома добро, јер је, у време студија, већ наступао као велики глумачки таленат у позоришним представама што му је омогућавало да као млад стиче практично знање учећи и посматрајући како раде тада познати лондонски драматурзи и сценаристи. Иначе, као велики заљубљеник у филм врло брзо ће бити примљен за хонорарног сарадника у моћни ББЦ, у којем, после двогодишњег рада и показаних резултата, бива унапређен у асистента режије а затим и за режисера у дечјој редакцији. „Следио сам пут славног Шопена, који је постао Шопен тек кад је отерао професора”, са шалом је касније причао Бајфорд, који је фактички без учења из књиге и академског звања, даноноћним радом уз тада бриљантне гарнитуре ББЦ стручњака, достигао ниво редитељског генија коме ће се дивити и највиши уметнички кругови Европе, па чак и његове бивше колеге са тог истог ББЦа.

У Београд је дошао 1971. године на недељу дана, али ће на радост генерација деце са југословенских простора, у њему остати до краја живота. Као што је то било време златног ББЦ, нешто слично догађало се и у ТВ Београд. Наиме, група сјајних људи, креативних стручњака и великих ентузијаста, желела је да на ТВ Београд створи нешто ново, много квалитетније у програму за децу, па макар то било, за почетак и у

експерименталној фази. Међу тим стручњацима предњачиле су велике личности наших медија у 80. тим годинама прошлог века, Лола Влатковић, тада уредник дечјег програма ТВ Београд и Драган Бабић, један од највећих интелектуалаца у то време. Они су позвали стручњаке ББЦ да дођу у Београд, на пословне разговоре и консултације и да се евентуално договоре за снимање заједничке дечје тв серије. У екипи ББЦ, која је дошла из Лондона, био је и Тимоти Џон Бајфорд. Када је Бајфорд чуо о плановима ТВ Београд, и у неколико дана се уверио у амбиције Београђана, то му се веома допало, јер и сам је по природи био експериментатор, волео је изазове али и максималну посвећеност пословима које предузима. И екипа ТВ Београд била је одушевљена Бајфордовим идејама па му је предложено да остане дуже у Београду, да буде стално запослен и да почне да ради дечју тв серију мотивисану стваралаштвом великог дечјег миљеника, славног нашег књижевника Јована Јовановића Змаја. Бајфорд није дуго размишљао. Незадовољан личним статусом на ББЦ, отишао је са колегама из ТВ Београд до Новог Сада, у Матицу Српску, да би се упознао са детаљима оригиналних Змајевих радова, и, фасциниран аутентичношћу, квалитетом, али и европским нивоом Змајевог стваралаштва, одлучио је- напустиће грандиозни ББЦ и остати у тој Југославији, једнопартијској држави на брдовитом Балкану, али ће кренути са оригиналним радом, који јесте био велики ризик, али је имао, по њему, и велику перспективу. Посебно су га одушевили примерци Змајевог часописа „Невен”, књижевникова оригиналност и духовитост, које ће ускоро постати сјајна основа за израду прве његове култне тв серије за децу, наравно под називом „Невен”.

Пошто није говорио српски језик, морао је озбиљно да прионе његовом учењу, а сценарио за серију, из дана у дан, све више му се врзмао по глави. Имао је пуну подршку оних који су га и довели, па је могао потпуно да се посвети учењу српског језика, разради сценарија и формирању екипе која ће га реализовати. Прва личност са којом је почео интензивну стручну сарадњу била је Мила Станојевић, драматург и писац на ТВ Београд. Она је прва и постала сведок Бајфордове сјајне креативности и врхунског професионализма које је исказивао, али и од сарадника захтевао. По многим он је био човек који је у колектив ТВ Београд увео високи професионализам и одговорност у раду. Био је највреднији, први који је долазио на посао, последњи који је завршавао радни дан. То је било нешто на шта се многи нису могли лако навићи, па је у почетку долазило и до појединачних ескивирања обављања постављених задатака. Као врхунски професионалац Бајфорд се на то није обазирао. Када радници ТВ Београд нису хтели да раде одговорно он није одустајао од плана који је зацртао. Нпр, на ББЦ је научио да се не баца ни један квадрат филма, па када наши монтажери нису хтели да раде тако напоран посао, он је од својих средстава купио одговарајућу монтажну машину и у изнајмљеном студију на београдском Сајмишту сам је монтирао своје емисије. А када је имао проблеме са непослушним или лењим глумцима, санкционисао их је великим бројем понављања кадрова све док не би научили текст на-

памет. Био је невероватно педантан и прецизан човек који никако није могао да разуме оно наше, углавном стандардно- „лако ћемо”.

И тако је кренуо, 1973. године, рад са првом серијом „Невена” (урађене су две). Бајфорд је са Милом, која га је знањем, енергијом и дисциплином пратила, радио на сценарију, али је сам вршио и монтажу. Серија је за невероватно кратко време постала прави телевизијски хит. Из Змајевог дечјег часописа, штампаног у 19. веку, почели су, да на југословенским тв екранима, дефилију ликови које су деца напросто почела да обожавају. Биле су то разне куварице, скитнице, поштари, лење бубе, смешни учитељи... Сви ти фамозни ликови рецитовали су текстове из Змајевог „Невена”, а које су на аутентичан, „Бајфордски” начин, драматизовали сам Бајфорд и његова прва сарадница, већ тада и његова нова супруга, Мила Станојевић Бајфорд (Бајфорд се развео од своје прве супруге-Енглескиње, са којом је добио сина Џастина, којег ће касније редовно посећивати у Лондону, а са супругом Милом добиће у Београду два сина, Андрију и Јована). Ликови из серије „Невен” постајали су дечји љубимци, предмет њихових свакодневних прича и опонашања, а тумачила их је плејада наших врхунских глумаца. Тако су уз тв серију „Невен”, рецимо и Оливера Марковић, чувена глумица и певачица, или Драган Зарић, незаборавни глумац и женски срцеломац, доживљавали посебну глумачку популарност, овога пута од оне најдраже публике, малишана широм ондашње Југославије. Радећи даноноћно на серији „Невен” Бајфорд је, полако али сигурно, оформио врхунску професионалну екипу која га је пратила, све више упознавала и изузетно поштовала као фантастичног радохоличара, дисциплинованог вођу, невероватно маштовитог и духовитог креативца, уметника-ствараоца на нивоу генијалности. А епизоде „Невена”, као врхунски часови образовања, васпитања и забаве за децу, из дана у дан су уз тв екране везивале не само стотине хиљада најмлађих гледалаца, већ и њихове родитеље, посебно домаћице, за које су епизоде ове серије такође представљале врло користан и богат извор заборављених или недостајућих сазнања.

Крајем седамдесетих година прошлог века, Тимоти Џон Бајфорд почиње израду сценарија за још једну тв серију која ће постати култна и невероватно популарна у целој Југославији. Ради се о серији „Полетарац”, такође под окриљем ТВ Београд, у којој му је опет Мила Станојевић Бајфорд била први сарадник. Серија је рађена на основу текстова славног Душка Радовића а са циљем да се дечјој публици, кроз шалу, вицевице и осмех, ненаметљиво, уз забаву и игру, објасне основни појмови о животу и односима међу људима који их свакодневно окружују. Тако су деца уз ову образовно-забавну серију учила о словима и бројевима, развијала љубав према животињама, учила да цртају предмете који их окружују, објашњавано им је где и како треба прелазити улице, због чега се и како гледа на сат.... И све те „лекције”, приче и игрице, изводили су тада најпопуларнији глумци Југославије, Чкаља, Драган Зарић, Нела Ержишник, Воја Брајовић..., затим најпознатији наши спортисти, Дражен Далипа-

гић, Душан Савић, Вељко Рогошић..., као и певачи, Ђорђе Марјановић, Ђорђе Балашевић, Оливера Марковић, Далиборка Стојшић... Ову серију, најеминентнији југословенски критичари прогласили су за ремек дело свеукупног југословенског дечјег тв. програма а на престижном Међународном фестивалу стваралаштва за децу, који је одржан у Минхену 1980. године, „Полетарац“ је добио награду као најбоља серија у конкуренцији најбољих светских телевизија. Бајфордове колеге из ББЦ, такође учесници са својом серијом, на том фестивалу остали су без било какве награде али су од свог бившег колеге понели касету са „Полетарцем“ да покажу родитељима у Великој Британији како треба да се ради дечја тв серија. Колико је умеће и визионарство поседовао Тимоти Џон Бајфорд потврђује и податак да је славни Душко Радовић, када је прочитао сценарио „Полетарца“ пре приказивања, био веома незадовољан, чак разочаран и очајан. Захтевао је да се објави да он нема никакве везе са изразом те тв серије. Годину дана касније, кад је серија већ била у пуној фази приказивања, и када је доживљавала енормну популарност, у Београду су се случајно срели Душко Радовић и Тимоти Џон Бајфорд. Душко је, већ тада обожаваном „српском Енглезу“ пружио руку и честитајући му од срца, рекао: „очигледно да не умем да проценим сценарио“.

Тимоти Џон Бајфорд је несумњиво до данас највећи и најпопуларнији сценарист образовних и забавних дечјих тв серија на просторима бивше Југославије. Имао је великог успеха и са сјајним серијама „Трагом птице Додо“, „Бакино унуче“. „Метла без дршке“, „Отвори прозор“, као и са „Плавом птицом“, рађеном у периоду 2011-2014. године, иначе последњом нашем дечјом тв серијом у Србији. Када се говори о његовим култним серијама, ту свакако спада и „Недељни забавник“, серија коју је режирао за ТВ Сарајево 1984. године, а која је рађена по сценарију познатог сарајевског књижевника Душка Трифуновића. Серија је попут „Невена“ и „Полетарца“ била праћена од милиона гледалаца а и кроз њу су продефиловале најпопуларније личности тадашње Југославије: Зијах Соколовић, Славко Штимац... глумци, Сеид Мемић Вајта, Здравко Чолић, браћа Вранешевић и „Лабораторија звука“... музичари, Дражен Далипагић, Јосип Каталински, Зоран Славнић... спортисти.

Бајфорд је преко пола века живео и радио у Србији, искрено је волео Србе и Србију, а за генерације наше деце чинио је колосалне ствари. Његов невероватан животни обрт, када је из можда најмоћније европске тв компаније ББЦ прешао да живи у Србију, и да ради за ТВ Београд, медијску кућу која је била далеко испод нивоа ББЦ, био је за многе неразуман и чудан потез. Али, његов уметнички гениј, заблестао је у пуном сјају у Србији, где је кроз свој плодносни стваралачки опус завреднео сва најзначајнија светска телевизијска признања. У Србији је рушио и негирао стереотипе и баријере на аутентичан, проходан и ефикасан начин, постајући тако један од њених највећих стваралаца. Када су га, приликом једне од својих посета сину у Лондону, енглески новинари питали како је то кад се живи и ради у комунизму, одговорио је да је ту најважнија

слобода, а они су били крајње зачуђени. Објашњавао им је то детаљније на темељу наше поезије за децу, наших обичаја, традиције и културе, као и на бази тадашњих друштвених односа у Југославији. Осим рада на телевизији, овај невероватно вредни и креативни човек, интензивно се бавио књижевношћу и преводилачким радом. Писао је квалитетну поезију а његов списатељски рад обухватио је и два романа.

Својим суграђанима Београђанима, осим као миљеник њихове деце и београдских домова у целини, Бајфорд ће остати упамћен и као велики заљубљеник и борац за очување здраве београдске животне средине, посебно паркова и градског зеленила. Такође је, до последњег дана живота, волео и прочитао птице које карактеришу београдско поднебље. Између осталог, више од две деценије борио се са суграђанима за заштиту Бањичке шуме, да она остане као толико потребна оаза здравља, а не да се њена локација претвори у комерцијално солитерско градилиште. И успео је у томе, Бањичка шума је, са својих 50 хектара предивног зеленила, коначно постала законом заштићена, као јединствено подручје- споменик природе.

Једног од највећих уметника Београда новијег датума, од 2006. године задесила је неизлечива болест. Храбро се борио са њом до последњег дана живота. Осим у медикаментима, најефикаснији лек за продужење живота је проналазио у непрестаном раду. Није престајао да ради и ствара ни кад је отишао у пензију. Чинио је то пун препознатљивог духа, велике воље за радом и животом. Уобичајено је практиковао двосатну јутарњу шетњу са омиљеним псом Билијем, који му је поклонила славна глумица Ружица Сокић, а након тога следио је доручак и радне активности до ноћних сати. Човек невероватне радне и позитивне енергије, са високим степеном харизме и мотиваторства за околину, последње године живота провео је радећи као саветник на РТС и преводилац српских романа и поезије на енглески језик. 2011. године додељена му је Повеља Змајевих дечјих игара а 2013. године постао је добитник признања „Стефан Првовенчани” на традиционалним Рашким духовним свечаностима. Као првокласном уметнику и ствараоцу који је толико задужио српску културу, 2013. године додељена му је и национална пензија Србије. Остаје вечна сенка наше некоректности и немарности што је такав човек скоро 35. година живео и стварао у Србији фактички као туриста, јер му нису помогла ни његова два званична захтева да добије српско држављанство. Оба пута је одбијан без образложења. Тек 2005. године, тадашњи председник Борис Тадић, доделио му је српско држављанство почасног грађанина.

Тимоти Џон Бајфорд, чија су дела била врхунски, и до сада непревазиђени едукативни дечји телевизијски програм у Србији, умро је у Београду 05. 05. 2014. године. Кремиран је на београдском Новом гробљу, по његовој жељи, уз музику песме „Дан пре него што си дошао” чувене шведске поп групе „АББА”. Његов пепео, такође по његовој жељи, расут је по реци Ејвону у Енглеској. Славни Бајфорд нема улицу ни споменик у Београду али, на захтев његове супруге и бројних Београђана, од 04.05.2015. године, његова омиљена Бањичка шума носи назив „Бајфордова шума”.

Енглези

*Лејди
Лејла
Пеџет*

**Енглескиња
са Србијом
у срцу**

Енглеска племкиња, велика србска добротворка, незаборавни добровољац-болничарка у три, за Србе и Србију толико значајна рата (два Балканска и Први светски рат), Леди Лејла Пеџет, од првог дана доласка у Београд, заволела је Србију и носила ју је у свом срцу и души до краја свог живота. Ова славна Енглескиња, рођена 09. 10. 1881. године, припадала је угледној породици Пеџет чија су већина припадника били у војној служби, ратној морнарици или дипломатији. Многи од њих имали су честе и добре односе са Србима и Србијом. Нпр. адмирал, лорд Кларенс Пеџет, током својих морских путовања, волео је да посећује на Цетињу великог Његоша. Свекар Леди Пеџет, сер Огастас, као британски амбасадор у Бечу дружио се са српским краљем Миланом Обреновићем, а њен отац, генерал, сер Артур, као изасланик краља Џорџа V у Нишу је предао војводи Радомиру Путнику високо британско одликовање.

Године 1910, са својим мужем, сер Ралфом, који је постављен за британског амбасадора у Србији, први пут је дошла у државу о којој је само чула из фрагменталних прича своје родбине. Била је тада врло млада, имала је 29. година, а Србија и Балкан били су ипак за њу велика непознаница. Но, врло брзо по доласку, Србију ће захватити вихор Првог балканског рата у коме ће Леди Пеџет упознати Србе и Србију толико добро да је после тог рата имала осећај као да их је познавала од свог рођења. Већ у првим данима рата 1912. године, храбра Енглескиња, међу првима се добровољно пријавила да буде болничарка у српској војној болници и да помаже Србима у њиховој одлучној борби против вишевековног освајача. У болници је могла на најбољи начин сагледати све страхоте које носи рат са собом, суочити се са великим бројем погинулих, рањених, обогаљених, са проблемима недостатка хране, одеће, лекова, санитарског материјала...Али, у таквој муци и тешкоћама, она ће препознати и невероватно херојство и витештво српског војника, његову непоколебљиву вољу да ослободи своју браћу, свој народ, тамо где му је слобода силом

и одузета, у Старој и Јужној Србији. У тим данима постала је потпуно свесна шта за Србе значи слобода, шта значи Косово и Метохија. Била је посебно импресионирана српским сељаком, оличењем тог неустрашивог војника, његовом љубављу према родној груди, Краљу и Отаџбини. Ту, у најтежим ратним условима, она је искрено заволела Србе и Србију, и та њена љубав и оданост својој другој отаџбини, постаће трајни и красиће је до краја њеног живота. Касније ће ова више него храбра и хумана жена знати да истиче: „у животу сам имала три љубави, оне две према цвећу и птицама, и трећу, љубав према Србима”. Као болничарка-добровољац, Леди Пеџет је била незаборавна, и у срцима свих српских војника и официра. Збрињавала је рањенике, храбрила их, лечила и превижала без предаха, није се либила да буде и интendantкиња, праља и чистачица, да риба под и чини све што је било потребно у болници.

Све што је преживела у Првом балканском рату, поновило се и у Другом, 1913. године, у којем је такође учествовала од првог дана. Била је пресрећна оствареним победама Српске војске а посебно односом поштовања и љубави којом су јој узвраћали српски војници и рањеници. Крајем 1913. године престао је дипломатски посао њеног супруга у Београду и она се са пуно утисака и великим поносом вратила у Енглеску. Срби и Србија нису јој излазили из срца и непрекидних мисли. А када је почео Први светски рат, већ новембра 1914. године, она ће сакупити велику санитарску помоћ и са њом, преко Солуна стићи у Скопље, међу своје Србе, да опет помаже Србији на њеном часном путу одбране од новог окупатора. Била је одмах максимално ангажована у великој скопској болници, овога пута осим бриге о рањеницима још већи проблем била је ужасна епидемија смртоносног тифуса која је напосто харала. Као и у претходним ратовима себе није штедела, помагала је како рањенима тако и зараженима, и у таквој, невероватно пожртвованој борби за спас сваког угроженог војника и сама је оболела од тифуса. Живот јој је висио о концу, чинило јој се да ће животну битку изгубити упркос огромним напорима осталог здравствено-лекарског особља да јој се спаси живот. Марта месеца 1915. године Господ је сачувао ову дивну жену. Уз братску помоћ својих српских сабораца и лекара она ће добити животну битку и биће упућена у Швајцарску на потпуни опоравак и оздрављење. Остало је у сећању дирљиво писмо Леди Пеџет које је упутила саборцима и свим Србима када је одлазила на пут у Швајцарску. Писмо је објавила „Политика” на насловној страни 04. 05. 1915. године, у којем она захваљује Србима на љубави, пријатељству и брижљивој пажњи коју су јој указивали док се борила за свој живот. Писмо је писано на начин да никога не може оставити равнодушним, па је и регент Александар одговорио и послао јој лично писмо захвалности за све што је учинила за Србе и Србију. И чим је оздравила, а Велики рат је и даље буктао, Леди Пеџет није могла да седи скрштених руку док је Србија у рату. Већ у јулу месецу она се враћа у Србију и опет преузима управљање болницом у Скопљу. Тада су у тој болници били смештени не само српски рањеници већ и бројни Аустроугари и Бугари. Са својим особљем

помагала је свима, без обзира ко је којој војсци је припадао. Када је Српска врховна команда донела одлуку о повлачењу ка Албанији и Крфу, храбра Енглескиња, а Српкиња у срцу и души, остала је да брине о непокретним рањеницима. На повлачење је нису могли приволети ни захтеви њеног мужа ни старог оца. Наравно, убрзо су је заробили Бугари који су је држали четири месеца у заробљеништву. Имали су поштовања према њој и нису је малтретирали. Тек када су последњи рањеници напустили болницу, фебруара 1916. године, она ће се преко Софије, Букурешта и Русије вратити у Енглеску.

У лепоти и тишини свог прелепог и богатог дома, узгајајући своје цвеће и хранећи птице, пратила је завршни, победнички пут Српске војске и њен слављенички повратак у престони Београд. 9. октобра 1934. године, прослављајући свој 53. рођендан, јавили су јој да је у Марсеју управо убијен краљ Александар Карађорђевић. Била је шокирана том вешћу јер је Александар био њен миљеник кога је много поштовала и волела. Одмах се спаковала и кренула за Србију. Веома ожалошћена присуствовала је његовој сахрани у Београду, оплакујући са милионима Срба трагичну судбину Витешког краља Југославије. Био је то њен последњи боравак у Србији. Током Другог светског рата свој дом претворила је у болницу. О догађајима у Југославији није се изјашњавала али је непрестано бринула и мислила о Србима и Србији. Чим је рат завршен њена велика кућа постала је седиште окупљања српских политичких избеглица. Њен замак „Варен Хауз“, крај Лондона, широм је отворио врата својих 40 соба да прими све Србе које је прогањао Брозов комунистички режим. Једно време у њеној кући уточиште је имао и Милош Црњански са својом супругом, коме је помогла и да добије енглеско држављанство. Захваљујући овој великој жени и њеној финансијској подршци уређени су Србска црква и Српски клуб у Лондону а у чувеној цркви Светог Саве подила је бронзану плочу генералу Дражи Михаиловићу. Дипломата и историчар Коста Ст. Павловић написао је да је Леди Пецет „на Србе потрошила сву своју готовину, продала кућу у којој је одрасла, отуђила и свој парк који је толико волела, цвеће које је неговала, птице које је зором свакодневно хранила“ само да би помагала и збрињавала бројне Србе из „своје Србије“ како је увек за Србију говорила. И то је чинила све до краја свог живота. Умрла је 24. 09. 1958. године. Неколико дана пре него што је преминула, говорила је: „Нека ме сви забораве! То ми је свеједно! Али ће ми тешко пасти ако ме моји Срби забораве.“ Велика Леди Пецет одликована је Орденом реда Британске империје и највишим одликовањем Србије, Орденом Светог Саве. У знак захвалности за све што је учинила за Србе и Србију, једној улици на београдском Дедињу додељено је њено име. Срби и Србија, њена трајна љубав, остају јој велики дужници и вечно захвални.

Ирци

*Ребека
Вест*

**Србија је
била њен
изгубљени рај**

Једна од највећих списатељица света, ненадмашни путописац и непоколебљиви борац за еманципацију и равноправност жена, Ребека Вест, исказивала је, и својим делима потврђивала, толику љубав према нашем народу и држави, да су је многи у свету сматрали заљубљеницом Србије и Југославије, и особом која нас више воли од нас самих. Рођена 21.12.1892 године у Лондону под именом Сесилија Исабел Ферфилд, од оца Ирца, врсног новинара и бриљантног беседника, и мајке Шкотланђанке, детињство је провела у шкотском Едимбургу уз мајку, као дете рано разведених родитеља. Имала је изражену жељу да буде глумица, па је уписала у Едимбургу школу глуме, када је узела псеудоним Ребека Вест, по једној одлучној хероини из једне од драма Хенрика Ибзена, псеудоним који ће носити до краја живота. Иако је волела и учила глуму, није имала већег успеха у њој, али је врло рано из ње прорадио таленат за новинарство и писање, неспорно утемељен наследним фактором од оца.

Своје прве текстове почела је да објављује уласком у пунолетство, и то у локалним едимбуршким медијима. И како је почела са писањем, није престајала до краја живота. Својим јасним, прецизним и образложеним изношењем својих погледа на друштвене актуелности, одмах је скренула пажњу шкотске јавности и читалаца. Као најмлађи новинар у листовима „Слободна жена” и „Нова слободна жена”, жестоко је, али веома аргументовано, критиковала искључиво познате и јавне личности, због њиховог неморала и неспособности. Њено медијско и јавно супротстављање кичу и неморалу, бројним социјалним неправдама, рату и перманентној угрожености породице и жене, врло брзо ће је афирмисати као амбициозног и непоколебљивог политичког публицисту, врло активну сифражеткињу и борца за права жена. Наравно, да ће се млада и храбра новинарка са таквим текстовима и наступима који погађају право у мету, многим и замерити. Али, то је била цена која се морала плаћати, и која ће је пратити током целе професионалне каријере и њеног бурног живота врло неуобичајеног за тадашње време. Једна од значајних личности коју је жестоко

критиковала у својим првим чланцима био је познати енглески књижевник научне фантастике Херверт Џорџ Велс. Но, супротстављајући се његовом раскашаном животу, била је у прилици и да се више пута сусретне и дуго разговара са популарним писцем, који је био тада ожењен. Из тих сусрета плануће неочекивано велике међусобне симпатије, које ће то двоје, све већих заљубљеника, увести у десетогодишњу ванбрачну авантуру из које ће добити и ванбрачног сина, такође будућег књижевника. У тим годинама емотивне везе са Велсом, Вестова ће свој књижевни опус значајно проширити. Поред све чешћег ангажовања у писању чланака и есеја за најпопуларније британске и америчке часописе („Нова република“, „Њујоркер“, „Њујорк Хералд Трибјун“, „Дејли телеграф“, „Санди Телеграф“...), она ће започети и писање актуелних књижевних критика, путописа, веома сложених есеја, романа..., а који ће је винуте на сам кров књижевног стваралаштва Европе и света.

Прву књигу објавила је 1916. године, која је представљала озбиљну студију о Хенрију Џејмсу, а у којој је до перфекције био изражен њен есејистички дар, тако да су је критичари већ тада почели изједначавати са дOMETИМА Вирџиније Вулф. После тог њеног првенца уследиће серија изванредних романа који су оцењивани само врхунским оценама како од стране књижевних критичара тако и од све бројније читалачке публике. 1918. године Вестова ће објавити свој најпознатији роман, „Повратак војника“, затим „Судије“ 1922. године, „Трску која мисли“ 1936. године, „Фонтану која се пресипа“ 1957. године и „Птице падају“, 1966. године. У међувремену, стичући ореол вансеријски креативног, аналитичног и надахнутог пера, она је ушла у најужи круг врхунских европских интелектуалаца којима је писање било пре свега најпотпунији облик моралног ангажовања у врло сложеном друштвеном времену бременим многим цивилизацијским искушењима и опасностима. Због свега тога, позивана је веома често да буде гост на многим значајним међународним скуповима и конференцијама, њена јавна реч се веома поштовала и уважавала. Путовала је све чешће по земљама Западне Европе и САД, упознавала се са многим значајним личностима света, врло брзо постала и пријатељ са многима, између осталих и са глумцем Чарлијем Чаплином, историчарем Артуром Шлезингером, покретачем „Њујоркера“ Харолдом Росом, оснивачем ЦИЕ Аленом Дулсом...Године 1930. она се удала за банкара Хенрија Максвела Ендроза са којим ће живети у срећном браку до краја његовог живота (1968 година). У том периоду Ребека Вест ће имати најплоднији део свог професионалног живота, када ће разноврсношћу и квалитетом жанрова својих делатности, постати аутентична књижевна и интелектуална личност светског ранга. После низа објављених романа она ће 1933. године исказати врхунско умеће у још једном жанру- написала је и објавила биографију светог Аугустина. Том књигом Вестова је дубоко зашла и у религију, историју и психологију, повезујући се са једним новим, великим духом, и једним новим мисаоним комплексом, који ће на њу оставити дубоки траг и који ће финално обликовати њен начин мишљења и посматрања друштвених појава до краја живота. И са тако

оплемењеним знањем и убеђењем да је садашњост оно што је прошлост створила, препуна романтичарске даровитости да сликовито и убедљиво дочара оно што види, са изразитом новинарском страшћу и потврђеним есејистичким усмерењем надахнутог мислиоца, Ребека Вест ће крочити први пут у нашу земљу 1936. године.

Стигла је у Југославију, земљу о којој баш и није много знала, по позиву, да буде путујући предавач на неколико универзитета. И тај њен први сусрет са Југославијом, са њеним градовима и селима, са људима, то њено прво, детаљније упознавање са нашом традицијом, историјом, културом и обичајима, може се најкраће речено изразити речима: била је то љубав на први поглед. Није крила одушевљење свим што је видела, чула, доживљавала. За водича на путовању кроз земљу, додељен јој је наш ненадмашни ерудита, књижевник, ратник и патриота, Станислав Винавер. Не само да јој је Винавер био сјајни тумач свега што ју је занимало о Србима, Србији и Југославији, он је њу, својим познатим немирним духом, беспрекорним понашањем, личном културом и беседништвом, напосто фасцинирао. Њега је у својој књизи касније описала као врхунског европског интелектуалца са којим је постала и остала највећи пријатељ до краја живота. Већ при првом боравку обишла је Далмацију, Хрватску, Босну, Херцеговину, Црну Гору, Космет, Србију, и Македонију где је, уз за њу до тада недоживљено такво гостопримство људи са којима се сусретала, изражавала велику заинтересованост да дозна што више података који би јој помогли да изврши што квалитетније историјске, социолошке, психолошке, етнолошке, па чак и филозофске анализе о Србима и Србији, о Југославији и Балкану. А њено одушевљење расло је из дана у дан, посебно како се кретала од запада ка истоку земље. Србија и Македонија су је напосто опчиниле. Препуна дивних утисака о Југославији, њеној културној баштини, историји и њеним људима, вратила се у Лондон у чврстом уверењу да ће врло брзо опет на пут у Југославију. Због тога је веома интензивно наставила да налази, чита и проучава све што се тиче наше земље. А када је свом супругу испричала своје прве утиске о обављеном путовању, он је реаговао реченицом: „Па то значи да су у тој Југославији сви људи срећни”.

Ребека Вест је посетила нашу земљу други пут, за Ускрс 1937. године, што су многе значајне личности Енглеске и САД касније коментарисали као Ребекину другу љубав на други поглед, и боравила је трећи, последњи пут, 1938. године. Поменути боравци ове незаборавне интелектуалке и великог српског пријатеља, инспирисаће је да напише ремек-дело своје књижевности, књигу „Црно јагње и сиви соко” која ће, широм Западне Европе и САД бити дочекана, од првог дана објављивања, са највишим оценама и критичара и читалачке публике. Та књига, вишегодишњи бест-селер, аутентични, обимни путопис о Југославији, а која се може третирати и као роман или историјски уџбеник, објављена је прво у Њујорку 1941 године, у предвечерје Другог светског рата, а затим и у Лондону 1942. године. Реаговања најугледнијих медија Запада била су фантастична: „Њујоркер” је

писао да је то „велика књига духовне побуне против двадесетог века”, за „Њујорк Тајмс” је то била „ монументална хроника” а за „Њујорк Хералд Трибјун” „ то је љубавна афера писца са Југославијом, посебно са Србијом, која подсећа на Хемингвејев занос Шпанијом”. Читав англосаксонски свет прихватио је књигу са огромним интересовањем, великим и бројним симпатијама, јер је представљала нешто ново, веома непознато, и тако надахнуто и аргументовано представљено. Уследиле су, наравно и године бројних издања књиге широм света, а по многим западним књижевним критичарима ова књига се сматра најбољим путописом енглеске књижевности и круна је литерарног стваралаштва сјајне Ребеке Вест. И оно што је такође важно – то њено дело живи преко 70 година и изазива пажњу и данас као и првог дана када је угледало светлост дана.

У књизи је Ребека Врест представила нашу земљу и народ на фасцинантан начин. Вишевековно тлачени од стране великих сила, успели смо да невероватним хероизмом и виталношћу опстанемо, и да као ретко који европски народ остваримо тако богату културну баштину и традицију, са стваралаштвом које је дало немерљив допринос европској цивилизацији. Посебно у књизи износи одушевљење виталношћу наших људи, непоколебљивој вољи народа за опстанком и животом, и перманентној спремности људи да буду гостопримљиви, расположени, добронамерни, распевани... Обожавала је српски и македонски фолклор, народне ношње, а као жена није крила одушевљење лепотом наших мушкараца. Наслов књиге одредила је на основу споја два елемента а која су на њу оставила импресиван утисак: традиционално жртвовање јагњета у Македонији и кнез Лазаров избор царства небеског уместо царства земаљског. У овој историјској књизи, која је у оригиналу написана на преко 1000 страница и са 60 наслова, ауторка је са вансеријском моћи запажања и проучавања исказала и високу креативност закључивања, са оптималном отресиошћу и храброшћу презентације чињеничног стања. Њена заљубљеност у истину и праведност је и у овој књизи дошла до изражаја, без размишљања о личним последицама, које су код ње увек биле у другом плану. Књига је богата текстовима о Хабзбурговцима и Карађорђевићима, у којима Вестова не крије свој анимозитет према Немачкој и Аустрији, такође се истичу научне вредности византијске археологије као и значај хришћанске и исламске филозофије за просторе Балкана. Вредност дела је и у великој моћи ауторке за предвиђање значајних догађаја на међународној политичкој сцени, јер њени текстови изванредно осликавају чињенице о пореклу нацизма, фашизма и тероризма 20. века, чиме је правовремено упозоравала на опасност у које је тоталитаризам увео Европу 1940. године и у годинама које ће тек следити.

Што се тиче читања књиге на Западу, Ребеку Вест су све више проглашавали заљубљеницом Југославије. Она је заиста веома заволела Југославију, посебно Србе и Србију, али је та њена књига, целом својом садржином, управо њен жесток обрачун са дуготрајним, окошталним и неаргументованим предрасудама Запада према Балкану, Југославији, Србији. Осим тога,

Вестова је на маестралан начин, преко примера Јужних Словена, желела да покаже и чега се све стидела, гадила и ужасавала у Европи тога времена. Пред свој други полазак на пут у Југославију покушала је да објасни свом супругу да смо ми у Југославији много богатији од људи на Западу и то у сваком смислу, сем у оном највидљивијем, материјалном. Због тога је и у књизи набрајала и објашњавала све наше врлине. Србија је за њу била младост Европе, подсећала ју је на давно изгубљену невиност и срећу жртвовану напретку светске цивилизације. Била је баш заљубљена у одбранбени патриотизам Срба и вечну спремност да се Србија супротстави агресивном злу великих сила за разлику од стерилних европских либерала који су је нервирали својим паралисаним пацифизмом или дефетизмом уочи велике ратне катастрофе која је била на помолу. Када се нешто касније, 1941. године, у свом лондонском стану склањала од разорних нацистичких бомби, записивала је следеће речи: "Господе, допусти ми да се држим српски". Ребека Вест је овом књигом успела и да светској јавности објасни колико су разни видови насиља и насилничког понашања на Балкану редовно били испровоцирани и подстицани спољним притисцима великих сила. Због тога се они ни не могу, по њеном мишљењу, третирати као „Балкански варваризам”, већ су то животне реакције оних који нису дозвољавали да их нека моћнија сила уништи и вечно затре. Такви њени закључци су у књизи илустровани бројним примерима, адекватним личностима, догађајима, призорима... Дубоко залазећи у менталитет нашег народа она је запазила да наши људи чим устану имају потребу да проговоре, што је тумачила присуством неких унутрашњих покретача акције код наших људи, за разлику од људи Запада, код којих је та покретачка акција присутна само код интелектуалаца. Ту спремност на разговор и акцију она је сматрала и као спремност и за духовне експерименте, који су углавном непостојећи код људи на Западу. Пред нашим културним споменицима Ребека Вест је остајала задивљена. Сматрала је да из њих највише и извире непресушна воља нације за опстанком, животом, прогресом. О Грачаници је исписала есеј у коме каже: „Ништа на овој цркви није случајно. Њу није градила једноставност, већ крајња интелигенција, истанчаност...то је она врста цркве какву су могли саградити архитекте двора у Хемптону да опсесија готиком није владала у том ћошку Европе. Било је то за мене узбудљиво сагласје, будући да је српски краљ Милутин, који је саградио Грачаницу неких 70 година пре Косовске битке, веома личио на нашег Хенрија VIII”. Од легендарних личности из српске историје највише је заволела кнеза Лазара и владика Николаја Велимировића, а од људи са којима се упознала и сусретала током боравка у Југославији, поред Винавера, посебно је била импресионирана брачним паром наших вансеријских интелектуалаца Аницом Савић Ребац и Хасаном Ребцем. Њих је доживљавала као стубове европске цивилизације: „стубове на којима почива кућа која нам је неопходна да се у њу склонимо, уколико не желимо да нас ветрови природе одувају”. На крају ове јединствене и чудесне књиге, која је била свакако и настојање аутора да на добронамеран начин мења свет у позитивном смеру, Ребека Вест је отворено изнела своје разочарење у светске империје, Римску, Отоманску, Аустроугарску, Бри-

танску. Она то разочарење заснива у својој неверици према „цивилизацији моћи“, која по дефиницији захтева експанзију, а у крајњој последици, води ка насиљу и смрти. Тежња ка све већој моћи само је један облик „воље за смрћу“ а не „воље за животом“ што је Вестова иначе пронашла у друштву међу Србима.

Иако је овом књигом славна и утицајна књижевница исцртала изузетан портрет Лужних Словена, Југославије, Срба и Србије, и историографски представила наше место и улогу у догађањима и преокретима у Европи, књига је била деценијама табу тема у нашој земљи, па се на њено прво објављивање морало чекати чак 60 година. Главни разлог толике забране био је комунистички режим, који је, због изнешених политичких ставова, књигу забрањивао. Прво издање књиге објављено је осамдесетих година прошлог века, али је и то уствари био само наставак жестоке цензуре јер је од оригиналног текста било присутно нешто мање од једне трећине. Тек 2004. године, светлост дана је угледало луксузно издање књиге, са одличним преводом Ане Селић и са преко 900 страна интегралног текста. И са тим издањем читалачка публика и у Србији се коначно могла упознати да се ради о књижевном бисеру списатељице светског ранга, ерудите којој су отворана врата и на истоку и на западу, часне и правдољубиве личности која је од 1959 године носилац витешке титуле Даме Британске Империје, која нас је упознала, заволела и у свету представљала како ни сами себе, веома често, нисмо у стању да представимо.

Књига, овог нашег незаборавног пријатеља, деценијама је сматрана најзначајнијим и најутицајнијим приручником и извором знања о Југославији, Србима и Србији. Све док нас нису, опет по налогу великих сила, окупирали моћни светски медији, и тријумфом надменог незнања, површности, тенденциозне перфидности и презира, почели опет да „професионално“ представљају, обнављајући предрасуде које је тако аргументовано и добронамерно обезоружавала Ребека Вест- заљубљеник у Србе и Србију. Срце славне списатељице престало је да куца у Лондону 15. 03. 1983. године.

Ребека Вест

Ирци

Флора
Сендс

Прва жена,
странац-офицер
у Српској војсци

Легендарна Британка Флора Сендс, рођена 22. 01. 1876. године у малом Недер Попитону, Јоркшир, у Енглеској, која је храбро и витешки ратовала за Србију у два светска рата, постала је прва жена-странац, официр Српске војске, и била је једина жена Западна-војник на фронту током Великог рата. Флора, најмлађе дете у породици сеоског ирског свештеника, од малена је маштала да буде војник, па је, поред редовне школске наставе, похађала курсеве јахања и вожње, обучавала се за гађање из ватреног оружја, тренирала крос и атлетику, била оспособљена за обављање послова болничарке.

Само четири дана пошто је Велика Британија објавила рат Немачкој (04. 08. 1914.), Флора је прекинула обављање секретарских послова, и у групи од 8 одважних и храбрих Британки, као добровољац-болничарка, кренула је за испомоћ некој од српских болница. Ни она ни њене колегинице, пре поласка на далеки пут, нису знале где се налази та Србија. За Србију су чуле само да је то земља у којој је убијен њен владар, краљ Александар Обреновић, али су биле непоколебљиве у намери да помогну борцима и рањеницима државе која је била прва нападнута од Аустроугара и Немаца. Пут у неизвесност их је водио преко Ламанша, Париза, Марсеја, Солуна и Ниша, да би у том граду биле распоређене по српским болницама. Флора је упућена у Крагујевац и у првих неколико месеци даноноћно ће радити по војним болницама Шумадије. Била је шокирана призорима на које је наилазила, јер ратни вихор се управо распламсавао а њени пацијенти су биле прве жртве инвазије Аустроугарских злочинаца. Пегави тифус је харао Шумадијом, болнице и смештаји рањених и болесних били су по школама, домовима, кафанама, под отвореним небом, а умирали су ратници, цивилно становништво, деца и старци, лекари и болничари, којих је и онако било у малом броју. Недостајале су елементарне потребштине, лекови и санитетски материјал, храна, одећа, обућа. У почетку се споразумевала гестикалацијама, али су је околности и нон стоп контакти са људима, терали да спознаје српски језик знатно убрзано.

Свесна ситуације у којој се све више Србија налазила, односно неопходности свега онога што јој је недостајало, на кратко се вратила у Енглеску да би пренела праву причу о стању на терену, хероизму и пострадању Срба, и како би издејствовала хитну и знатно обимнију помоћ. Чим је завршила овај важан задатак вратила се на фронт, овог пута у Ваљевску болницу, тамо где су била највећа пострадања и потребе. Српско пострадање све више је постајало и њено лично. Саосећала је све тегобе рањених и становништва, дивила се непоколебљивости и херојству Срба. Када се Српска војска одлучила на повлачење ка Албанији и Крфу, за храбру и одлучну Иркињу више није било дилеме: желела је да постане део те непобедиве војске, да са пушком у руци још више допринесе одбрани и победи праведника и слободара, да буде спремна и на личну жртву за Србију, државу коју је све више осећала као своју другу домовину. Октобра 1915. године Флорин девојачки, војнички сан се испунио, ступила је као војник-борац у редове најелитније и најхрабрије јединице Српске војске, у Гвоздени пук „Књаз Михаило” чувене Моравске дивизије. „Гвоздена леди” већ тада је добро говорила српски језик а другари, војници су је од срца прихватили у своје редове. Није посустајала да помаже, превеја, лечи и храбри рањенике у непрегледним поворкама које су се повлачиле кроз албанске планинске гудуре, али се сада, и са пушком у руци, борила против помахниталих шиптарских банди које су их нападале без престанка. На Крфу је Флора, осим рада на лечењу и окрепљењу војске, својим енглеским језиком и отреситим, аргументованим наступима, успевала да у комуникацији са савезницима издејствује значајну помоћ за своје саборце. Борила се да што пре пристигне већа помоћ у храни, одећи, обући, лековима...Само у једној њеној акцији издејствовала је 3500 комплета војних униформи које ће заменити поцепане дроњке српских ратника. Тада је доживела нешто што ће носити у срцу целог живота: добила је Захвалницу од својих непосредних другара из Гвозденог пука за све што је за њих учинила, признање које је највише волела и љубоморно чувала. Међу тим њеним драгим пријатељима из Гвозденог пука посебно осећање гајила је према младом Јанаћку Јовићу. Искрице обостраних емоција биле су сваки даном све израженије, и ко зна како би се то завршило да Јанаћко није у једној од битака погинуо. Његова погибија била је тежак ударац за цео пук, за заљубљену Флору посебно. На Солунском фронту прошла је кроз тешка ратна искушења. Храбро се борила у тешким рововским биткама, раме уз раме са својим саборцима, била више пута рађавана, а најкритичније јој је било јануара месеца 1916. године када је у бици код Битоља за мало смртно страдала. Шрапнел гранате јој је потпуно ољуштио кожу са леђа и с десне стране тела од рамена до колена, а и десна рука јој је била поломљена. Тешко рањену, спасили су је њени саборци и хитно пребацили на операцију у Солун. Две недеље након прве операције, када је дошла мало себи од болова, заплакала је од среће: уручено јој је високо српско одликовање—Орден Карађорђевог звезде којом ју је лично регент Александар Карађорђевић одликовао за испољену храброст у судбоносним биткама Српске војске. Након сложених хируршких интервенција пребачена је на

опоравак у Бизерту, али она без својих сабораца и фронта није дуго могла. Непрестано је мислила на њих и већ маја месеца 1917. године вратила им се, овога пута носећи сваком саборцу руксак са вешом и чарапама. Од тада је она за њих имала само једно име: „Наша Енглескиња”.

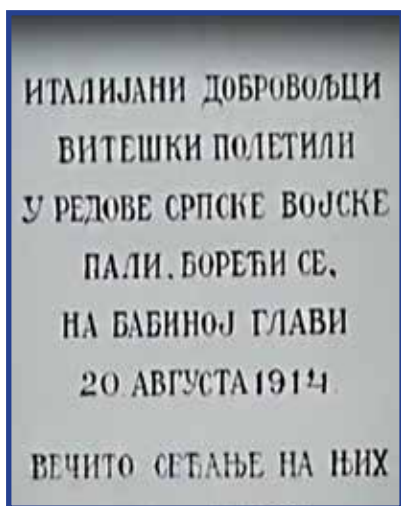
Флора ће учествовати и у свим најважнијим биткама Српске војске у завршници Великог рата. У незадрживом победничком повратку Српске војске у Србију, прва прва дама Српске војске Флора Сендс, неколико пута на фронту унапређивани борац, поново ће морати у болницу током борби око Ђуприје. Оболела је од шпанске грознице и морала је на болничко лечење. Но, ни тамо није мировала, чинила је све да организује и унапреди ефикасност болнице и санитета, тада већ као искусна болничарка и официр Српске војске. Подвизима и херојству ове велике жене, златним словима уписане у историју Србије, дивио се цео свет. Њена слика је била на насловним страницама свих најважнијих медија Србије и света. О њој је писао „Њујорк тајмс”, лондонски „Тајмс”..., а у највишим, званичним извештајима о Великом рату, два пута је указивано на њену изузетну храброст. Остаће трајно у сећању њено послератно обраћање одушевљеним грађанима Панчева када су јој приредили срдачан дочек и даривали је народним обичајем-пешкиром са везеном посветом. Први странац и прва жена, борац-официр у Српској војсци и после Великог рата остаће у војсци. Србе и Србију је толико заволела да се осећала Српкињом и желела је да настави живот у држави за коју је толико дала. Јуна 1919. године Народна Скупштина Србије унапредила ју је у чин потпоручника Српске војске. Унапређење је лично потписао регент Александар, а Флора је изразила личну жељу да оде као официр на ровиту, најопаснију границу према Италији. И тај одговорни задатак обавила је изванредно, биће унапређена у чин поручника и што је још значајно, тамо ће упознати Руса у Српској војсци, Јурија Јуденича, са којим ће се венчати по повратку у Београд. Легендарна Иркиња, прослављени српски официр, демобилисана је 1.11.1922. године у чину капетана прве класе. Тада је, после седам година ратовања скинула српске војничке чакшире и обукла хаљину. Како је сама касније говорила, није се баш томе обрадовала, навикла се и боље осећала у војној униформи. Једно извесно време Флора ће се вратити у Енглеску, али без Србије више није могла. Без Срба, својих сабораца и пријатеља, без српских обичаја, навика, начина живљења. Настанила се у Београду, у ул. Господара Вучића 91, у кући која је увек била пуна комшија и пријатеља. Предавала је енглески језик и пред Други светски рат живела од пензије као официр и носилац Карађорђевог звезде.

Када је почео нови рат Велика Британија је позвала своје држављане да напусте Краљевину Југославију због очекиваног напада Немачке. Флора је одбила позив, остала је у Србији и четири дана по априлском бомбардовању, у својој 65. години, поново ће обући војну униформу и као припадник Југословенске Краљевске Војске кренуће у нову борбу против окупатора. 24. 06. 1941. Гестапо ће је ухапсити и затворити. Покушавали су да је придобију за своју страну, нудили су јој одличне уступке, али је

она поступила као прави витез, супротстављајући им се одважношћу, храброшћу па чак и псовкама на српском језику. Зачуђени и шокирани да то чини једна старија госпођа, пустили су је после 11 дана. Крај Другог светског рата донео јој је уместо радости, најтеже дане. Упркос томе шта је све учинила за Србију у Великом рату, борећи се против Аустроугара, Немаца и Бугара, што се и у Другом светском рату борила против нациста, комунисти јој нису опростили што није била са њима. Понижавали су је, вређали и клеветали, коначно и приморали да се после 30 година живота у Србији, фебруара 1945. године, врати у Енглеску. Имала је тада 69 година. Било јој је врашки тешко, Србију је напустила са сузама у очима. Упркос свему томе, по повратку у Енглеску остала је верна Србима, Србији, нашој традицији и обичајима. Флора Сендс, јединствена и легендарна личност, отелотворење независне, искрене и одлучне „жене цивилизованог доба” умрла је у болници Ипсвича и Источног Сафолка, 24.11.1956. године. Хероину која се тако храбро борила за Србију у два највећа светска рата, Србија никада не би смела заборавити.

Мајор Флора Сандес и српски официр

Италијани

*Седам
величанствених
италијана*

**Први
добровољци
Првог светског рата**

Србија је била прва држава која је нападнута у Великом рату. У најтежим постратним данима, када се Србија још опорављала од последица Балканских ратова (1912,1913. година), моћна Аустроугарска војна сила, уз подршку Немачке, 18. 07. 1914. године кренула је са жестоком агресијом према Србији и са само једним циљем: уништити српску државу и спровести одмазду над српским народом. Тај брутални напад био је финализација годинама раније спровођене перфидне и манипулаторске антисрпске политике креиране у Бечу и Берлину а коју су подржавали и други центри Запада, Лондон, Париз, Брисел... Са још не залеченим ранама из Балканских ратова, са десетинама хиљада рањених и болесних, а војно и привредно не обновљена, Србија је у првим данима Великог рата била принуђена да се сама брани, да се како зна и уме супротстави најснажнијој војној сили тога времена у Европи. И док су се будући савезници Србије договарали и размишљали како да се Европа организовано супротстави аустроугарско-немачким ратно-освајачким амбицијама, српски народ је већ пружао снажан отпор непријатељу, остваривао и прве победе, не дозвољавајући му освајање српске територије на лак начин како је то он очекивао и планирао.

Јуначки отпор и прве победе Српске војске, уз нажалост нове жртве и велике патње становништва, импресионирале су највећи део светске јавности, која је све више почела да схвата да је систематска, антисрпска пропагандна хистерија Запада, била тенденциозна и далеко од реалности. Постајало је све јасније да су Срби и Србија жртве, да Беч и Берлин желе уствари да остваре своје неоколонијалне и освајачке амбиције у Европи и свету. И пре него што ће реаговати државна руководства у Лондону, Паризу, Бриселу и Риму, разумни људи широм света схватиће да Србима и Србији треба помоћи и то што пре. Солидаришући се са српском одбрамбеном борбом, у помоћ Србима тада ће кренути прве екипе страних лекара и медицинских сестара, бројни хуманитарци, па и први ратни добровољци. У Србију ће током прве године Великог рата стићи

неколико хиљада странаца-наших искрених пријатеља, сви од реда били су спремни да положи и живот за одбрану Србије, за слободу српског народа и за одбрану европских цивилизационих вредности. Са великим ентузијазмом, храброшћу и пожртвовањем они су дали немерљив допринос опстанку српског народа а многи од њих смртно ће страдати како у борбеним окршајима тако и од последица заразних болести које су тада харале у Србији.

Међу свим тим племенитим људима посебно не сме бити заборављено величанствено дело седам младих Италијана, који ће ступањем у редове Српске војске, постати први ратни добровољци у Великом рату. Браћа Чезаре (1884) и Уго Коплика (1882), затим Артуро Реали (1892), сва тројица из Марина, Марио Корвизјери (1885) из Кастел Мадама, Николо Горети (1896) из Сутриа, Франческо Конфорти (1891) из Салерна и Винченцо Бука (1895) из Палерма, ношени младалачким слободарским идејама, храбри и непоколебљиви да бране правду било где она била погажена, већ првих дана по злочиначком нападу на Србију, кренуће у помоћ српском народу. Ти млади, прогресивни Италијани, на тај начин били су у правом смислу речи настављачи идеала и дела својих предака-Гарибалдинијеваца, који су се борили за ослобођење и уједињење Италије, али и који су знали да помажу и учествују у борбама Срба за ослобођење од Турака у Херцеговачком устанку (1875) и Српско-турским ратовима (1876-1878). Овога пута, млади Италијани су сматрали Аустрију за заједничког непријатеља, јер за њих је важећи Тројни савез, који је 1882. година у Бечу потписала Италија са Аустријом и Немачком, и који се обнављао сваке пете године све до 1912. године, била одувек издаја италијанских националних интереса и срамни чин политичког подаништва Аустрији и Немачкој. За ове дивне, храбре, и часне младиће, Срби Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић су били симболи борбе за правду и слободу свог народа, јер су се одлучно супротставили аустроугарској хегемонији, што њихови преци нису успели када су 1882. године у Трсту покушали да убију Франца Јозефа. Зато, чим су чули за ултиматум Аустрије Србији, знали су да је рат неизбежан, и шта треба да чине. Пре свега вођени високо моралним начелима да се помогне слабији и неосновано угрожени, а што је Србија била и овога пута, они су овим чином желели да својим примером покрену и осталу италијанску младеж на борбу, а и своју државу да уђе у рат са Аустријом и Немачком и супротстави се њиховим најновијим освајачким амбицијама (Италија је 03.08.1914. прокламовала своју неутралност). Окупили су се у Риму и после врло кратког договора кренуће у помоћ Србима већ 29.07.1914. године. На сам дан поласка, један од тих младића упутио је телеграм својој мајци у којем је кратко поручио: „Најузвишенија обавеза ме приморава да отпутујем по сваку цену још ноћас. Ради се о мојој моралној егзистенцији”.

Тај пут није био ни мало лаган, јер су многе препреке вребале до доласка у Србију. Из Рима, па преко Барија, Бриндизија, Крфа, Атине, Солуна и Скопља, они су успели да стигну на војно одредиште у Крагујевцу већ 08. 08. 1914.године, дакле свега двадесетак дана од аустроугарског

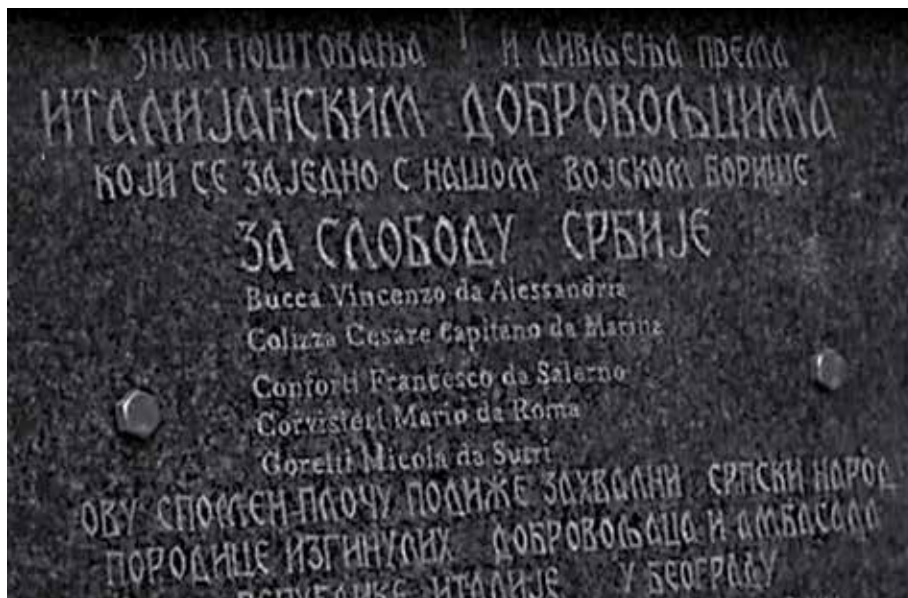
напада на Србију. Горели су од жеље да дају свој допринос на ратишту и са нестрпљењем су ишчекивали да војничка пушка буде у њиховим рукама. Српска команда у Крагујевцу одредила је да млади Италијани буду сврстани у ужичку војну јединицу и они су истог дана са песмом на уснама, кренули ка граду на Ђетини. На њихову велику жалост, командант јединице, пуковник Војин Поповић, прво је одбио да их прими, јер му је било жао да млади, војно необучени и без борилачког искуства, буду укључени у тешке окршаје са непријатељем. Ипак, млади Италијани нису одустајали: превалили су толики пут да дођу у Србију, и сада, када су се у пар дана и својим очима уверили у јунаштво и непоколебљивост српских бораца да бране своју земљу, да не добију дозволу- нису могли никако прихватити. Пошто пото инсистирали су да буду прикључени српским четницима. Желели су само једно- да и они положи заклетву да ће се до последњег метка борити против Аустроугара, да задуже оружје и да из Ужица, раме уз раме са Србима, крену на фронт ка оближњој српско-босанској граници. Њиховом одушевљењу није било краја када је командант пустио и прихватио их у састав четника.

Тако ће млади Италијани остварити свој младалачки сан, да буду саборци са онима који се боре за слободу и правду, да дају део себе у супротстављању злу, које се надвило над Србијом и Европом. Срби су их братски примили у своје редове и после краћег упознавања и обуке, Италијани су били у првим окршајима. Чета којој су припадали, на првој линији фронта, 20-тог августа била је нападнута од преко 2000 до зуба наоружаних Аустроугара. Окршај је био немилосрдан, вођене су борбе прса у прса, са великим бројем погинулих и повређених на обе стране. Поштујући наређење и заклетву да се боре до последњег метка, седморо младих италијанских јунака нису заостајали у пожртвовању за својим српским саборцима. Сведок у тим тешким борбама, водник из чете којој су млади Италијани припадали, Стојан Радичевић, оставио је писани траг о њиховом витешком понашању и неизмерној храбрости. Нажалост, у том окршају страдало је доста четничких јунака, међу њима и петорица Италијана. Први је погинуо Чезаре Колица, погођен у главу и груди пао је пред ноге свог брата Уга. За њим су погинули и Франческо Конфорти, Николо Горети, Марио Корвизјери и Винченцо Бука. Марија Корзијерија, тешко рањеног, изболи су Аустријанци бајонетима. Артуро Реали и Уго Колица, преживели су крвави бој са тешким ранама. Непријатељ је заустављен, али је остала неописива жалост за изгинулим саборцима. Жал за петорицом дивних младића-странаца, првих добровољаца Великог рата, била је немерљива. Плакала је цела чета, командир, војници, јер су Италијани од првог дана постали љубимци четника.

О њиховом херојству и погибији обавештене су све српске јединице, српска Војна команда и државно руководство. Краљ Србије Петар Карађорђевић донео је декрет којим је одликовао сву седморицу младих Италијана Орденима златне медаље за храброст. Церемонијал доделе тих ордена одржан је у Риму 1917. године, на Тргу Сјена, у присуству политич-

ких и војних власти. Српска војска предала је медаље двојници преживелих сабораца и породицама погинулих италијанских младића. Спомен о петорици италијанско-српских витезова који су положили своје младалачке животе за слободу српског народа и одбрану Србије постоји уклесан на Спомен –плочи на Италијанском војничком гробљу у Београду. На другој страни, за ово, више него часно дело, италијански младићи од своје Италије никада нису добили одговарајуће, званично признање, иако су многи Италијани то тражили од своје државе. У том смислу, италијанској влади се обратио и брат погинулог Николо Горетија, Ђироломо Горети, када је 1938. године замолио Владу „да се призна велика жртва петорици скромних јунака чије кости леже заједно са костима храбрих српских војника у костурници на Гучеву.“ И та молба није уродила плодом.

Нажалост, последњих деценија се у нашој земљи о доласку у Србију и судбини ових вечних српских пријатеља, скоро ништа није говорило ни писало. Изузетак од поменутог неразумног заборавља представљају потези које је чинила СО Лозница када је једној од улица у Лозници дат назив „Италијанских добровољаца“и када је недавно постављен скроман натпис о младим Италијанима у подножју великог споменика Церској бици у Текеришу. А то је заиста веома мало за све оно што су за Србе и Србију учинили ови млади Италијански витезови.

Спомен плоча италијанским добровољцима у Београду

Јапанци

*Хироши
Јамасаки
Вукелић*

**Градитељ
моста пријатељства
између Јапана
и Србије**

Сарадња између Србије и Јапана није од јуче, траје више од 135 година, и више људи, и с једне и с друге стране, давало је допринос успостављању приснијих веза између ове две државе. А Хироши Јамасаки Вукелић, човек са два презимена, јапанским и српским, јесте засигурно најблиставији пример прегалачког и истрајног рада на грађењу мостова сарадње, корисних за оба народа.

Хироши Јамасаки Вукелић је рођен 22. марта 1941. године у Токију, Јапан, од оца Бранка Вукелића из породице крајишких официра из Лике, и мајке, Јапанке Јошико Јамасаки. Бранко и Јошико су се венчали 26. 01. 1940. године у православном храму Светог Николаја у Токију. Хироши је имао само шест месеци када је његов отац, као један од чланова совјетске обавештајне групе Рихарда Зоргеа, ухапшен у јесен 1941. године од стране јапанске полиције у Токију. Тада је ухапшен и сам Зорге и више његових сарадника. Они су, неоткривени скоро седам година, достављали Москви поверљиве податке о војним плановима Јапана до избијања рата на Пацифику.

Бранко је био врхунски образован човек, правник са Сорбоне, велики полиглот. Дошао је у Јапан у пролеће 1933. као дописник београдског дневног листа „Политика“. Касније се запослио и у дописништву француске агенције „Аваса“ у Токију. Тридесете године прошлог века биле су бремените многим сукобима, посебно међу великим силама, а појава национал-социјалиста и Хитлера у Немачкој, Мусолинијевог фашизма у Италији и милитаризма у Јапану, претила је могућим избијањем новог светског рата. Још у Паризу, Бранко Вукелић је ступио у контакт с агентима Коминтерне и прихватио да оде у Јапан и придружи се обавештајној групи са Рихардом Зоргеом на челу. Речено му је да је важно за СССР, суочен с претњама са Запада, да сачува мир на својим источним границама. Многи светски политички и војни аналитичари слажу се у оцени да су сазнања Зоргеовог тима у значајној мери утицала на ток Другог светског

рата (правовремена достава информације о датуму немачког напада на СССР, као и поверљиве информације о одлуци Јапана да ће кренути на југ, а не на север, на Совјетски Савез...). За то „кривично дело” Зорге и његов први сарадник, јапански новинар Хоцуми Озаки, били су осуђени на смрт и погубљени 7. новембра 1944, на дан Октобарске револуције. Бранко је био осуђен на доживотну робију и упућен, на јесен 1944, у затвор Абашири на крајњем северу Јапана, на острву Хокаидо. Измучен и тешко оболео, стасити Личанин са париским манирима, није могао да преживи сурову зиму: умро је 13. јануара 1945., када је имао тек 41 годину.

Стаљин није искористио могућност да их спасе путем размене обавештајних официра већ их је свесно жртвовао. Званична Москва дуго није признавала да су Зорге и другови радили за Совјетски Савез, вероватно из разлога да не би то утицало на међудржавне односе између Совјетског Савеза и Јапана. Тек 1964. године, Москва је то коначно учинила, одајући Зоргеу и његовом тиму највеће могуће признање са највишим одликовањима, проглашавајући их херојима који су дали немерљив допринос победи Совјетског Савеза и савезника у Другом светском рату. И Бранко Вукелић је, јануара 1965, постхумно одликован Орденом Отаџбинског рата првог степена, једним од највреднијих признања у Совјетском савезу, за велику заслугу у борби против фашизма и за мир у свету. То високо одликовање уручено је у Москви Бранковој супрузи Јошико и сину Хирошију.

Хироши је одрастао уз мајку Јошико. Јошико га је често водила са собом да посети оца док је био у притворској јединици токијског затвора. Много вољеног супруга никада није заборављала, трудећи се да њен син одраста у сазнању да је имао најбољег и најпажљивијег оца који ништа лоше није чинио за Јапан, напротив, који ће остати упамћен као један од најзаслужнијих бораца у борби против највећег зла тога времена – фашизма. Васпитавала га је и да никада не заборавља породицу и земљу порекла свога оца, а које је она искрено поштовала. Уосталом, за име Хирошија мајка му је изабрала слово које означава „океан” који спаја два континента, Азију и Европу. Према сећању школске другарице, Хироши је, још у првом разреду основне школе, говорио да ће отићи у очеву земљу кад одрасте. И Јошико је попут Бранка била сјајни интелектуалац, професор енглеског језика, полиглота и врстан преводилац. Одржавала је присне односе са амбасадом Југославије у Токију, повремено јој помажући својим преводилачким умећем. Стога је било сасвим природно то што је Хироши, по завршетку студија на Економском факултету угледног Кеио Гиђуку универзитета у Токију, одлучио да настави своје образовање у Београду, и што је југословенска влада одмах изашла у сусрет његовој жељи доделивши му стипендију. Касније, влада је донела и одлуку да се Бранковој супрузи додели наша национална пензија.

После двомесечног путовања бродом, Хироши је стигао у Југославију на јесен 1963. године. Југославија га је прихватила као свог, као сина саборца у антифашистичкој борби и жртве стаљинизма. Другови Бранка

Вукелића из младости заузимали су високе положаје у новој држави и били су спремни да Хирошију пруже подршку кад год је то потребно. После почетног несналажења због незнања језика и обичаја, због разлика у менталитету, као и између југословенског и јапанског система, Хироши се у Београду све више осећао као код куће говорећи да му је Јапан домовина, а Југославија отаџбина. Путовао је доста по земљи, упознао је своју родбину у Загребу, обишао је и Лику. Одушевљавало га је гостопримство људи са којима се сусретао, тако да ће се рођени Јапанац, Хироши Јамасаки Вукелић, врло брзо определити за живот у овој земљи.

Хироши је био посебно заокупљен учењем српског језика. Како је у томе био изузетно успешан, још у трећој години свог боравка у Београду, 1966, осмелио се да напише, са двојицом колега из Јапана, први Речник српскохрватског и јапанског језика. Речник је био скромно опремљен, штампан у шапирографу, самоиздат у правом смислу те речи, али за Хирошија то је био тек први корак у том смеру. Он је касније, од 1979. до 2001. објавио у Јапану два речника и два приручника за учење српског језика. То су: Мали српскохрватски-јапански речник са 1500 речи (са К. Танаком, 1979), Конверзација на јапанском и српскохрватском језику (са К. Танаком, 1979) и Читати Политику (1994) и Српско-јапански речник са 6000 речи (2001).

Круна таквог дуготрајног и мукотрпног рада у области језикословља био је Јапанско-српски и српско-јапански речник са кратком граматиком јапанског језика (2003, 2008). Речник се састоји из два дела, и сваки део садржи по 6000 насловних речи, а у прилогу је дат и сажет и прегледан приказ граматике јапанског језика. Како се радило о капиталном језичком првенцу, презентација овог речника била је свечано обављена у сали издавачке куће Завода за уџбенике у Београду, у присуству представника јапанске амбасаде и бројних професора и студената београдског Филолошког факултета, где је радио као спољни сарадник још од 1994. Хироши је тако поставио снажан и стручно квалитетан темељ како српској јапанологији тако и јапанској сербистици.

Поред учења српског језика, Хироши се, као дипломирани економиста, бавио истраживањем јединственог система социјалистичког радничког самоуправљања. Уписао се на постдипломске студије на Правном факултету у Београду (економски смер) и стекао је 1970. наслов магистра економских наука. Током студија приметио је да се односи према новим социјалистичким идејама у свету, па и у Јапану, постепено мењају, да се повећава интересовање неких политичких кругова за нови облик социјализма који је настајао у Југославији, додуше споро и уз велике тешкоће. Јапански комунисти који су раније Броза оптуживали као ревизионисту почели су слати своје студенте у Југославију, неки социјалисти су основали кружок за проучавање самоуправљања (Хироши је чест био гост-предавач на њиховим састанцима), размене синдикалних делегација биле су све учесталије (Хироши је радио као незаменљив преводилац на тим сусретима)... У Јапану се осећао недостатак литературе и Хироши је по-

чео да преводи радове југословенских теоретичара: Милојка Друловића, Станета Можина, Мијалка Тодоровића, Милентија Поповића, Миладина Кораћа, Едварда Кардеља и др. Пошто се радило о области која је потпуно нова за јапанске читаоце, морао је често да смисли и нове термине на јапанском, почев од саме речи „самоуправљање”. Хирошијеве преводе су објављивали угледни часописи и познати издавачи из Токија, уз оцену да су текстови превода течни и читки као да су написани изворно на јапанском а не преведени са страног језика. Хироши је објављивао и своје научне радове о југословенском социјализму у јапанским часописима и зборницима, а и ти радови су често оцењени једним од највећих достигнућа из те области .

Међутим, Хирошијева страст за проучавањем система радничког самоуправљања је временом сплашњавала, делом због неповољних услова за научно истраживање које су постојале у ондашњој Југославији, делом због противречности које су се у југословенском друштву појавиле још пре Брозове смрти, као што су међурепубличке трзавице, које су учиниле неизвесним даљи развој социјалистичког система у Југославији. Хироши је касније, уз њему својствен хумор који је вероватно наследио од оца Бранка, говорио: „Ја сам пропао економиста, јер ми је предмет истраживања пропао.” То објашњава како је дошло до померања његовог интересовања са превођења теоријских дела савремених аутора на превођење књижевних дела, посебно класика.

Крај седамдесетих година прошлог века донео му је прекретницу: његова мајка Јошико, која је била у посети Београду, нашла је књигу енглеског превода Вукових јуначких песама *Heroes of Serbia* и почела да је преводи на јапански. Хироши је убрзо установио да та књига није превод већ слободно препричавање и предложио је мајци да се врати извору. Направио је избор од 40 песама из збирке Српске народне пјесме Вука Стеф. Карацића, поређао их је, условно речено, хронолошки, од „Женидбе Душанове” до „Почетка буне против дахија”, тако да читаоци могу да прате седамстогодишњу историју Срба какву је народ замишљао. Значења стихова усмено је преносио мајци која их је записивала и направила превод на јапанском у прози (Хироши онда још није пронашао чаробну формулу за преношење српског десетерца на јапански четрнаестерац). Књига је објављена 1980. у Токију под насловом Народне приповетке Југославије II – Српске јуначке песме а Хироши се, заједно са Јошико Јамасаки, потписао као преводилац и приређивач. То је био његов првенац превода једног књижевног дела.

Током рада на овој књизи Хироши је схватио да је за превођење класичног књижевног дела изворни текст светиња јер је његова вредност кроз векове проверавана и потврђивана, да нема места за слободно тумачење и импровизацију преводиоца, и да су стално проверавање речника, лексикона и других литература, као и консултација стручњака, обавезан део иначе мукотрпног посла који се зова књижевно превођење. Схватио је, такође, да су културне везе између двају народа једино трајне и чврсте, за разлику од економских и политичких сарадњи које су подложне про-

менама међународних околности и тренутним интересима једног или другог учесника, и да би могао да да лични допринос изградњи мостова пријатељства између Јапана и Србије управо превођењем класичних дела једног и другог народа.

Кад је почео процес распадања југословенске државе деведесетих година – преуцавање републичких руководства, грађански ратови у Словенији, Хрватској и БиХ, санкције Уједињених нација, сукоби на Космету, НАТО бомбардовање – Хироши се нашао у расцепу између домовине и отаџбине: јапанска влада је, као верни савезник САД, окренула леђа Србији. У тим околностима, да би се спасио и чак ојачао мост пријатељства између два народа, Хироши је одлучио да се ангажује на три фронта. Прво, кроз рад на Филолошком факултету у Београду где је охрабривао студенте јапанологије да истрају: заједно са још двојцом пријатеља из Јапана установио је награду САКУРА за најбоље студенте којима је ускраћено право на стипендије и студијски боравак у Јапану; у сарадњи са јапанском фирмом DISCO, водио је младе јапанологе на „Career Forum” у Лондону и Берлину и омогућио да се неки запосле у јапанским фирмама итд. Друго, учествовао је 1991. у оснивању Друштва пријатељства Југославија-Јапан и развијао активности за популаризацију јапанске културе: основао је хаику клуб Шики у Београду; издавао је часописе Друштва „САКУРА” од 1991. до 1997. (укупно четири броја); организовао је бројне изложбе и предавања; реализовао је посету Србији два народна посланика и три универзитетска професора из Јапана да се упознају о ставовима Србије и да се лично увере о катастрофалним последицама санкција УН по овдашњи народ итд. Треће, као и његов отац Бранко Вукелић, упустио се у новинарство: као дописник токијског радија Бунка хосо редовно је слао извештаје; као сарадник угледног дневног листа Асахи шинбуна, за дописнике тог листа који су долазили у Србију преводио је, припремао материјале и уредио интервјуе (Д. Ћосић, Ф. Туђман, Р. Караџић, В. Драшковић и др.), али није писао чланке јер је убрзо увидео да се његово виђење о ситуацији у Југославији у распадању не уклапа у „уређивачку политику”; објављивао је своје радове у угледним, али нискотиражним, часописима под псеудонимом Буке Риићи (Вукелић), онако како је својевремено Бранко потписивао на јапанском.

Хироши није заборавио превођење као своју основну делатност и средство за узајамно разумевање два народа. После укидања санкција УН, старији колега и пријатељ Казуо Танака, с којим је сарађивао око израда речника и приручника за српски, понудио је Хирошију сарадњу на превођењу приповедака нобеловца Иве Андрића. Танака је направио избор и прву верзију превода на којој је Хироши даље радио, да би до коначне верзије дошли буквално заједничким радом. Књига је изашла 1997. у Токију, код истог издавача као и Српске јуначке песме, под насловом Сарајевска звона по мотиву из приповетке „Писмо из 1920.”. Хироши је био нарочито задовољан преводима два лирска текста „Ex pout” и „Немири”, јер је био уверен да је дао највећи допринос високом квалитету превода, а

и зато што су преведени из књиге коју је Андрић поклонио Танаки, својом руком уписујући исправке штампарских грешки на појединим страницама.

Најзначајнији професионални изазов за Хирошија било је превођење величанствених и мисаоно и језички веома сложених дела Петра II Петровића Његоша. На остварење такве идеје подстакао га је пријатељ, слависта Казуо Танака. Он га је средином деведесетих година прошлог века наговорио да заједно покушају превести Његошево капитално дело Горски вијенац на јапански. Са преводом су почели 1996. године, и током седмогодишњег рада, иако су често имали утисак да то што раде више личи на зидање Скадра на Бојани, велики посао су успели успешно окончати. Утврдили су чаробну формулу да се српски десетерац преводи у четрнаестерац, и да им језик буде старојапански из оног времена кад је Његош живео и стварао, тако да рукопис на јапанском изгледа пред читаоцем као да га је неки Јапанац исписао на Његошевом Цетињу. Кад је 2003. у Београду објављена вест да је Његош у преводу ове двојице ентузијаста стигао у Јапан, комшије и продавци на пијаци су Хирошију прилазили и изражавали велику захвалност. Хироши је тек онда схватио истински значај Његошевог пева јер је видео како су се обични људи потпуно идентификовали с великим песником, што се ретко дешава и с највреднијим књижевним делима; обично би се у таквим случајевима аутор захвалио преводиоцу на уложеном труду а остали би му честитали за подвиг. Хироши признаје да му је то било највеће признање у животу, веће него Награда српског ПЕН центра за животно дело, коју је поводом тог превода с Танаком, примио у Београду. Али за Хирошија није било времена за славље: Танака је инсистирао да наставе да раде на Његошу „док им у главама још врти старојапански четрнаестерац.” Тако су започели рад на превођењу Луче микрокозма, такође Његошевог ремек дела, који се одужио у наредне четири године. У међувремену Танака се разболео и, кад му је Хироши донео коначну верзију из Београда, није могао ни да узме рукопис у руке: умро је 2007. не видевши штампану књигу.

Мост се гради с обе стране обала. Тако је и Хироши почео преводити не само са српског на јапански, већ и са јапанског на српски, по чему је био без премца. За потребу чланова хаику клуба Шики, студената јапанског језика и књижевности па и шире, почео је објављивати преводе хаику песама како савремених јапанских песника (Четири годишња доба, 1994, 2003) тако и старих мајстора Башоа (Стари рибњак, 1996) и Бусона (Пролећно море, 1999). Мисију „просвећивања” српских хаику песника, који све више освајају награде на такмичењима широм света, наставио је и касније објављивањем збирки превода јапанских хаикуа као што су: Маглено звоно (2006), Мацуо Башо, Свенуло поље (2008), Врапчева прича (2011), Мацуо Башо, Облак цветова (2016), Јоса Бусон, Цвет дивље руже (2016, поводом тристагодишњице рођења великог песника) и, посебно, најчитаније дело јапанске класике, Мацуо Башо, Уска стаза ка Далеком северу (2012).

Као члан Удружења књижевних преводилаца Србије помагао је младима да стасају као његови наследници. Потписивао се или као копреводац или редактор за многе преводе јапанских књижевних дела на којима су млађе колеге са Филолошког факултета радили. Међу њима се истиче Кођики – записи о древним догађајима (2008), најстарија сачувана књига у Јапану (712), на чијем превођењу са старојапанског, под његовим руководством, радили су асистенти Д. Васић, Д. Кличковић и Д. Глумац (сви су касније докторирали). Њихов седмогодишњи рад је, на крају, награђен Признањем УКПС-а и Специјалном наградом Друштва преводилаца Јапана. Са Д. Васић је наставио сарадњу на превођењу најстарије приче у Јапану (X век), Прича о секачу бамбуса (2010).

Велики неимар српско-јапанског пријатељства, Хироши Јамасаки Вукелић, остаће запамћен и као први састављач антологије класичне кинеске лирике, директно преведене са изворног, старокинеског језика, Сто божура у врту кинеских царева (2015), са 100 песама од 48 песника из периода XI века пре наше ере до краја XII века. Откако су присвојили кинеско писмо као своје, Јапанци су проучавали кинеску поезију као део свог образовања и културе, а и данас се у јапанским школама редовно учи кинеска класична књижевност. Хироши, чији је деда писао кинеске песме, и сам образован у том духу, желео је да српског читаоца, посебно студенте јапанологије и кинологије, упозна с аутентичном верзијом старокинеске поезије, која је дотада била превођена и представљана у облику антологије само преко других језика.

Да би се одужио својим родитељима Бранку и Јошико за све што су му подарили – интелектуалну способност, високо образовање, љубав према домовини и отаџбини – Хироши је приредио две изузетне књиге: Бранко Вукелић, Писма из Јапана (2014) и Бранко Вукелић, Писма из тамнице (2017). Прва садржи 56 чланака које је Бранко Вукелић слао из Токија за београдску „Политику” од 1933. до 1940. а које је Хироши, уз велики труд, сакупио делом из очеве заоставштине коју је Јошико сачувала, а делом као резултат мукотрпног претраживања по архивама и библиотекама. Све те чланке Хироши је најпре превео на јапански и објавио у Јапану (2007), а затим и у Србији. Књига је, посебно за српску читалачку публику, драгоцен због проницљивог описа живота, обичаја, културе и традиције јапанског народа, као и због врсне анализе друштвено-политичких прилика и међународних окружења Царства излазећег сунца које је срљало све дубље у ратну трагедију. Његови чланци су били опширни, објективни, зачињени хумором, без предрасуда према „Азијатима” којима су били оптерећени многи дописници познатих европских агенција из Токија. Друга књига, Писма из тамнице, је преписка Хирошијевих родитеља из периода од Бранковог хапшења до његове смрти (1941 – 1945). Бранкова супруга Јошико ју је 1966. први пут приредила у Јапану, а сва та писма, 159 Бранкових и више Јошикиних која је сама изабрала, Хироши је превео на српски и објавио у Београду. То су потресна сведочанства љубави и смрти која осветљавају лик Бранка Вукелића као оца и мужа, као човека.

За Хирошија Јамасаки Вукелића, великог пријатеља Срба и Србије, кажу да се одликује српским темпераментом и да је прави представник јапанског васпитања и ненаметљиве духовитости. У пензију је отишао као слободан уметник, али и даље ради као спољни сарадник, професор јапанског језика, на катедри оријенталистике Филолошког факултета у Београду, и наставља да преводи и гради мостове пријатељства између српског и јапанског народа.

Родишељи Бранко и Јошико

Јевреји

**Феликс
Каниц**

**Непристрасан
и темељит
промотер
истине о Србији**

Увишевековној борби за слободу србског народа и државну независност Србија је, осим борбе са директним непријатељима и поробљивачима, готово редовно била суочена и са бројним предрасудама и неистинама које је Европа имала о њој. То је посебно било изражено од почетка Карађорђевог устанка па све до данашњих дана. Тај тихи, али посебно тенденциозан и опасан антисрпски пропагандни притисак Европе, веома је отежавао остварење слободарских и државотворних циљева српског народа. Зато и свако учињено дело на представљању истине о Србима и Србији, ма са које стране и од кога долазило, треба да представља чин вредан наше искрене националне захвалности и трајног незаборава.

Аустроугарски путописац, археолог и етнолог, Феликс Филип Емануел Каниц, као један од најбољих познавалаца југоисточне Европе у времену друге половине 19. века, снагом сопствених научних истраживања, егзактних података сакупљених на терену и изразите професионалне непристрасности, аргументовано је и систематски саопштавао Европи да млада српска кнежевина није примитивна, мрачна и некултурна, како се тада мислило, већ земља која има и своје мане, али и своје бројне врлине које красе српски народ као ретко који у Европи. Каниц је током свог 40. година путописног рада више пута обилазио Србију уздуж и попреко, сакупљао је драгоцене податке боравећи у градовима и селима, посећивао је наше средњевековне манастире и цркве, затим локације на којима се налазе остаци древне римске културе, одлазио је на попришта великих битака и важних догађаја, улазио у српске домове и присуствовао српским венчањима, славама, крштењима посматрајући српске обичаје, фолклор, народне ношње...На бази тих запажања формирао је изузетно богат, поуздан и оригиналан материјал о стању и односима у Србији, са којим је могао бити, као ретко ко у том времену, непристрасни тумач истине о српском народу. За собом је оставио невероватно бројне и значајне записе, књиге, илустрације и податке који су уствари били најмоћније

научно, историјско и уметничко средство у савлађивању европских предрасудних баријера о Србима и Србији, чиме је веома задужио нашу нацију стекавши статус трајног, и једног од највећих србских пријатеља и добротинитеља.

Каниц је рођен у Будимпешти 02.08.1829. године, у имућној породици јеврејских фабриканата која се доселила из Немачке средином 18 века. Као дете исказивао је велику уметничку даровитост, за цртање, сликање, музику. То га је и определило за студије уметности у Бечу. Осим склоности ка уметности, волео је и да пише. Био је велики поборник писане речи са сјајном моћи дескрипције. Његови текстови били су уметничко изражавање онога што види, што доживљава, веома пластични и прилагођени укусу тадашњих аустроугарских читалаца. Као уметника веома су га привлачили природа, простор, непозната средина, а пун авантуристичког и истраживачког духа желео је да путује, упознаје, сазнаје, и да читаоцу преноси оно што је видео и доживео. Тако је млади Каниц доста времена провео шпартајући по Херцеговини, Далмацији, Босни, Црној Гори, Србији, Македонији, постајући аутентични етнолог Јужних Словена. Године 1858. први пут је крочио у Србију. Желео је да напише једно добро етнографско дело па су му били потребни изворни подаци са терена. У Србији је наишао на предусретљиве људе коме год се обратио: од представника власти, преко најпознатијих научника до обичних људи, сељака или становника градова. Тај његов први доласак у Србију планиран је да буде вишедневни, а претворио се у вишемесечни. Највише из разлога што му је сваки нови дан био и нова прилика за стицање до тада њему, а поготово европском читаоцу, потпуно непознатих чињеница о Србима, стању у Србији, културној баштини Срба, и значају Срба и српског простора за развој европске цивилизације. Пре доласка у Србију он је имао сасвим другачију представу од онога што га је дочекало у Србији. Уз изванредну сарадњу са српским научницима, посебно са Јанком Шафариком и Јованом Гавриловићем, који су га упућивали на најзначајнија места за историју и културу српског народа, Каниц ће на основу те више него плодноне посете Србији, написати две књиге, „Римски налази у Србији”, коју ће објавити 1861. године, и „Српски византијски споменици”, објављену 1864. године. Ове две књиге су биле од изузетног значаја јер су то фактички били први каталози, односно пописи обскрбљени најважнијим и најактуелнијим подацима. Каснији доласци и истаживања Каница у Србији биће уствари надградња података обрађених и приказаних у ове две књиге.

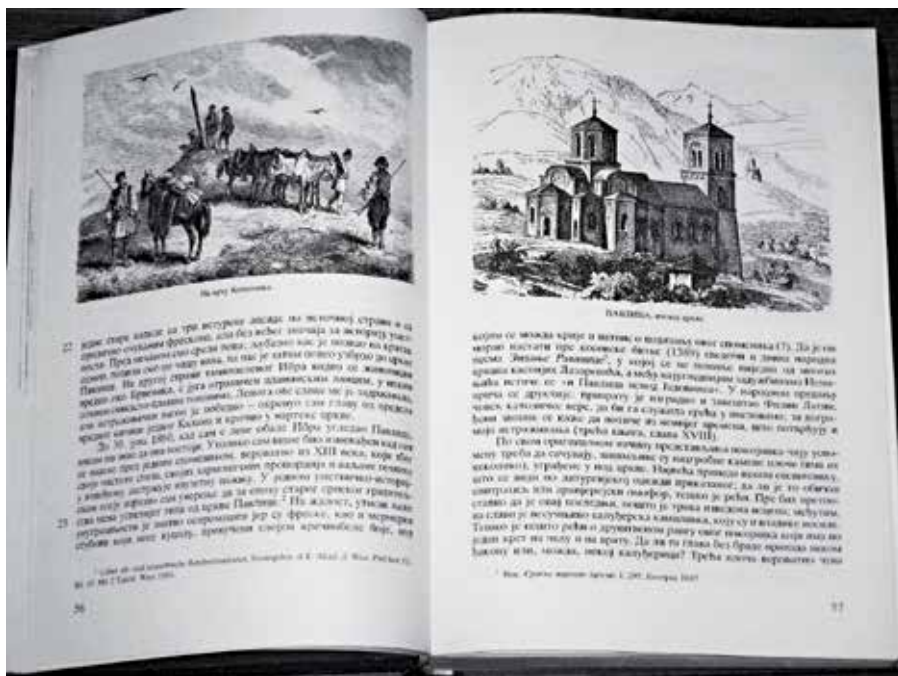
Најпознатије Каницово дело о Србији несумњиво је „Историјско-етнографске студије са путовања 1859-1869”, које је објављено у Лајпцигу 1869. године. На преко 700 страна великог формата, уз обиље илустрација, у овој књизи он је сумирао своје сагледавање Србије у поменутом десетогодишњем периоду. То је био аутентични, и вероватно једини у Европи научни и практични приказ стања у Србији са правом сликом свих области тадашње Србије. И у овој књизи Каниц је исказао велико дескри-

пционо умеће представљајући посматране објекте трослојно: прво је описао посматрану локацију, па презентирао историјски аспект, а онда је износио и податке о тренутном стању. 32 године од свог првог доласка у Србију Каниц ће објавити и врло важну књигу „Римска студија у Србији” која је представљала круну његових дугогодишњих археолошких истраживања у Србији. Књига је не само допуна у међувремену обрађених, најновијих података, већ је у њој представљена и врло детаљна географска карта на којој је убележен чак и најмањи остатак римске културе у Србији. С обзиром на историјски значај забележених археолошких налазишта у Србији, Каниц је у овој књизи посебно истакао и огроман значај да се такво културно-историјско благо сачува од уништења. О овом великом научнику, истраживачу и пријатељу Србије на српском језику се није много писало. Његова најпознатија књига у Србији дуго је била „Србија, земља и становништво од Римског доба до краја 19. века”, која је објављена у три тома од којих је последњи објављен 1913. године, непосредно пред Други балкански рат. И ова књига је дочекана са великим занимањем и похвалама како у Европи тако и у Србији. Каниц је у њој представио Србију као државу и друштво које се из године у годину мења и напредује усвајајући и примењујући све карактеристике модерних држава Европе. На том путу развоја и прогреса Србија такође негује и љубоморно чува најзначајније вредности своје аутентичне традиције и богате културне баштине, паралелно отварајући врата савременим научним и уметничким достигнућима трансформишући себе у перспективну, модерну европску државу. Књига је значајно обогатила мозаик невероватних записа о Србији које је овај вредни и упорни истраживач оставио за собом. А Каницу је разумни део Европе веровао и то из више разлога. Био је признати научник, аутентични истраживач, прагмат, путописац који је своје податке прибављао, и углавном обрађивао на лицу места. Осим тога карактерисао се темељним а не површним радом, а као Јеврејин из немачко-аустроугарског поднебља имао је и ту етничку предиспозицију за непристрасног посматрача, аналитичара и оцењивача.

Слободно се може рећи да Каница и његовог дела није било много чега се о Србима и Србији не би знало, поготово не онога што је реално, истинито, актуелно и значајно. Каниц је у књизи о Србији написао и следећу реченицу: „Мислим да је мени баш највише стало до тога да моја истраживања подстакну млађе снаге на нова и успешнија прегнућа.” И Каниц је потпуно успео у остваривању тог свог циља: јер, његова остварена истраживања и писана дела не само да су оригиналан и поуздан материјал о стању и односима у Србији, већ су она представљала и драгоцену изворну основу будућим генерацијама истраживача за даље, још дубље проучавање живота и културног наслеђа у Србији. У писању својих дела о Србији Каниц се није устручавао да изрази и свој лични утисак о свему оном што је видео и доживљавао у Србији. Што је дуже боравио утисци су му бивали све израженији и прецизнији а преко којих је изражавао поштовање и љубав према Србима. Заволео је српски народ и нашу земљу са свим нашим манама, али српској широкогрудости, племенитости,

храбрости и našoj историји, традицији и културној баштини, није могао одолети. Када је износио наше мане, чинио је то не из злурадости, или ради вређања, већ из најбоље намере, да бисмо грешке исправљали. Био је одушевљен нашим фолклором, народним ношњама, обичајима, и атмосфером у српским породичним домовима.

Феликс Каниц је био веома цењена и поштована личност европских размера. Проглашен је витезом аустријског ордења Фрање Јосифа, добитник је аустријске Медаље за науку и уметност, био је почасни члан Краљевске саксонске академије наука. Свог великог пријатеља и вансеријског промотера истине о našoj земљи Србија је одликовала Српским Таковским крстом и Орденом Светог Саве. Срце овог великог човека престало је да куца 08. 01. 1904. године.

Феликс Каниц - Србија земља и шиановништво 1-2

Јевреји

Геца
Кон

Србин
Мојсијеве вере,
највећи штампар
и издавач књига
на Балкану

У својој богатој историји Срби и Србија су имали велики број пријатеља и добротинитеља међу Јеврејима, вредној и веома способној нацији Мојсијеве вере. Име Геце Кона, једног од највећих предузетника које је Србија имала, урезано је златним словима у историју нашег народа јер се ради о личности која је целим својим бићем и својом породицом радила за Србију и њен просперитет.

Кон је рођен у Чонграду (мађарски део Аустроугарске), 02.08.1873. године, у јеврејској породици која је била веома образована и имућна. Отац му је био изузетно угледна личност, рабин и управник школе у Земуну. Јевреји су иначе познати по својој способности и сналажљивости а Кон је, већ у младим данима, био и за своје сународнике невероватно предузимљив, енергичан и проициљив човек. Иако је физички више личио на човека који никад не чита књиге, врло рано ће постати опседнут и заокупљен издаваштвом и радом са књигама. Његов урођени предузетнички дух развио му је уверење да рад са књигама може бити не само посао од изванредног националног значаја већ да то може бити и бизнис који доноси и значајан профит. Са таквим размишљањима Геца Кон је од 1889. године провео неколико година на обуци и раду у тада најпознатијим књижарама Београда и Новог Сада. Када је испекао занат, још више је постао чврст у одлуци да крене самостално у предузетничке воде тј. да започне обављати књижарско-штампарску делатност. С тим у вези, Кон ће 1901. године купити кућу у београдској Кнез Михаиловој улици и у њој ће отворити „Издавачку књижарницу Геце Кона”. Пред собом је тада поставио само један пословни циљ: да се потпуно посвети издавању и продаји домаће и стране књиге. Све што је претходно у животу зарадио, овај даровити предузетник уложио је у своју издавачку кућу, уверен да ће се пословни ризик исплатити и да ће делатност коју је изабрао имати добру прођу у Србији. Тако је и било. Није прошла ни година дана од, додуше пакленог и одлично организованог рада, а Кон ће у својој фирми увелико окупљати све што је тада било највредније на књижевној и културној

сцени Србије. Слободан Јовановић, Бранислав Нушић, Милош Црњански... постајали су његови пословни сарадници у бизнису који је био од обостраног интереса. Прву домаћу књигу Геца Кон је објавио 1905. године (Јанко Лукић-„Синтакса српског језика за средње школе“) а прву страну књигу 1807. године (Макијавели-„Принц“). Радећи даноноћно, са великом упорношћу и вољом, све више је и зарађивао, али је, као рационалан и способан предузетник, доста и улагао, пре свега у домаћу књижевност и преводе страних, врхунских књижевних дела. Паметно уложено, вишеструко се враћало, његов пословни бонитет постајаће све већи па ће се Кон врло брзо пробити у сам врх српског и балканског издаваштва. Од тада, сва најпознатија и најпопуларнија дела биће штампана у његовој штампарији: нпр, Сабрана дела Слободана Јовановића, Бранислава Нушића, Јована Јовановића-Змаја, Јована Скерлића, Сигмунда Фројда, Јуричекова дела, Црњански, Цвијића „Балканско полуострво“... Такође, сви који су имали дар за писање и рад у области књижевности, науке и културе, долазили су код Геца Кона, великом броју од њих је и финансијски помагао, посебно младима, којима је омогућавао да крену стазама успеха. Помагао је и многим књижевним и културним институцијама Србије, неке од њих, без Конове помоћи тешко да би могле и обављати своје значајне послове.

Напад Аустроугарске на Краљевину Србију, 1914. године, створио је и Геци Кону и његовој породици велике невоље, угрозиће озбиљно његов живот и онемогућити функционисање његове издавачке делатности. У тим тешким ратним данима за Србију, Кон своје пријатеље Србе није желео напустити. Одлучио је да остане да дели судбину са Србима и да им помогне у одбрани слободе и државе. Своју издавачку делатност употребиће за пропагандно деловање у интересу Србије, пре свега у циљу охрабрења и мотивације српског народа у борби против окупатора. Али врло брзо, због величања победа Српске војске у биткама на Церу и Колубари, у календару који је издао и дистрибуирао под насловом "Ратник", Кона ће ухапсити аустроугарска власт и осудити 1916. године на трогодишњи затвор. Тим поводом затворили су његову књижару, забранили било какву даљу издавачку активност његових радника, а све књиге, које је имао на руском, француском и енглеском језику, јавно су спалили. Али, великом предузетнику и српском родољубу, предузетнички дух нису могли уништити: чим је изашао из затвора опет је отворио књижару, наставио је да ради једнаким интензитетом и већ 1934. године Кон ће објавити јубиларни, две хиљадите наслов. Те године опет је фигурирао као један од веома богатих људи у Србији, наставио је да проширује и модернизује своју делатност, а у београдској Добрачиној улици изградиће нову, луксузну кућу у којој ће сместити своје издавачко одељење са складиштем књига којем је дао назив: „Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон АД“. Са даљим, веома профитабилним пословањем тог чувеног предузећа, по обиму и квалитету издавачког пословања Геци Кону тада више нико није могао бити озбиљнија конкуренција.

Пред сам почетак Другог светског рата Геца Кон је основано сматран за највећег и најпознатијег издавача и књижара на целом Балкану. Био је предузетник и успешан пословни човек коме су и они најпредузимљивији и најуспешнији, из поштовања, скидали капу. Подаци говоре да је тада, као један од најбогатијих људи Србије, био и први човек који је у Београду купио луксузни, приватни аутомобил. Не ретко, Кон је тај аутомобил позајмљивао и нашој државној влади када су у Србији гостовале стране, државне делегације. Трагична судбина задесила је овог великог човека када су нацисти упали у Србију 1941. године. Као угледан, богат и Јевреј, био је међу првима на нацистичкој листи за одстрел. Бројни његови пријатељи упозоравали су га на време да су у животној опасности, и он и његова породица. Ни једног тренутка није марио за то, без обзира на ужасно искуство које је већ имао током Великог рата. Лично, могао је да изнајми авион и да се са породицом склони на време. И славни Слободан Јовановић га је у име Краљевске владе молио да избегне најгоре и да са авионом Владе изађе из Србије. Ништа није вредело, Србију, коју је много волео није желео напуштати.

После 6. априлског бомбардовања Београда склонио се са породицом у Врњачку бању али су га убрзо Немци пронашли, ухапсили и са целом породицом спровели у логор на београдској Бањици. Његову супругу, кћери и зетове пребацили су потом у логор у селу Јабука код Панчева и после неколико дана све их ликвидирали. Гецу Кона, из бањичког логора проследили су у заробљеништво код Граца у Аустрији, дуго га мучили, изгладљивали и пребијали, и на крају зверски убили. Целокупну имовину Геце Кона Немци су запленили а највећи део књига пренели су у библиотеке Беча и Берлина. После рата из Аустрије је враћено око 2700 књига а пословни простор фирме Геце Кона преузела је „Просвета”. Овај велики човек, бриљантни предузетник и велики пријатељ најумнијих Срба тог времена као и србског народа у целини, сматрао је себе Србином Мојсијеве вере, али је такође утицао да му кћери, зетови и унучад буду православне вере. Његов допринос очувању и обогаћењу српског језика, књижевности и културе огroman је и непроцењив.

Кон је 1901. године купио кућу у Кнез Михаиловој и у њој отворио „Издавачку књижарницу Геце Кона”

Јевреји

Јулиус
Минх

Србија
заборавила
добротворе
Минхове,
они њу никада

Јеврејска породица Минх, са својим родоначелником Самуилом Минхом, доселила се из Моравске (ондашња Аустроугарска, данашња Чешка) у Србију у другој половини 19. века, када је Србија била обећана земља за многе имигранте различитих националности, земља свеопштег, привредног и друштвеног прогреса. Самуило је имао три сина и четири кћери, био је човек вансеријског предузетничког духа, и веома брзо је, по доласку у Србију, 1870. године основао прву модерну текстилну фабрику на Балкану, у Параћину, и за пар година та фабрика је постала веома профитабилна, велики извозник најквалитетнијих штофова и носилац развоја српске текстилне индустрије. Самуило и његови синови и кћери, сви укључени у породични бизнис, 1896. године ће започети велике инвестиције и истраживања и у области рударства. Годину дана касније они ће отворити и постати власници веома перспективних рудника угља, „Свети Стефан” код Алексинца и „Моравац” код Ђићеваца.

Како је напредовао бизнис породице Минх, и они постајали све угледнији и имућнији, расла је и њихова популарност како у српском народу тако и у органима власти државе Србије, јер, Минхови су запошљавањем све већег броја радника поправљали стандард хиљада српских породица, изграђивали су читава насеља и потребну инфраструктуру, а пореским уплатама пунили су српску државну касу. На другој страни, и Минхови су Србију све више прихватили као своју нову домовину, на гостопримство Срба и државе узвраћали су невероватном оданошћу српском народу, оданошћу која ће убрзо прерасти у велику љубав и њихову породичну одлуку да и сами буду Срби. Најстарији Самуилов син Јулиус Минх, рођен 1873. године, такође се од ране младости одликовао изузетном предузетничком даровитиошћу. Почетком 20. века он је предложио оцу да започну рударска истраживања у подножју планине Ртањ где је очекивао велика налазишта каменог угља. И отац је послушао амбициозног сина; Минхови су одвојили позамашну своту новца за истраживања, довели су искусне рударске стручњаке из иностранства који ће, са неко-

лико стотина српских радника започети озбиљна истраживања и копање првих рударских јама. Резултати истраживања су били веома импресивни; потврдили су да се у подножју планине Ртањ налазе резерве угља у количинама веома комерцијалним за више деценијску експлоатацију, па ће нови рудник каменог угља Ртањ бити званично отворен 1907. године. Рудником је од почетка управљао Јулиус, даноноћно је био са стручњацима и рударима, па су и производни капацитети бивали све импресивнији. Прве ископане количине угља воловском запрегом одвожене су до железничке станице у Параћину, а убрзо је изграђена и мала термоелектрана поред рудника. Ницало је и ширило се и ново рударско насеље са становама за запослене рударе и бројне стране стручњаке, речју, од ничега, од једне пустаре, израстала је права рударско-индустријска варош Ртањ.

Јулиус је у изградњу рудника и градића давао целог себе, био је омиљен од свих, али баш у данима највећег пословног успеха озбиљно је оболео и Минхови га ургентно пребацују у Санаторијум за лечење од туберкулозе на Јулијским алпима. Боравак у Санаторијуму није био само значајан због његовог излечења, већ ће Јулиус ту упознати младу и лепу болничарку Грету, аустријску Јеврејку, која ће постати његова животна изабраница. Уследило је њихово венчање, и Јулиусов повратак, овог пута са супругом, у његову кућу на Ртњу, поред праве рударске колоније, коју је са толико воље и љубави основао и развијао. Када је Грета дошла на Ртањ, Минхови су били већ веома имућни и познати не само у Србији. Њеним доласком они су добили значајну карикатуру за своје будуће предузетничке активности јер је ова образована, педантна и енергична жена са укусом, покренула решавање бројних питања у области заштите животне средине, социјалне политике послодаваца према радницима, као и у области подизања нивоа образовања, културе и спортских активности радника-рудара и чланова њихових породица. До Балканских ратова Јулиус је са својом браћом и инжењерима успео да реши и велики проблем транспорта ископаног угља. Изграђена је 5 км дуга жичара и планинска пруга дужине 1.5 км по којој су ишли напуњени вагонети са угљем и преносили га до такође тада изграђене пруге Параћин-Зајечар. Успели су да изграде и сопствену термоелектричну централу у подножју Ртња, чиме се још више повећао број запослених из околних села. Балканске ратове су Минхови схватили и као свој рат, јер су се годинама већ осећали као Срби, па су чинили све да доставе што већу помоћ Српској војсци. Они ће тада односити велике количине млека, хране, одеће и других потребштина не само војницима на фронту већ и бројним рањеницима који су се лечили у Параћинској болници...

Први светски рат је прекинуо све предузетничке активности ове вредне породице. Отац Самуило, синови Јулиус, Адолф и Александар, ћерке и породица у целини, нису желели да искористе немачко порекло својих имена, већ су заједно са комшијама и радницима Србима отишли у избеглиштво из кога су се вратили на Ртањ 1918. године. Затекли су прави хаос на свом имању и у руднику. Немци су рудник експлоатисали три

године а непосредно пред протеривање опљакали су, разорили и запалили изграђени градић на Ртњу а сам рудник су потопили. Јулиус и Грета су били запањени таквим призорима али су одмах засукали рукаве и кренули у обнову рудника и подизање новог града. Даноноћно се радило, околно становништво их је пратило у стопу јер су Јулиус и Грета имповали невероватним радним еланом и неисцрпном вољом да изграде и оно што је у први мах изгледало необновљиво. Сваким новим даном тоне ископаног, високо квалитетног угља су бивале све бројније, рударске јаме су опет обнављане и нове подизане, транспорт је потпуно обновљен и унапређиван, број запослених бивао све већи. Опет је почела изградња станова за стручњаке и рударе, варошица Ртањ је интензивно развијала сопствену инфраструктуру и попримала је обресе модерног градића. Ни изненадна болест, лечење у Бечу и смрт, много вољеног, старог Самуила 1919. године, нису могли зауставити тај интензивни развојни тренд прогреса славне породице. После његове смрти послове породице је преузео Јулиус а помагали су му браћа Адолф и Александар. И Грета је у њиховом бизнису играла заиста веома значајну улогу. Она је водила рачуна да услови живота у специфичној радничкој средини буду што бољи, здравији и садржајнији за рударе и њихове породице. Она ће од типичне рударске колоније успети да створи веома култивисану животну средину, да подигне у њој праву ботаничку башту. Да изгради велики парк од 40 хектара са око 150 различитих врста дрвећа, разног растиња и цвећа. Дуж колосека, којим су ишли вагонети са угљем, било је засађено чак 3.000 садница ружа, тако да се угљем фактички није могао ни видети од прелепих, миришљавих ружа. У средишту парка био је Розаријум (Ружичњак), а недалеко од њега и вила Јулиуса и Грете.

Јулиус и Минхови су били појам како би послодавци требали да брину о својим радницима због чега су били напросто обожавани. Раднике су редовно и богато плаћали, најбоље стручњаке су ангажовали и из иностранства, градили су готово бесплатне станове за запослене и њихове породице, подизали су њихов образовни и културни ниво. За све рударске породице Грета је још тада израдила социјалне карте и захваљујући томе било је немогуће да деца рудара остану гладна, гола, боса, нешколована. Јулиус и Грета, нажалост нису могли имати децу али су сву децу својих рудара сматрали својом, а дечица су Грету називала другом мајком. На њену иницијативу, Минхови су у градићу Ртњу 1922. године изградили и отворили прву основну школу, а потом средњу школу, као и Соколски дом 1935. године. Поред тога изградили су и две школе у околним селима, Мирову и Рујишту, у којима је живело највише њихових рудара. Најбоље ученике су стипендирани да се школују код најбољих мајстора у Србији и то потпуно о свом трошку. С обзиром да је у руднику било доста страних стручњака (Немци, Мађари, Чеси, Аустријанци), па је у школама било деце разних нација, Минхови су инсистирали да настава буде само на српском језику, уз поштовање свих православних обреда и редовно обежавање Савиндана као школске славе. У Ртњу су Минхови изградили

и болницу, први биоскоп у целој околини, продавнице мешовите робе, пекаре, као и велику столарску занатску радионицу у којој се израђивао бесплатан намештај за удобне станове рударских породица. Јулиус је чак формирао и дувачки оркестар са 25 музичара и изградио фудбалско игралиште.

Као предузетник, индустријалац и послодавац, Јулиус је био једна од највећих личности у историји Србије. А колика је његова хуманост и људска димензија била, говори најбоље начин на који је окончао свој часни животни пут 1931. године. Било је то време велике светске економске кризе чије су се рефлексије осећале и у Србији. На то се још надовезала и велика летња суша која је хиљаде пољопривредника у околини Ртња оставила без икаквих прихода, њихове породице и стоку без хране. Јулиус је то тешко преживљавао. Одмах је обећао угроженима помоћ, да ће део своје производње извести, и за остварена средства набавити толико потребно жито, допремити га и бесплатно им поделити. Све очи тих сељака биле су упрте у толико пута осведоченог добротвора Јулиуса. Јулиус је успео да за продати угаљ у Бечу купи довољне количине кукуруза које су требале из Мађарске да лађом стигну у Србију. Вратио се из Беча задовољан обављеним послом. Нажалост, у Београду му је испостављен лажни телеграм да се лађа преврнула и да је пропао сав кукуруз. Високо морални Јулиус, који је увек држао до изговорене речи и обећања, то није могао преболети. Због неиспуњеног обећања које је дао сељацима из околине Ртња окончао је свој живот самоубиством. Био је то тежак ударац за породицу Минх, за његове рударе и све становнике околине Ртња.

Рудник су наставили да воде Грета и његова браћа. У знак сећања на своју велику љубав, на свог мужа, „рударска мајка“, како су Грету рудари називали, платила је своје рударе да изграде и подигну на врху Ртња (1565 м) спомен-капелу трагично страдалом Јулиусу, привреднику и добротвору каквог ртањска средина никада до тада није имала. Том подухвату придружило се и преко 1000 становника градића Ртња, па ће одношење капеле и грађевинског материјала, као и изградња под тешким условима, бити завршени за само годину дана. Та монументална капела Св. Георгија, споменик великој љубави Јулиуса и Грете који су се одлучили да буду и Срби, видела се од Авале до Старе планине, а уједно је била и споменик оданости једне угледне, часне и добротворне породице Србији коју су Минхови толико заволели. Нажалост, споменик ће 1992. године бити уништен од стране бескрупулозних трагача за златом на Ртњу, али су недавно, љубитељи ове дивне и необичне планине на месту срушеног олтара подигли велики крст који све више постаје мета ходочашћа оних који обожавају природу, поштују српску историју и посећују Ртањ.

Грета, Адолф и Александар су водили успешно рудник све до 1941. године и немачке окупације. Неки од Минхових су од стране Немаца тада одмах убијени, неки су успели да побегну а неки су се скривали. Грета је напустила рудник и кућу и цео рат је провела код пријатељске породице Раденковић у селу Илино. Са собом је крила и Софију, једну од Јулиусових

сестара. Немци су експлоатисали рудник током рата и за управника су поставили инг. Јулиуса Холика, који је код Јулиуса Минха био директор. Врло брзо се испоставило да је он био агент Гестапоа који ће пријавити да се у околини Зајечара крије Алфред Херман, сестрић Јулиуса Минха, а кога ће Немци по тој пријави заробити и одмах стрељати. После рата комунистичка власт је на чело рудника довела Франца Мачека, који је забранио Грети да посети рудник па чак и да станује у сопственој кући. Да није било часне породице Раденковић. „рударска мајка” би умрла у тешком сиромаштву. Разочарана, неправду није могла дуго да трпи. Умрла је 1947. године у Илину а Мачек није дозволио било коме од рудара да оде на сахрану.

Закључно са 1941. годином завршило се 40 година управљања рудником породице Минх. Они су га и подигли, развили у модеран рударско-енергетски објекат, и са њим, у поменутом периоду, довели су до процвата читав привредни и друштвени живот тог дела Источне Србије. Када је рудник угашен, 1968. године, становништво, које је живело од рудника и за рудник, почело је да се осипа, да напушта те пределе. Поред Јулиуса и Грете, многи од Минхових, те славне, богате јеврејске породице, доживели су трагичне судбине. Адолф Минх, такође је извршио самоубиство у Београду 1941 године, не желећи да га ухапсе агенти Гестапоа при упаду у његов стан. Александар је успео да преживи рат, стално се скривајући. Умро је у Београду 1977. године. Пре своје смрти пренео је Гретине посмртне остатке да почивају поред њеног Јулиуса у породичној гробници Минхових која се налази на Новом гробљу у Београду. Њихова гробница изгледа као улаз у рудник, с крстом на врху, јер је жеља свих Минхових увек била да буду сахрањени као Срби.

Данас потомака Минхових, хвала Богу, ипак има. И то од Мексика преко Енглеске, Аустрије и Израела, све до Африке. И они увек са усхићењем говоре о Србима и никада не заборављају Србију. И један од њих, Павле Минх, који је 1941. године успео да побегне из окупиране Србије, и који је живео у Израелу увек је говорио да је Србин. Јер, ако је Арчибалд Рајсова жеља да му срце буде сахрањено на Кајмакчалану испуњена, а такође и жеља славног руског пуковника Рајевског да му срце остане у Србији а тело да се сахрани у Русији, онда је сасвим јасно што су срца Минхових куцала и остала да куцају на Ртњу.

Минх са радницима

Јевреји

*Лудви
Хиршфелд*

**Човек наде
у најтежем
времену
Србије**

Научник светског ранга, професор универзитета, лекар, бактериолог и микробиолог, Лудвиг Хиршфелд, немерљиво је помогао Србији да се наша војска и нација спасу током Великог рата од галопирајуће епидемије тифуса, која је до његовог доласка у Србију усмртила хиљаде србских бораца, грађана и лекарског особља. Овај храбри и више него хумани Јеврејин из Пољске рођен је 05.08.1884 године у Варшави и већ као млад и успешан истраживач-имунолог био је на прагу додељивања Нобелове награде за медицину 1912 године, али је она, по многимеза неzasлужено, припала другом.

Своја успешна истраживања и комфорну позицију доцента за бактериологију на Медицинском факултету у Цириху, Хиршфелд је без много размишљања прекинуо, чим је прочитао неке од текстова славног Швајцарца Арчибалда Рајса о злочинима које су Аустроугари чинили над Србима у Мачви, и о погубној епидемији тифуса која је почела да хара Србијом. На Рајсов апел за ургентну помоћ Србима, млади научник се спаковао и упутио ка Србији, упркос бројним упозорењима његових колега да је одлазак у Србију раван самоубиству. За разлику од других, такође храбрих лекара, који су кренули као испомоћ Србији у организованим мисијама, Хиршфелд је дошао самоиницијативно и чим је стигао у Ниш тражио је да га упуте на најугроженије подручје. Упућен је у Ваљево, „град смрти“, како је тада називан, односно у највећу град-болницу Великог рата, у коме се није знало ко више умире од тифуса, да ли преживели борци-јунаци са Цера и Колубаре, становници града или лекари који су покушавали да спасу што се спасти може. Чврсто је веровао у своја дотадашња лабораторијска истраживања и све што је знао о тој опасној болести чврсто је решио да примени у Ваљеву. Својим знањем, упорношћу и харизмом ширио је од самог доласка оптимизам да се болест може савладати, а први чије је поверење стекао, био је легендарни војвода Живојин Мишић, који је и први одлучио да прими Хиршфелдову вакцину; за њим су то учинили сви чланови Врховног штаба српске војске, високи

официри и затим преко 110.000 српских бораца. Највише захваљујући раду његове истраживачко-оперативне лабораторије, при болници Петог пука (убрзо му се прикључила у раду и супруга Хана, врстан педијатар), спасена је Српска војска од катастрофе, јер ће се до пролећа 1915 године, потпуно ослободити смртоносне болести.

Када је донешена Одлука о повлачењу ка Крфу, Српска војна команда сугерисала је страним лекарима-добровољцима да се ради безбедности сопствених живота врате у своје земље. Хиршфелд и његова супруга били су међу ретким ино-лекарима који нису желели да се одвоје од рањеника и болесних; придружили су се српским војницима и свој лекарски позив наставили су да обављају и током сурових дана повлачења кроз албанске гудуре. На Крфу је добио нови задатак од Врховног штаба, којем ће се потпуно и посветити- да организује бактериолошку службу за целу војску, чиме је он промовисан у официјелног бактериолога и хигијеничара Српске војске током целог Великог рата. Са Крфа ће овај племенити научник бити привремено слат и у Швајцарску, како би светску јавност на најрепрезентативнији начин упознао са невољом у којој се налазила Српска војска, али и у циљу ургирања за помоћ неопходну за опоравак те војске. Већ 1916. године Хиршфелд прелази у реон Солуна, где у малом селу Седес подиже импровизовану, мини лабораторију за даља истраживања у борби против заразних болести. Пакленим радом, у тешким условима, он ће успети да оствари неколико проналазака високе научне вредности, од којих ће откриће вакцине против колере, пегавог тифуса и паратифуса А,Б и Ц, омогућити Српској војсци да остане потпуно имуна на маларију и избегне сопствено десетковање пред одлучне борбе на Солунском фронту. Маја 1917. године у Солуну је почела са радом „Српска болница престолонаследника Александра”у којој ће Хиршфелд, са тадашњим начелником санитета Српске војске др Јорданом Стајићем, почети са обуком првих српских бактериолошких кадрова. Међу онима који ће проћи његову обуку били су и Коста Тодоровић, Стеван Иванић, Милутин Ранковић, Николај Косовић...који ће убрзо касније постати наши врхунски лекари-специјалисти па чак и академици.

По пробоју Солунског фронта и победничких борби Српске војске, Хиршфелдови су стигли у ослобођену Србију и Београд. За заслуге које је учинио за Српску војску и наш народ ,овај хуманиста и човек великог срца, добио је чин почасног пуковника и почасно држављанство. Хиршфелдови су у тим страшним ратним годинама много заволели Србе и Србију. Хтели су да у нашој земљи наставе свој научни рад и да у њој остану до краја живота. Постали су чланови Српског лекарског друштва а Лудвиг је постављен за првог шефа Бактериолошког одељења Војне болнице у Београду. Нажалост, због великих несугласица које је убрзо имао са више сујетних људи, велики српски пријатељ и спасилац, неспорни утемељивач српске и југословенске бактериологије и хигијене, био је принуђен да нашу земљу напусти већ 1919 године и да се врати у Пољску. Вратио нам се само једном, да буде почасни гост на отварању Хигијенске

школе у Загребу, када му је уручено још једно високо признање, Орден Белог орла за изузетне војне заслуге.

У својој богатој научној каријери објавио је преко 400 научних радова, био је професор универзитета у Варшави, Лублину и Вроцлаву. Када је Немачка окупирала Пољску 1939 године, Хиршфелда су као Јеврејина избацили са свих места на којима је радио. Нацисти су му нудили послове ван Пољске, али је он то одбијао. Због тога су га, фебруара месеца 1941 године, са супругом Ханом и ћерком Марусјон, сатерали у Варшавски гето. Чим је чуо за ту вест, Краљ Петар II Карађорђевић, доделио му је југословенско држављанство, а тадашњи наш амбасадор у Берлину, славни Иво Андрић, тражио је његово ослобађање. Званични захтев за ослобођење Хиршфелда са породицом Андрић је предао у Берлину 24.03.1941, само 13 дана пре немачког бомбардовања Београда. Хиршфелдови су ипак успели да 1943. године побегну из гета и да се до краја рата крију по пољским селима и шумама. После Другог светског рата Лудвиг је постављен за заменика ректора Лублинског универзитета и за првог декана Пољске медицинске школе на Универзитету у Вроцлаву. 1950. године, по други пут је номинован за Нобелову награду из медицине, али је ни овог пута није добио. Многи сматрају да се главни разлог недобијања те награде налазио у изузетно јаком немачком утицају који није заборавио Хиршфелдов допринос спасу Српске војске у Великом рату. 1954.године славни научник је основао Институт за имунологију и експерименталну медицину при Пољској академији наука који је назван по њему. Исте године, 07.марта, у Бреславу код Вроцлава, престаће да куца срце овог великог хуманисте, врхунског страног научника који је несегично подарио своје знање и умеће Србији, и који је био спреман да положи свој живот за спас и слободу српског народа. Иначе, Хиршфелдови су изразили велику захвалност Србији и Иви Андрићу. Лудвигова супруга Хана посетила је Београд 1959. године. Није се могла сусрести са Андрићем али му је оставила писмо захвалности на свему што је учинио за њену породицу током окупације Пољске. Друго писмо упутила му је 1962.године када му је са великом радошћу честитала добијање Нобелове награде. О Лудвигу Хиршфелду, великом српском пријатељу-добротвору, мало се зна у српској јавности. На њега једино подсећа једна мала уличица на београдској Звездари.

Лудвиг са суйрујом Ханом

Јевреји

Самсон
Чернов

Фотограф
који је овековечио
српску ратну сцену

У време најславнијих ратова које је Србија водила (Балкански ратови и Први светски рат), у Српској војсци постојало је формацијско звање „ратни сликар”. Носиоци тог звања су били веома важни, стручни и храбри борци, који су уједно обављали и послове фотографа, а њих је по штабовима распоређивао Обавештајни одсек чији је шеф био потпуковник Драгутин Димитријевић Апис. „Ратни сликари”-фотографи су били задужени да снимају све најважније детаље војних операција, и све оно што има везе са тим операцијама, а снимке су на најбржи могући начин достављали Команди која је вршила коначну селекцију и одређивала начин и место њихове употребе. Такви снимци су од веома важног значаја за сваку војску, а за Српску војску они су били од непроцењивог значаја, с обзиром да је деценијама пре ових ратова, против Срба и Србије вођена на западу Европе тенденциозна и снажна антипропаганда. Велики допринос на том плану дали су познати српски „ратни сликари” Васа Ешкичевић, Драгољуб Павловић, Бранко Јефтовић и још неки други, али највећи, неизбрисив траг, у тој специфичној делатности, оставио је за собом велики, али нажалост заборављени руски Јеврејин Самсон Чернов. Овај, више него универзални ратни фотограф, сликар и сниматељ, сачинио је вероватно и највише драгоцених фотографских докумената, слика и филмова, не само са прве линије фронта и из најважнијих битака поменутих ратова, већ је са невероватном способношћу бележио и злочине које је непријатељ вршио над српским војницима и цивилима, затим потресне примере немерљиве патње народа, пострадања читавих градова и села...речју, бележио је и све ужасе које сурови ратови носе са собом а кроз које су, као ретко који други народ, Срби били принуђени да прођу.

Чернов је рођен у Русији 1887. године и са само 17. година био је добровољац у Руско-јапанском рату 1904.-1905. године. Као млад, а већ афирмисани новинар-репортер, стигао је у Србију 1912. године, управо у предвечерје Првог балканског рата, да буде дописник руских листова „Но-

воје времја” и „Рускоје слово”. И Французи су имали аранжман са овим младим ратним извештачем па су снимци и извештаји са ратног фронта које је слао Чернов били објављивани и у популарном париском „Илустрациону”. Уз Српску војску Чернов ће бити и у Другом балканском рату, дакле биће борац, сведок, сниматељ и ивештач из свих славних битака Српске војске у Балканским ратовима. На том путу српског ослобођења од Турака и Бугара дошао је у посед драгоценог, аутентичног материјала којег је пажњиво обрађивао и употребио за производњу два важна, краћа филма: „Једрене после заузећа” и „Битка на Брегалници” а организоваће и посебну изложбу августа месеца 1913. године, у Официрском дому у Београду. Оба филма изазвала су велику пажњу, како у Србији тако и у Европи, јер су приказивани оригинални снимци тријумфа Српске војске у дефинитивном протеривању Турака са Балкана и снимци велике српске победе над Бугарима који су са леђа, неочекивано и мучки, ударили на Србе, своје савезнике у Првом балканском рату. Изложба у Официрском дому била је масовно посећена јер је то била јединствена прилика да су посетиоци могли видети 400-500 оригиналних фотографија из периода оба ова рата. У пролеће 1914. године Чернов је приредио и велику изложбу у хотелу „Асторија” у Петрограду, на којој је изложио руској јавности своје фотографије и своје слике у уљу на платну на тему Балканских ратова.

И таман кад је био у пуном интензитету обраде и сређивања снимака и белешки из минулих ратова, букнуо је нови, Велики рат, у коме ће Самсон Чернов опет бити уз оне које је заволео и све више волео, уз своју српску браћу. А Срби ће га и овог пута са одушевљењем дочекати. Команда Српске војске ће њему и француском извештачу Анрију Барбију, такође доказаном српском пријатељу, доделити аутомобил и возача како би лакше и брже могли обављати своје важне послове. Како су Аустроугари у том периоду чинили ужасне злочине, посебно у Подрињу, Мачви и Посавини, снимци ова два страна ратна извештача, уз снимке и податке славног Арчибалда Рајса, биће најзначајнији докази неспорно почињеног геноцида над српским народом од стране Аустроугара. Септембра месеца 1914. године Влада Србије прикључиће Чернова Ђоки М.Богдановићу, власнику биоскопа „Касина” и од тада ће он бити у сталном покрету са српским трупима. Са пушком у руци и сталном бригом да сачува главу на раменима, настојао је да му ништа што је важно не промакне. Сликао је легендарне јунаке са прве линије фронта, забележио храброст, кретања и разговоре са борцима омиљеног краља Петра Карађорђевића и његових синова, пратио је и снимао обичног српског сељака-војника, прелаз Српске војске преко Саве и борбе у Срему, разарања Београда, рањенике и оболеле у Ваљеву... Кроз многа искушења и животне опасности проћи ће овај врсни професионалац и при мученичком путу Српске војске ка Крфу. Али албанска голгота пружила му је и обиље могућности за добијање невероватних снимака промрзлих и изгладнелих српских јунака у албанским снежним гудурама, а који ће имати несумњиву историјску вредност. Свестан је тога био и он сам, али и српски државни и војни врх, па мудри Никола Пашић, председник Српске владе, на Крфу даје

Чернову приоритетни задатак да снимке прецизно обради и да са оригиналним материјалом крене у пропагандну мисију по Европи. Био је то нови изазов који ће Чернова потпуно закупити и одушевити, и он ће већ 05.06.1916. године у Лондону организовати прву, фасцинантну изложбу својих фотографија и акварела под називом „Срби, децембра 1915”. Изложба је била на изузетно високом нивоу, отворио ју је велики руски кнез Михаил Михайлович Романов, стриц цара Николаја II Романова, а присуствовали су јој и Никола Пашић, амбасадори свих савезничких држава и око 600 специјалних званица. И сам аутор, Самсон Чернов, одржао је тада незаборавни говор у трајању од сат и по времена, упознавајући присутне госте и медије о величини и значају српских победа над турским, бугарским и аустроугарским освајачима. Изложени експонати сјајно су осликавали аутентичне мотиве из ратова Србије 1912-1915. године што је побудило велико интересовање лондонске и европске јавности. Због великог броја посетилаца изложба је трајала све до августа месеца а Каталог изложбе, састављен од 20 посебно изабраних фотографија, морао је да се доштампава због велике потражње. Сви ови догађаји, призори и доживљаји на српској територији, заједничка борба и дељење судбине са српским борцима и народом, на храброг и часног руског Јеврејина остављали су дубок, неизбрисив траг. Све више је осећао да између њега и Срба нема разлика, да су им осећања, жеље и мисли готово идентични.

Када се по обављеном задатку вратио из Европе на Крф, јула месеца 1916. године, изразио је жељу да буде крштен и да прими православну веру. Српска команда и војници су ту његову жељу са одушевљењем прихватили. Већ 17.07, кум на крштењу биће му генерал Божидар Терзић када ће Чернов добити и име Александар, по српском регенту Александру Карађорђевићу. Са Србима у Србији Чернов ће остати скоро до краја Великог рата. Када је избила бољшевичка револуција у Русији 1917. године, Александар Самсон Чернов је знао да му повратка у отаџбину нема јер је он био велики поштивалац цара Николаја II Романова и присталица „белих”. При крају рата Никола Пашић му је поверио нови задатак: из Париза, где је Чернов боравио и узео француско држављанство, послао га је за САД у нову пропагандну мисију за Србију. И овога пута, Чернов је реализовао задатак на врхунски начин: марта месеца 1918. године, у елитном њујоршком хотелу „Гранд Централ Палас” организовао је сјајну изложбу фотографија и акварела о подвизима Српске војске у Балканским ратовима и Првом светском рату. Током боравка у САД он ће такође дати опширан интервју престижном „Њујорк тајмсу” у коме је на импресиван начин говорио искључиво о херојству српског народа, о величини легендарног краља Петра Карађорђевића и његових синова, о славним српским командантима као и о значају српских победа за светску цивилизацију. Ни једну реч тај скромни и часни човек није рекао о себи а све време током боравка у САД био је у униформи капетана Српске војске. Боравећи у САД Чернов је упознао и своју будућу супругу, Американку, са којом ће се после успешне мисије по САД вратити у Европу и настанити од 1920. године у Француској. Али, никада није престао да има кон-

такте и сарађује са нашим Краљем, државним и војним врхом, да ради у интересу вољеног српског народа. Априла месеца 1919. године он ће у Паризу одржати серију врсних, аутентичних предавања о пострадању Срба и њиховим бриљантним победама на путу за слободу. И те активности биле су од великог значаја, посебно из разлога што су се одвијале у периоду непосредно пред одржавање историјске Мировне конференције у Версају.

Велики пријатељ Србије, за кога многи оправдано говоре да је био бољи представник Срба у свету од многих српских државних званичника, умро је 1929. године у Бијарицу у Француској. Својим фотографијама, сликама, филмском и уметничком активношћу, предавањима и изложбама, правовремено је и истинито упознавао свет о догађајима у Србији и на Балкану. Његови радови настајали су у најтежим могућим условима а дали су немерљив допринос у стварању нове, реалне слике о Србима и Србији и јачали су симпатије разумног света према држави којој је требала подршка. Нажалост, и према таквом пријатељу Србије огрешили смо се, јер смо га деценијама већ потпуно заборавили. На то нас свакодневно и на најалармантнији начин упозоравају његова бројна дела која је оставио за собом од којих су многа од историјске важности за Србију. Међу њима се свакако истичу незаборавне фотографије и слике: „Краљ Петар на бојишту”, „Српска артиљерија”, „Транспорт муниције”, „Границе људске издржљивости”, „Калемегдан 1914”, „Регент Александар”, „Повлачење Српске војске”, „Гробље код Једрена”, „Крф 1916”...као и једна од најславнијих фотографија Првог светског рата „Око соколово-српски војник-извиђач са Дрине”.

Самсон Чернов, велики пријатељ Србије